

تذکرہ خوشنویسان

خطم

معدن

فستق

قلم

قلم

Accession No. 16204

و کتبنا له فی الالواح من کل شی موعظة و تفصیلا

حمید و میلاس فزون از حد و قیاس مر معبودی را جل جلاله
که درین روزگار سعادت آثار رسالت فریبده
و نسبت عجبید شریفان به

تذکره خوشنویسان

مسنفات مولانا غلام محمداً شمس قلمی عشقنوی

قلمنوی بی حدود سنه ۱۲۳۹ هجری قمری و انعام

و نصیحت عشق عیان غلام محمداً شمس قلمی

مدرس زبان فارسی و فارسی

در پرستش قلمی کنگره

نویسنده و مترجم: سید علی حسینی در مطبع سید علی حسینی و اولاد کنگره

در سنه ۱۳۰۰ هجری قمری مطابق ۱۹۱۰ میلادی

مترجم: سید علی حسینی کنگره

فہرست الرجال

آدم (علی نبیفا و علیہ السلام) ۲، ۹، ۱۴، ۲۸، ۴۲

آرام رجوع کن بہ پریم فاتھہ رای

آصف جاہ نظام الملک ۷۶

آصف الدولہ نواب ۶۴، ۶۵، ۷۶، ۸۲، ۱۱۱، ۱۱۵

آغا میرزا ۷۱، ۷۲، ۷۳، ۱۸

آقا رشید رجوع کن بہ عبد الرشید

آل مظفر (حاکم شیراز و فارس) ۶

ابان بن سعید بن العاصی بن امیہ ۱۱

ابجد ۱۲

ابراہیم اصفہانی میرزا ۲۶

ابراہیم حافظ ۶۸، ۱۱۱

ابراہیم سلطان ۴۶، ۱۲۵

ابراہیم عادل شاہ ۷۹، ۸۰

ابراہیم التمس ابو اسحاق ۲۱

ابراہیم بن شاہرخ میرزا ۴۶

ابراہیم بن المحسن ۲۰

ابوش ۲۰

اقابک محمد رجوع کن به ابو بکر بن سعد بن زنگی اقابک
اجیت سنگهه بلب گدعه واله راجه ۱۱۶ .

احمد انقاي شمس الدين ۳۵

احمد پرويز ۱۲۵

احمد قهريري ۱۲۹، ۱۳۱

احمد خواجه مولوي ۱۱۰

احمد پروزي شيخ ۲۴

احمد سيد سر ۱۱۳

احمد شاه ۷۶

احمد طباطبائي ميوزا ۱۰۸

احمد غفاري قاضي ۸۲

احمد قرة حصاري ۲۴

احمد النجفي كاتب مامون عباسي ۲۰

احمد مشهدي مير ۲۶

احمد بن سلطان اويس جلایر ۱۴۴

احمد بن ابي خالد ۲۰

احمد بن محمد بن ثوابه ابو العباس ۱۹

احمد بن نصر ابو بکر ۱۹

احول معجز ۲۱

اخي ترك رجوع كن به حسن بن محمد بن حسن

ادريس (على نبينا و عليه السلام) ۱۰ ، ۲۸

ارجمند ميرزا ۷۷ ، ۱۰۹

ابو اسحق (حاكم شيواز و فارس) ۳۹

اسحق بن ابراهيم تميمي ۲۱

اسحق بن حماد ۲۰

اسد الله كرمانى ۲۴

اسكندر بن قرا يوسف ۴۹

اسلام بن سدره ۱۰

اسماعيل (على نبينا و عليه السلام) ۱۲

اسماعيل شاه ۱۲۵

اسماعيل بن اسحق بن ابراهيم ابو القاسم ۲۲

ابو الاسود الدثلى ۱۷

اشرف خان مير منشى ۲۴ ، ۸۶ ، ۹۷ ، ۱۲۵

اظهر مولانا ۲۵ ، ۴۳

اظهر الدين خان ۶۷

اعجاز رقم خان سيد ۶۲

اعز الدين شاه ۶۳ ، ۱۲۱ ، ۱۲۹

آفراسیاب خان ۶۲

آفریدون بن اثنفیان ۲۴

افضل خان رجوع کن به سلطان علي خواجه

اکبر جلال الدين بادشاه غازي ۲۴، ۲۶، ۷۹، ۸۴، ۸۸، ۱۲۵

اکبر شاه بهادر ميرزا ۱۲۸

اکبر شاه ثاني معين الدين ۶۸، ۱۰۱، ۱۰۴

اکبر علي ۱۰۷

اليت صاحب ۱۱۱، ۱۱۸

امام الدين خليفه ۱۴۴

امام علي بن مير امام الدين ۱۲۹

امر الله خليفه ۱۱۰

اميد سنگهه راجه ۱۱۵

امير خان شاه ۱۰۷

امير رضوي رجوع کن به محمد امير رضوي

انشاء الله سيد ۱۱۰

اويس سلطان ۳۸

ايتهي داکتور ۱۱۸

ايرج ميرزا ۸۸

ايرج پسر آفریدون بن اثنفیان ۲۴

بأبر بادشاه ١٢٥

بادشاه قلم رجوع کن به خلیل الله شاه

بأقر کشمیری ملا ٩١

بایسغمر بن شاهرخ میرزا ١٢٥

بخش الله خلیفه ٦٦

بداءنی (عبد القادر) ٨١ ، ٨٣ ، ١٠١

بدر الدین علیخان مرصع رقم ٧٤

برادر زاده یاقوت رجوع کن به عصمت الله

ابوالبرکات خان نواب ١٢٥ ، ١١٦

برون صاحب جفر ٧١

برهان نظام شاه ١١٧

برهمن رجوع کن به چقدر بهمان

بستاسپ ١٤

بشر بن عبد الملك صاحب دومة الجند ١٠ ، ١١

بقاء الله حافظ پسر حافظ ابراهیم ٦٨

ابو بكر ملا ٢٤

ابو بكر بن سعد بن زنگی اتابک ٣٦

بلاخمن صاحب ٨٤ ، ٨٦

بلاندری (مصنف فتوح البلدان) ۷، ۱۱

ابن البواب ۲۳، ۲۴، ۵

بہزاد ۵۷

بہرگچند ۱۲۱

بیان رجوع کن بہ عبد اللہ مروارید رقم

بیرم خان ۸۷، ۸۸

بیل صاحب ۱۱۹

بیوراسپ بن وفداسپ المشہور بہ ضحاک ۱۴۱

پرویز شاہزادہ ۸۳

پرویز بن جہانگیر پادشاہ ۹۱

پریم کشور کفور ۱۱۶

پریم فاتحہ رای ۱۱۳، ۱۱۴، ۱۱۵، ۱۱۶

قجمل حسین خان پسر قفضل حسینی خان ۱۱۱

قحسین رجوع کن بہ محمد عطا حسین خان

قفضل حسین خان ۱۱۰، ۱۱۱

قودرمل ۸۸، ۸۹

قیدر جورج ہاولت ۸

تیمار فرزند حضرت اسمعیل عم ۱۳
قیمور امیر صاحبقران ۲۵، ۳۳، ۴۳، ۴۴، ۱۲۵

تغذ کاتبہ جاریہ ابن فیوما ۲۰

جامی ۵۴

جعفر تبریزی مولانا ۲۵، ۳۳، ۴۳، ۴۵، ۱۲۵

جعفر میرزا رجوع کن بہ کفایت خان

جگل کشور راجہ ۱۱۶

جلال ۲۴

جلال سید ۴۰

جلالا ۱۱۸

جلال الدین رومی ۳۵

جلال الدین طباطبائی رجوع کن بہ جلالا

جلال الدین یوسف ۱۰۳

جلال الدین بن میر امام علی ۱۲۵

جمال ۲۴

جنت آشیانی رجوع کن بہ ہمایون بادشاہ

جوان بخت بہادر میرزا ۹۷، ۹۸

جواہر رقم رجوع کن بہ علیخان سید الحسینی

جهانگیر سلطان (پسر امیر تیمور) ۴۳

جهانگیر نور الدین بادشاہ ۵۱ ، ۹۰ ، ۱۰۴ ، ۱۲۵

الجہشیاری رجوع کن بہ محمد بن عبدوس الجہشیاری

جہیم بن الصلت بن معزمہ ۱۱

چندر بہان ۵۵

چنگیز خان ۳۷

حاتم بیگ میرزا ۱۰۹

حاجی خلیفہ ۱۹

حاجی میر ۵۵ ، ۹۵

حاجی نامدار ۵۹

حاطب بن عمرو ۱۱

حافظ رجوع کن بہ نور اللہ حافظ

حافظ شیرازی ۴۱ ، ۵۸

حافظ نور ۸۲

حبیب آندی ۵

حبیب اللہ ۱۰۳ ، ۱۰۴

حبیب اللہ وزیر خراسان ۱۰۴

حجاج ١٧

ابو حدي الكوفي ١٩

ابن حديدة ١٩

ابو حديقه بن عتيه بن ربيعہ ١١

حسام الدين چلبی ٣٥

ابن ابی حسان ١٩

حسن ٢٤

حسن شيخ ٨٤

ابو الحسن ٢٢

ابو الحسن حافظ ١٢٨

ابو الحسن مير رجوع كن به كلن مير

حسن رضا خان فواب ١١٦ ، ١٣١

حسن صباح ٣٧

الحسن ابو علي رجوع كن به نظام الملك

حسن علي مشهدي ملا ٢٦

حسن كاشي ملا ٦٤

ابن حسن المليح ١٩

الحسن بن علي ابو عبد الله ٢٢

ابو الحسن بن ابی علي ٢٣

حسن بن محمد بن حسن بن اخي ترك رجوع كن

به حسام الدين چلبى

حسن بن الفعالي ١٩

ابو الحسين ١٩

حسين خان قزويني ١١٧

ابو العجين بن علي ٢٣

حسينه بيگم ٧٨

حطي ١٢

حفيظ خان (محمد) ٧٤ ، ٧٠ ، ١١١ ، ١١٢ ، ١١٨ ، ١١٩

حمد الله بن شيخ الاماسي ٢٥

حمير بن سبا ١٢

ابن حميرة ١٩

ابو حميرة ١٩

حويظ بن عبد العزيز العامري ١١

حيات علي مولوي ١٣٣ ، ١١٥ ، ١٢٢

حيدر بيگ خان ١١٥

حيدر خان حسام الدين ١٣٠

خالد بن سعيد ١١

خالد بن ابی الہیاج ۱۸

خانخانان رجوع کن بہ عبد الرحیم خانخانان

خرم میرزا ۶۸

خسرو پرویز ۴۵

خسرو بن جهانگیر بادشاہ ۹۱

خشقم البصری ۱۹

ابن الخضری ۱۹

ابن خلدون ۷

ابن خلکان ۱۵

خلیفۃ الہی رجوع کن بہ اکبر جلال الدین بادشاہ

خلیفہ سلطان ۶۲ ، ۶۹ ، ۱۱۳

خلیل میرزا ۴۴

خلیل اللہ شاہ ۷۹ ، ۸۰

خفجر بیگ ۸۶

خواجہ میر علی رجوع کن بہ علی قبری میسر

خواجہ نامی ۵۵

خوافد امیر ۱۰۴

خورشید اسمعیلی ۳۸

خورشید حافظ ۶۵

خورم شاهزاده رجوع کن به شاهجهان بادشاه

خوشوقت زلی دانگی ۴۳ ، ۱۲۰

خیر الدین مولانا ۶۷

خیر الله منجم میرزا ۱۱۰

خیرات حسین مولانا ۳

داراب میرزا ۸۸

دارا شکوه ۵۴ ، ۹۵

داده چلبی ۲۴

درایت خان بن کفایت خان ۵۰ ، ۱۰۶ ، ۱۰۷ ، ۱۰۸ ، ۱۰۹

۱۱۵ ، ۱۲۱

درگا پرشاد بن لاله دیاناته ۱۲۱

درویش مولانا ۲۴ ، ۲۵

دولتشاه (مولف تذکره الشعراء) ۳۵ ، ۳۶ ، ۳۷ ، ۳۸ ، ۳۹ ، ۴۱

۴۷ ، ۷۷

دومه فرزند حضرت اسمعیل عم ۱۳

ذو الفقار سید ۳۶

ذو الفقار الدوله رجوع کن به نجف خان بهادر

راجہ بہادر ۱۱۵

راجہ نذیرام پنڈت منشی ۱۱۶

رای سدهہ رای رجوع کن بہ سدهہ رای

رای مفوہر رجوع کن بہ مفوہر رای

رحیم رجوع کن بہ عبد الرحیم خانخانان

رشید رجوع کن بہ عبد الرشید دیلمی

رضا علی شاہ قادری ۶

رضی الدین شاہ ۱۱۷

رفیقی رجوع کن بہ محمود

روایدی ۲۲

روس ادورد دینیسون ۸

روشن الدولہ ۱۰۸

رونق علی منشی ۱۱۵

ریو چارلس ۶، ۱۰۱، ۱۱۹

زردشت بن اسبتمان ۱۴

زرین قلم رجوع کن بہ محمد حسین کشمیری

زمرہ رقم رجوع کن بہ عباد اللہ بیگ پسر میرزا عبد اللہ بیگ

زفلفطی ۲۲

زیب الفسا نواب ۹۵

ابن زید ۱۹

زین خان کوکھ ۸۹

زین الدین ۱۲۶

زین الدین مولانا ۲۶

زین الدین عبدی نیشاپوری ۲۵

زین العابدین میر ۱۲۹

سامہ بن نوری بن غالب ۱۹

سیدحانی رجوع کن بہ محمد صالح کشفی

سج بہان ۵۵

سدة رای ۶۱، ۱۲۱

سرب سقکھ لالہ ۹۵

سعادت علی خان نواب ۱۱۰، ۱۱۱

سعد ۱۸

سعدی شیخ ۳۶

سغص ۱۲

سعد ملا سمرقندی ۸۵

ابو سعید میروزا ۲۴

سعیدای محمد اشرف ۵۵، ۹۵

سفیان بن امیه بن عبد الشمس ۱۰

ابو سفیان بن حرب بن امیه ۱۱

سکندر بن قرا یوسف ۴۶

سکه رام ۱۱۲

سلطان علی ۵۴، ۱۰۱

سلطان علی تبریزی ۴۸

سلطان علی خراسانی ۴۸

سلطان علی خواجہ ۸۸

سلطان علی فانی ۴۸

سلطان علی قزوینی ۴۸

سلطان علی مشہدی قبلة الكتاب ۲۵، ۲۶، ۴۲، ۴۸، ۴۹، ۱۲۵

سلطان علی شیر مشہدی ۲۵

سلطان محمد خندان ۲۵

سلطان محمد نور ۲۵

سلطان مولانا رجوع کن به سلطان علی مشہدی

سلم بن افریدون بن ائقیان ۱۴

ابو سلمہ بن عبد الاسد المخزومی ۱۱

سلیم خادم جعفر بن یحییٰ ۲۰

سلیم سلطان رجوع کن به جهانگیر بادشاه

سلیمان شکوه میرزا ۷۰

سلیمان بن ابی الحسن ۲۳

سنجر سلطان ۳۷

سنگلاخ میرزا ایرانی ۵

سوز میر ۷۶

سید علی تبریزی میر ۱۰۲

سید علی خان تبریزی جواهر رقم ۲۴، ۵۶، ۵۷

ابن سید ۱۹

سیدف الدین اسفرنگی ۳۷

سیدی نیشاپوری مولانا ۴۷

شاداب رجوع کن به خوش وقت رای

شاه امیر خان ۱۰۷

شاهجهان بادشاه ۵۷، ۹۱، ۹۳، ۹۵، ۹۸، ۱۰۰، ۱۰۵، ۴۵

شاه حسین میرزا اصفهانی ۱۱۷

شاهرخ میرزا ۴۳، ۴۴، ۴۷

شاه عالم ۶۷، ۷۶، ۱۰۹، ۱۱۳، ۱۱۹، ۱۲۶

شجاع شاه ٨٤

شجاع الدوله نواب ٤١ ، ١١٠ ، ١٢٦

شراشير المصري ١٩

شرف الدين عبدالله ١٠٢

شعراني ٢٠

شعيب (على نبيغا و عليه السلام) ١٢

شقيير خادم قاسم بن مقصور ٢٠

شكر الله ٩١ ، ١٠٣

شمس الحق ٩٦

شمس الدين عليخان ٥٨

شمس الدين فقير ١١٨

شكر ناتهه يفتت كشميري ١٢٢

شكر ناتهه لاله ١١٩

شكر فوساري ١٢٢

شهاب الدين مولانا ١٢٥

ابن ام شيدان ١٩

شير سنگهه راجه ١١٥

شيرين قلم رجوع كن به عبد الصمد

شيفته ٦٧

صالح بن عبد الملک ابو الفضل قمی خراسانی ۲۰

صایب میرزا ۹۵، ۹۶، ۹۸

ضحاک ۱۴

ضحاک بن عجلان ۲۰

ضیاء الدین یوسف ۷۸

طالب حق مواری ۱۱۵

طاهر دکنی ۱۱۷

طاهر وحید میرزا ۱۱۷

طلحه ۱۱

طوس بن افریدون بن اثقیان ۱۴

طهماسب شاه ۱۲۵

ضابط خان فراب خلف نجیب الدوله ۱۲۸

ابو ظفر (ولید محمد بهادر میرزا) ۷۳، ۱۲۹

ظفر خان رجوع کن به روشن الدوله

ظهوری ترشیزی ۸۱، ۱۱۹

عارف چلبي ۳۵

عالمگير اورنگ زيب بادشاه غازی ۵۷, ۵۸, ۵۹, ۱۰۹, ۱۲۵, ۱۲۶

عالمگير ثاني ۷۶

عامر ۱۷

عامر بن حذرة ۱۰

عباد الله برادر زاده قاضي عصمت الله خان ۱۱۴, ۱۲۷

عباد الله بيدگ پسر ميديزا عبد الله بيدگ ۷۳

عباد الله خان همشير زاده ياقوت رقم خان ۱۲۷

عباس شاه ۹۲, ۱۲۵

عباس ثاني صفوي شاه ۱۱۷

عباس بن حسن ابو احمد ۲۲

عبد الاحد خان نواب ۷۰, ۱۱۴, ۱۲۲

عبد الله رجوع کن به ذرايت خان

عبد الله آش پز هروي ۲۴

عبد الله ارغون ۲۴

عبد الله الاماسي ۲۴

عبد الله بيدگ مرواريد قنبريزي ۱۲۵

عبد الله حافظ ۹۱

عبد الله خان اذبيک ۵۰

عبد الله شرف الدين ١٠٢

عبد الله صراف ٢٤

عبد الله صيرفي ٢٤

عبد الله طبّاخ ١٢٥

عبد الله قويمي ٢٤

عبد الله ابو محمد ٢٣

عبد الله سروريد رقم مولانا ٢٥، ٧٧

عبد الله مشكين قلم ١٠١

عبد الله بن ابي اسحق ابو العباس ٢٢

عبد الله بن سعد بن ابي سرح العامري ١١

عبد الله بن شداد ٢٠

عبد الباقي حداد ١٢٥

عبد الباقي نهاوندي ٨٧

عبد الجبار الرومي ٢٠

عبد الحكي خواجه ٣٨

عبد الحكي مولانا ٢٤، ١٢٥

عبد الرحمن ٩٥

عبد الرحمن فرمان نويس ٥٦

عبد الرحيم ٩٣

عبد الرحيم خانخانان ۸۷، ۸۸

عبد الرحيم فرمان نويس ۵۶

عبد الرشيد ديلمي ۲۶، ۵۴، ۵۵، ۵۶، ۵۷، ۶۰، ۶۲، ۶۳، ۶۴، ۶۵

۶۷، ۶۹، ۷۰، ۷۱، ۷۲، ۷۳، ۷۵، ۹۵، ۹۴، ۹۸، ۱۲۱

عبد الصمد شيرين قلم ۸۳، ۹۰

عبد العزيز مولانا ۷۸

عبد الغني حافظ پسر حافظ محمد علي ۶۸

عبد القادر آخوند ملا ۸۹

عبد الكريم ۵۶

عبد الكريم قادري ۵۶، ۶۵

عبد الكريم نبيروء عبد الرحمن فرمان نويس ۵۶

عبيد زكاني ۳۹

ابو عبيدة بن الجراح ۱۱

عثمان بن زياد العايل ۲۰

عثمان بن عفان رض ۱۱

عوشي رجوع كن به محمد مؤمن

عزيز الله بخاري شاه ۲۶

عصمت الله برادر زاده ياقوت ۱۲۶

عصمت الله خان قاضي ۶۹، ۱۲۷، ۱۲۹، ۱۳۰

عزاد سید ۴۰

ابو عقیل ۱۹

علاء بن الحضر می ۱۱

علاء الدوله بن بایسنغر ۴۷

علاء الدین مولانا ۲۵

علامه شیرازی رجوع کن به قطب الدین

علامی بن مبارک ابو الفضل ۲۴، ۲۵، ۷۹

علی ۳۴

علی احمد مهر کن ۸۴

علی اصغر خراسانی میر ۱۲۵

علی بیگ رجوع کن به صایب میرزا

علی تبریزی میر ۲۵، ۴۲، ۴۳

ابو علی الحسن رجوع کن به نظام الملک

علی خان سید تبریزی جواهر رقم ۲۶

علی خان شمس الدین ۵۸، ۵۶، ۵۷

علی خراسانی میر ۴۳

علی رضا ملا ۱۲۵

علی شیرازی میر ۴۳

علی کاتب میر ۴۹، ۵۴، ۷۸

علي مشهدي رجوع کن به سلطان علي مشهدي

علي نقی مير ۱۰۹، ۱۱۰، ۱۱۳، ۱۲۱

علي هروي مير ۲۶، ۱۴۳

علي يزدي شرف الدين ۱۴۶

علي بن ابي طالب رض ۱۱، ۱۷، ۱۴۲، ۱۲۴

علي بن عيسى ابو الحسن ۲۲

ابو علي محمد بن علي رجوع کن به ابن مقله

علي بن هلال رجوع کن به ابن بواب

عماد الحسيني القزويني مير ۲۶، ۵۶، ۵۷، ۵۹، ۶۰، ۶۱، ۶۵

۹۲، ۹۳، ۹۴، ۹۵، ۹۶

عماد الملك نواب ۶۵، ۷۷

عماد الملك غازي الدين خان ۷۶

عمرو ثاني رجوع کن به عمر بن عبد العزيز رض

عمر خيام ۳۷

عمر شيخ سلطان ۱۴۳

عمر بن الخطاب رض ۱۱

عمر بن زبارة ۱۱

عمر بن عبد العزيز رض ۱۸

عمر بن مسعدة ۲۰

عنايت الله خان ۱۲۹

عنايت الله مبروص ۱۲۹

غازي الدين خان عماد الملك ۷۶

غقاري ۸۳

غلام حسين خان رجوع كن به نلو خان

غلام علي خان المشهور به خوش فويس ۷۰

غلام علي خان (مصنف شاه عالم نامه) ۶۷

غلام علي مير ۱۰۸، ۱۰۹

غلام قادر خان ۶۴، ۱۳۱

غلام مجتبي ۱۱۴

غلام محمد دهلوي خليفه ۲۶، ۱۱۲

غلام مهدي الدين ۱۱۴

غلام نقش بنگد خان خواجه خلف خواجه يوسف ۱۵

غياث الدين بن همام الدين المدعو بخواند امير ۱۰۴

غيلان بن سلما الثقفي ۱۱

ابن ابي فاطمه ۱۹

فتح الله شيرازي مير ۸۵

فتح علیخان برادر زاده بسنت خان ۷۷

فخرالدین مولوی ۶۹

فراقی رجوع کن بہ پریم کشور کفور

ابو الفرج ۱۹

فرخ سید ۵۹

فرخنده بخت بہادر میوزا ۶۹

فضل اللہ میوزا ۱۲۶

فضل بن سهل ذوالریاستین ۲۱

ابو الفضل بن مبارک ۲۴، ۲۵، ۷۹

فقیر رجوع کن بہ شمس الدین فقیر

فلاطون ازمنی ۷۱

فیروز جنگ رجوع کن بہ غازی الدین خان عماد الملک

فیض اللہ برادر حقیقی قاضی عصمت اللہ ۱۲۷

فیض اللہ بیگ ۷۵

فیض اللہ قاضی ۱۲۷

فیض علی بن مولوی طالب حق ۶۴

فیلات دگلس کریون کرنل ۸

القاسم بن اسمعيل بن اسحق ابو محمد ۲۲

قاضي رجوع كن به عصمت الله خان قاضي

قدزت الله خان حكيم ۴

قدسي ۱۱۸

قرشمت ۱۴

قطب الدين بختيار كافي ۶۹

قطب الدين علامه شيرازي ۳۶

قطبه ۲۰

قمر الدين خان نواب ۶۰

قوام الدين حسن بن صدر الدين رجوع كن به ذو الفقار سيد

ابو قيس بن عبد مناف بن زهرة بن كلاب ۱۱

كاتبى محمد ترشيزى ۱۶۶، ۱۶۷

كاظم حسين مولانا ۳

كام بخش شاهزاده ۵۸

كرم علي مير ۱۲۸

كريم الدين رجوع كن به حبيب الله وزير خراسان

كريم الدين مولوي ۶۱، ۷۶، ۱۱۶، ۱۲۰

كسل سنگهه منشي ۱۱۴

کشفی رجوع کن به محمد صالح

کعب ۱۰

کفایت خان ۵۵، ۳۰۳، ۱۰۵، ۱۰۶، ۱۰۷، ۱۰۸، ۱۰۹، ۱۱۰، ۱۱۱، ۱۱۲

کلن ۱۲

کلن میر ابو الحسن ۶۴، ۷۰، ۷۴، ۱۱۲

کلو خان ۱۲۹

کلیم ۱۱۶

کمال خجندی ۱۴۲

کنول کشن راجه ۱۱۵

کیومرث ۱۴

گدائی مغلیوریہ میر ۱۴۸

گشتاسپ بن لہواسپ ۱۴

گوپی ناتھ رای ۱۲۲

لچھمن سنگھ منشی ۱۱۲، ۱۱۶

لچھمی رام پنڈت ۱۱۲، ۱۱۹، ۱۲۰، ۱۳۰

لطف اللہ: خان صادق ۶۲

لڑعل خان بن کفایت خان ۱۰۷

لقوة شاعر ۲۰

نون کرن رای ۹۰

مامون عباسی ۲۱

مازی ۵۷

میارک شاه سیوفی ۲۴

میارک شاه قطب ۲۴

ابن مجالد ۱۹

مجنون رجوع کن به علی الکاتب میر

محبوب رای منشی ۱۱۲

محمد اسلم ۶۱

محمد اسمعیل ۱۱۲

محمد اشرف خواجہ سرا ۹۵

محمد اشرف سعید ۵۵، ۹۵

محمد اصغر رجوع کن به اشرف خان میر منشی

ابو محمد الاصفہانی ۱۹

محمد اعظم شاه ۵۸

محمد افضل ۱۲۶

محمد افضل الحسینی ۶۰

محمد افضل انقريشي ۶۰

محمد افضل لاهوري نامي قادري ۶۰

محمد اكبر ۱۰۶

محمد امير رضوي ۷۱، ۷۲

محمد اويهي مولانا ۲۵

محمد باقر طغرا نويس ۶۱

محمد باقر مير ۵۹

محمد ترشيزي كاتبي ۴۶، ۴۷

محمد تقى ۱۱۲

محمد تقى الحسنى الخطيب ۱۳۱

محمد تقى الدين خان ۱۱۷

محمد جان بن ميان محمد عاشورى ۷۴

محمد جعفر رجوع كن به كفايت خان

محمد حسين ۸۲، ۹۵

محمد حسين قديرى مولانا ۲۶

محمد حسين حكيم ۱۲۹

محمد حسين حكيم مير ۶۴، ۶۹

محمد حسين كشميرى ۲۶، ۵۸، ۷۸، ۹۱، ۱۲۵

محمد حسين مظفر پادشاه ۷۸

محمد حسين ميرزا ۳۰۱ ، ۳۰۴ ، ۱۰۵

محمد حسين ميرزا بن مير گلن ۷۰

محمد حفيظ الانصاري القادري ۶۱

محمد حفيظ خان ۶۴ ، ۷۰ ، ۷۱ ، ۷۲ ، ۱۱۸ ، ۱۱۹

محمد حكيم ميرزا ۱۳۰

محمد خدا بنده بن شاه طهماسب بن شاه اسمعيل ۱۰۴

محمد خليل مولوي ۶۹

محمد (خوارزم) شاه ۳۶

محمد زاهد ۵۹

محمد شاه (بادشاه دهلي) ۵۶ ، ۶۰ ، ۶۱ ، ۱۰۷

محمد شريف پسر عبد الصمد شيرين قلم ۹۰

محمد صادق طباطبائي رجوع كن به مرید خان نواب

محمد صالح كشفي مير مولانا ۲۶ ، ۱۰۱

محمد صالح كذبوة لاهوري ۱۰۰

محمد طاهر رجوع كن به طاهر وحيد ميرزا

محمد عابد ۶۳

محمد عارف ياقوت رقم خان ۱۲۹

محمد تسكو ۱۲۶

محمد عشق ميرزا ۴۰

محمد عطا حسین خان تحسین مرصع رقم ۶۱

محمد علی حافظ ۶۷

محمد علی حکاک مهر کن میرزا ۶۶، ۶۷، ۷۷، ۸۴

محمد علی بن خیر اللہ فرمان نویس میرزا ۶۵، ۶۶

محمد علی بن زرین رقم ۶۶

محمد عیسیٰ تنہا ۱۲۱

محمد فقاری قاضی ۸۲

محمد قاسم شاد بشاہ ۲۵

محمد قباد میرزا ۱۰۹

محمد قیام الدین قایم ۱۲۰

محمد کاشی میر ۹۱

محمد العاستری ۳۶

محمد مراد ۱۲۵

محمد مراد کشمیری شیرین قلم ۱۰۰

محمد موراد شمس الدین ۷۷

محمد مظفر رجوع کن بہ آل مظفر

محمد معز الدین غوری ۳۸

محمد مقیم ۶۰، ۹۱، ۱۰۵

محمد موسیٰ میر ۶۱، ۱۲۱

- محمد موسی بن کفایت خان ۱۵۶
محمد موسی حسینی عرشی ۲۶، ۱۰۱
محمد میر رجوع کن به سوز میر
محمد میرزا حکیم ۱۱۸
محمد فیضاپوری مولانا شاه ۲۶
محمد هدایت حسین ۲
محمد هروری ۲۵
محمد یار شیخ ۷۵
محمد بن اسد الکاتب ۲۳
محمد بن قنص خوارزم شاه ۳۶
محمد بن عبد الله ملقب بمدنی ۲۰
محمد بن عبدوس الجہشیاری ابو عبد الله ۱۴
محمد بن علی رجوع کن به ابن مقله
محمد بن مظفر ۳۹
محمد بن مظفر مبارز الدین رجوع کن به آل مظفر
محمد بن یوسف الفاریابی ۱۹
محمدی میان ۱۳۰
محمد خواجہ مولانا ۸۳
محمد رفیقی ۱۴۹

محمود ملا شیخ ۲۵

متحی شیرازی ملا ۲۴

مخلص رجوع کن به محمود خواجه

مرار ۱۷

مرار بن مره ۲۰

مرصع رقم رجوع کن به بدرالدین علیخان

مروارید رقم رجوع کن به عبد الله مولانا

مرید خان نواب ۷۰ | ۱۰۸ ، ۱۱۳ ، ۱۱۴

مسعود ۱۹

مسعود حافظ ۱۲۸

مشکین قلم رجوع کن به عبد الله میر

مضطرب رجوع کن به درگا پرشاد لاله

مظفر پادشاه محمد حسین ۷۸

مظفر خان ۸۶ ، ۸۸

مظفر سلطان ۵۲

مظفر علی رجوع کن به مظفر خان

مظفر خان نواب ۱۰۸

معاویه بن ابی سفیان ۱۱

معتمد عباسی ۱۹

- ابن معدان ۲۱
معز کاشی میر ۲۹
معز الدین اسمعند قوزی ۳۸
معظم بخت بہادر ۷۳
مقبول نبی خان پسر انعام اللہ خان یقین ۹۷
مقتدر باللہ العباسی ۲۱، ۱۲۳
مقصود خان ۱۲۵
مقصود علی ۹۱
مقصود مولانا ۸۴
ابن مقفع ۱۵
ابن مقلہ ۲۲، ۲۳، ۲۴، ۱۲۳
مقیم آقا ۵۶
منصور شاہ ۴۱
منصور عباسی ۲۰
منصور مسگر ۹۲
منصور بن سلطان مظفر ۴۰
منو میر ۶۰
منوہر رای ۹۰
ابن منیر ۲۲

مولانا تبریزی رجوع کن بہ علی تبریزی میر خواجہ

مولانا روم رجوع کن بہ چال الدین رومی

مولائی ۵۵ ، ۷۳

مومن خان بن ہید اللہ خان اذبک ۵۰

مہدی ۵۰

مہدی عباسی ۲۰

مہدی الکوفی ۱۹

مہدی میر بن میر مقصود ۱۳۰

میان محمدی ۱۳۰

میوان شاہ گورگان ۱۴۳ ، ۱۴۴ ، ۱۴۵

میر حاجی ۵۵ ، ۹۵

میر علی الکاتب رجوع کن بہ علی الکاتب میر

میر علی تبریزی رجوع کن بہ علی تبریزی میر

میر علی ۷۸ ، ۸۲ ، ۸۳ ، ۹۳ ، ۹۵ ، ۱۰۱ ، ۱۰۳ ، ۱۰۶

میر گدائی مغلپوریہ ۱۲۸

قادر رجوع کن بہ شکر فاقہ پنڈت کشمیری

ناصر شاہ ۶۳

ناگرم ۱۱۵

قامدار حاجي ۵۹

نامي خواجه ۵۵

نثار علي مير ۶۶

فجف خان بهادر ذو الفقار الدوله ۱۱۹

تجم الدين ۶۳

ابن فديم (مصنف كتاب الفهرست) ۶، ۱۳، ۱۴، ۱۵، ۱۹

نصر فرزند حضرت اسمعيل عم ۱۳

نصر بن عاصم ۱۷

نصير الدين طوسي ۳۶، ۳۷

نعمت الله قاضي ۶۵، ۶۳

نعمت الله ولي ۱۰۱

نظام رجوع کن به غازي الدين خان عماد الملك

نظام الحق ۶۹

نظام الملك ۳۷

نظام الملك خواجه ۸۴

نظام هروي ۸۴

نظامي ۸۳، ۸۴

نظيري نيشابوري ۸۷

نقيس فرزند حضرت اسمعيل عم ۱۳

نور الله حافظ ۶۳، ۶۴، ۶۵، ۱۱۱

نور الله شيخ ۶۲-۶۳

نور الله شوستري قاضي ۴۲، ۵۱

نور الدين محمد رجوع کن به ظهري قرشي

نقدرام پنڈت رجوع کن به راجه نقدرام پنڈت

وارث علي شاه ۱۳۰

والا چاه ۵۹

بفروجه النعجه ۲۲

وجيهه الله ۶۵

وزير عليخان ۶۶

وصفي رجوع کن به عبد الله مشكين قلم

ولايت حسين مولانا شمس العلماء ۴

وليد بن عبد الملك ۸

هارون الرشيد ۱۹

هجراني مولانا ۲۵

هدايت الله ۶۰

هدايت الله زرين رقم ۲۶، ۵۸

هدايت الله لاهوزي ۵۹

ابن هشام ۱۲

هلاکو خان ۳۷، ۳۸

همام خواجه ۳۶

همايون بادشاه ۸۶، ۸۸، ۱۰۴، ۱۲۵

همت بهادر گسائين واجه ۱۱۵

هوارت کلمنت صاحب ۵

هوز ۱۲

ياقوت جمال الدين ۱۲۵

ياقوت رقم رجوع کن به عبد الباقي حداد

ياقوت رقم خان رجوع کن به محمد عارف

ياقوت مستعصي ۲۳، ۲۴، ۲۹، ۱۵۹، ۱۲۵

ياقوت بن عبد الله الرومي الحموي ابو الدر ۲۳

ياقوت بن عبد الله الموصلی ابو الدر ۲۳

ياقوت بن ياقوت بن عبد الله رجوع کن به ياقوت مستعصي

يحيى سبيک نيشاپوري رجوع کن به يحيى واسطي

يحيى صوفي ۲۴

ابو يحيى مالک بن دينار ۱۹

یحییٰ واسطی ۴۷

یحییٰ بن یعمر ۱۷

یزید بن ابی سفیان ۱۱

یعرّب بن قحطان ۱۲۴

یوسف جلال الدین ۱۰۳

یوسف شاہ ۳۶

یوسف ضیاء الدین بن مولوی عبد الرحمن جامی ۸۷

یوسف کاتب ۲۰

بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِیْمِ

ستایش و نیایش مر خدای را عزَّ اسْمُهُ - که خطوطِ شعاعی
 آفتاب را بر صفحاتِ افلاک بقلَمِ قدرت نگاشته - و حمد و سپاس
 مر معبود حقیقی را جَلَّ جَلَّالُهُ - که مشاطةٔ صنعش عروسِ نظرت
 انسانی را بهیولوی و صورت مرتب - و پیرتوِ ظلالِ صفات ابد پیوند
 خویش مذکور ساخته - در کنارِ قابلیتِ نفس ناطقه نهاده -
 فَتَبَارَكَ اللهُ أَحْسَنَ الْخَالِقِیْنَ * * قطعه *

ای کرده ز کلکِ صنع ترکیب بشر
 ز انشای تو نقش بسته اجسام و صور
 هر حرف که از خامهٔ حکمت زده سر
 طغرائی قضا گشته و عنوانِ قدر

و گلگونهٔ زیبای چهرهٔ دل آرای کلام - نعمتِ سیدِ انام - امّی لقبی
 است - که تکتون عالم - و تولدِ بنی آدم - از بطنِ عدم - بطریق
 حضرتِ مفترضِ الطاعةٔ او است - و سرخ رویِ کونین بغازهٔ کاری
 مشاطةٔ شفاعت او - وَمَا أَرْسَلْنَاكَ إِلَّا رَحْمَةً لِّلْعَالَمِیْنَ - آب و رنگ
 رخسارِ حقیقت - برنگ آمیزجی خامهٔ شریعت - و صفحهٔ پردازجی

نامه طریقت اوست - و غرض نقاش ازل از نقش انگیزی

بیرنگ نیرنگ ابدام و ایجاد - نقش زیبای صورت دلآرای او -

صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَ عَلَىٰ آلِهِ وَ اصْحَابِهِ اَجْمَعِينَ * * قطعه *

خاتم لقبی که فخر آدم آمد

مقصود وجود هر دو عالم آمد

ز یافت شرف نامه نامی وجود

آری شرف نامه ز خاتم آمد

و تحفه تحیات زکیات - و صلوات طیبات - بر آل و اصحاب او که

حیات ملت بیضا - و هدایت طریقت زهرا - و فارسان میادین دین -

و حارسان شرع مبین اند - باد *

اما بعد خوشه چیدن خرمن ارباب استعداد - احقر هباد -

محمد هدایت حسین مدرس زبان عربی و فارسی در پرسیدنسی

کالج واقع بدار الساطنة کلکته - غفر الله ذنوبه - و سقر عیوبه - و حشره

فِي يَوْمِ الدِّينِ - تَحْتَ لِوَاءِ سَيِّدِ الْمُرْسَلِينَ - ابن سرآمد علمای دوران -

و سر سلسله فقهای زمان - علامه الاعلام - مرجع الانام - قدوة المحدثین -

رئیس التفسیرین - جمال الملة و الاسلام - بهجة الیالی و الايام -

بدر الفضلاء - شمس العلماء - مولانا ولایت حسین مدرس مدرسه عالیة

کلکته - اَدَامَ اللهُ فَيْضَانَ بَرَكَاتِهِ عَلَیْ مَقَارِقِ الْمُسْلِمِينَ - ابن مرحوم مغفور

خلد آرامگاه - سید الافاضل - سند الامثال - مفخر الانساب بالنسب

الرفیع - مقتدی الاطیاب بالحسب المنیع - انسان عین الفضل
و الاجلال - عین اعیان الجود و الافضال - بدر البدر - صدر الصدور
محمکة عالیة علی پور - جناب مستطاب مولانا خیرات حسین ^{رحمۃ اللہ علیہ} تعمدہ
اللہ بحلل الغفران - مع المتقیین فی جنۃ الرضوان - ابن مرحوم مہرور
بالا نشین مسند عزت - کرسی نشین مجلس شوکت - زبده المحدثین
و المفسرین - قدوة النحویین و الصرفیین - سالک مسالک تحقیق -
صاعد مصاعد تصدیق - نوشندہ کاس رحیق - مولانا و بالعلم
و الفضل اولانا - خلد آشیان - مولانا کاظم حسین ^{رحمۃ اللہ علیہ} المفلن -
بحرمۃ سید الانس و الجن - میر منشی فرمانفرمای ممالک
هندوستان - باوجود فقدان بضاعت - و عدم استطاعت - و اختلال
امور ماموری - و کارهای شخصی - از مدتی مدید - و عرصۃ بعید -
جمع آوری مناقب و اوصاف و حالات خوش نویسان ایرانی
و عربستانی - و بالتخصیص جادو قلمان هندوستانی را بر ذمت
همت خویش لازم دانستہ - تا جمال شاهد مطلوب از نظر طالبان
معجوب نماید - و حرکات شوقی در طبقات فوعی پدید آید - و بواسطۃ
آنکہ درین اوقات متاع فهم و کمالات فاسد - و بازارش کاسد - این
امتعہ نفیسه کہ جمهور امم بومی محتاج اند - بطاق نسیان منظمس -
و بکلی معدوم و مندرس گردیدہ - و ذکر خیر بغان سحر بنیان -
و خامۃ عنبر افشان ایشان - کہ در اعجاز رقم طرازی - طعنه زن

نگارخانه چین و رشک ارژنگ مانی است - بکلی معدوم الطبر -
 و مفقود الاثر گشته - و نسخهای گوهر سلک شان درین آوان - از
 گردش دوران - در اطراف و اکناف جهان - چون رشته منقسم
 لالی و مرجان منتثر - و هر چه و دانه اش در رخنه و شکافی
 ضایع و منتشر گردیده - لهذا مدتی جد و جهد را پیش نهاد
 مقصد و بمقصود این مرام بذل همت را مصروف داشتم -
 چنانچه بمصداق هَمَّةُ الرَّجَالِ تَقْلَعُ الْجِبَالَ - نسخه قلمی المسمی
 بتذکره خوش نویسان از مصنفات مولانا غلام محمد هفت (۱) قلمی
 المتخلص براقم - وفاتش تقریباً در سال هزار و دویست و سی
 و نه واقع شده - بدست آوردم - که اورا قش از سرور دهور -
 و وفور حوادث گردش مآه و هور - و قوایر نوایب شهور - مانند قلوب
 عاشقان پراکنده - و چون زلف عروسان آشفته بود - بدقت نظر -

(۱) مولانا غلام محمد المشهور بهفت قلمی المتخلص براقم دهایی الاصل
 و از جمله شاگردان حکیم قدرت الله خان بوده - در انشا پردازی بزبان فارسی
 عدیم المثال و در علم عربی فی الجملة ربطی نیز تحصیل کرده بود - و باقسام
 رسم خط مثل نسخ و تعلیق و نستعلیق و ثلث و شکسته و شفیعه و ریحان
 مهارتی تمام داشت - و گاهی بزبان اردو اشعار نمکین نیز می گفت - پس از
 مدت زمانی جلالی وطن کرده از دهلی بلکنو آمد - چون مایل بفن طب بود از
 خدمت صبرزا محمد عشق اکتساب این فن شریف نمود - وفاتش در سال مذکور
 اتفاق افتاد - رحمة الله علیه *

و امعان بصر - ملاحظه نمودم دیدم - فی الواقع نقل و طبع آن
 خیلی شایسته و شایان است - اگرچه درین خصوص نیز کتب
 عدیده بنظر رسیده - یکی امتحان الفضا تصنیف میرزا سنگلاخ
 ایرانی و در سنه هزار و نویست و نود و یک در طهران طبع شده
 است - و لیکن مصنف مذکور چنانچه ظاهر است دو مطلب
 بنظر داشته - اول آنکه ذکر سی و چهار نفر از مشاهیر خوشنویسان
 عراقین عرب و عجم نموده است - دوم آنکه عبارت پردازي و رقم
 طرازي بحدی نموده است که بنظر اجانب موحتش - و بدیده
 فارسي گوینان اهل ایران مونس آمده - و نسخه دوم کتاب المسمى
بخط و خطاطان تصنیف حبیب آندی بزبان ترکی که در قسطنطنیه
 در سنه هزار و سه صد و شش طبع شده - و تصنیف سوم از حضرت
 والا مرتبت - سپهر منزلت - ناهید نظرت - برجیس فطنت -
 گل بوستان حشمت و شهریاری - ثمره شجره دولت و کامگاری - شمس
 العلماء الکرام - قاج الکلاء العظام - اجل اکرم کلمات هوارت صاحب
 اداام ائله اجلاله و ابد اقباله - بزبان فرانسه است - که در پاریس در
 سنه هزار و نه صد و هشت میلادی حلیه طبع پوشیده - چون درست
 مطالع و وارسی نمودم - دیدم ذکر چند جلد دیگر نیز در مسئله
 خطاطان دارا است - لکن مصنف معزني الیه کتاب خود را از روی
نسخه مفتاح الخطوط که در سنه هزار و نویست و چهل و نه هجری

رضا علی شاه قادیانی در هندوستان تصنیف نموده بود - اخذ و ترتیب
 داده است - و رضا علی شاه مرحوم غالب مطالب خود را از روی
 نسخه ترکی سابق الذکر اقتباس کرده است - لهذا چندان توجیهی
 بذکر خوش قلمان عطار، نشان هندوستان نداشته اند - و این نسخه
 موصوفه هم دارای آسامی خوش نویسان هند است - و هم مشتمل
 بر ذکر مشکین قلمان خارج * و از قرار قول داکتور چارلس ریو نسخه
 دیگر این تذکره موصوفه در کتابخانه متحف برطانیه (برٹش میوزیم)
 لندن موجود است - لکن از آنجایکه دامن آن شاهد دلبرهای شوخ
 و شنگ - و آستین ساعد سیمین آن تکفه فرنگ - بدست
 نخواهد آمد - لهذا با وجود وفور زحمات - و تحمل مشقات - نسخه
 مذکوره را ترتیب و تنظیم نموده - در ایشیاتک سوسایٹی بمطرح
 انظار مبارک اراکین عظامش در آوردم - بعد از ملاحظه - امر عالی
 صادر شد - که کتاب مذکور با سلوب مرغوب بزیر طبع آراسته شود *
 و بظاہر تزئین و تدمیم نسخه مذکور مطالب چند که مفید نواید اصلی -
 و منتج فتایح کلی است - بر این نسخه افزوده - اگر چه از متقدمین
 تا متأخرین - در هر زمان و بهر زبان - بلغات مختلفه - و مضامین
 متنشده - متون صحایف مشحون است - و لیکن این بنده ناچیز
 هیچمدان انچه از اقوال مستنده که محل وثوق و موجب اعتماد
 دانسته - از کذب معنیه مثل کتاب الفہرست ابن ندیم و کشف

الظنون و فتوح البلدان بلاذري و وفیات الاعیان و مقدمه ابن خلدون
و غیر هم - انتخاب نموده - و بچهار مقاله ترتیب داده - و بعبارت
سلیس در سلک تحریر در آورده - مقدمه کذاب مذکور مقرر داشتیم -
تا بنظر ناظرین نقش حسن قبول گیرد *

مقاله اول در بیان حدود رسم خط عربی *

مقاله دوم در ذکر حدود و ایجاد اقسام رسم خط
اهل فرس قدیم *

مقاله سوم در ذکر حدود نقاط و حروف معجمه
در سلسله اسلام *

مقاله چهارم در بیان تاریخ فن خوش نویسی بر
سبیل اجمال *

و در حقیقت جمع و ترکیب - و نظم و ترتیب این روایات
صریحه - و حالات صحیحه - که اسرار حکمت آمیز - و نکات رغبت
انگیز شان مایه غیرت مستبصران * و عبرت ناظران است - وقتی
فوائد اتمام - و رونق انصرام - خواهد یافت که در نظر عالیجناب -
سامی ابقاب - اختر برج شهبامت و بسالت - رخسندة گوهر
درج سعادت و فخرامت - شمس المدارس و المكاتب - بدر المعانی
و المناقب - زبده العلماء المحققین - تدویر الفضلاء المدققین -

سرکار شوکت‌مدار ادورد دینیسون روس صاحب لا زالت شمس اقباله
 بازغه - و بهروز اجلاله طالعه - و جناب مستطاب - رئیس اصحاب
 الشوری - و سر حلقه ارباب الفجوی - الادیب المدقق - العبر
 المدقق - شمع انجمن بلقدراتی - چراغ دود بیذائی - نیر اعظم سپهر
 علم و هنر - سرکار جلالت آثار جورج هارلت قیبر صاحب - ام - امی -
 اف - جی - اس - دام اقباله العالی و عالیجاه مجدث همراه -
 مصباح و موز نکتہ دانی - مفتاح کنوز معانی - فاقد المثل و الذخیر -
 العلامة التحریر - سید الحکماء کاملین - سند البنغاه الغاضلین -
 زفده دنان علم را سر چشمه آبحیات - سرکار عالی وقار کرفل دنگلس
 کریون نیلات صاحب - صانه الله عن جمیع العاهات و الافات - بجاء
 سیدنا محمد سید الکائنات - و بحرمه آله و اصحابه رفیع الدرجات -
 علیهم صغوف التحیات و الوفا الصلوات - و مجمع اراکین عظام
 انجمن مذکور - قرین موقع قبول پذیرد *

امید از فاقدان بصیر - و واقدان روشنضمیر ایفکه هرگاه در
 مجاری مسطورات سهوی یا اشتباهی بینند - یا خطائی فکند -
 بحسن خلق اصلاح فرموده بذکر خیری یاد نمایند - و الله المستعان
 و علیه التکلان *

مقاله اول در بیان حدوث رسم

خطِ عربی

بر مطالعه کنندگان که رای حقایق پیرای ایشان مشرق
 الشمسین دانش و کمال - و مجمع البحریین معارف و انضال
 است - مخفی نخواهد بود - که در هر قری از قرون - مورخین
 و مصنفین عبارات مختلفه - روایاتی و بیاناتی درین خصوص عقوان
 نموده اند - و این گمنام بامعان نظر و دقت بصر کتب تواریخ معتبره
 را ملاحظه نموده - و بعد از استکشاف کلی انتخاب نموده - آنچه
 بنظر ظاهر بینان در - و بدیده حقیقت شناسان نزدیک و مناسب
 آمده - بتبیت و ضبط آن پرداخته - *الحمد لله الذی هدانا لهذا* *
 قول اول اینکه اول کسیکه صانع و مخترع رسم خط عربی و فارسی
 و سایر رسوم کتابت شد حضرت آدم *عَلَى نَبِينَا وَ عَلَيْهِ السَّلَام*
 بود - که سه صد سال قبل از وفات خود این رسوم را بر گل خام
 منقش و مرتب نمود - و آن گلهای خام را در آتش گذاخته زیر زمین
 پنهان داشت - چون هنگامه طوفان وقوع و ظهور یافت - و ساکنین
 روی زمین همگی غرق و نابود شدند - و سفینه بساحل سلامت
 رسید - پس کشتی نشینان بر کوه جودی فرود آمدند - و بتدریج
 بر ربع مسکون منتشر و متفرق شدند - هر فریقی رسمی از آنها یافته -

و از آن نقشها صور حروف کتابت خود را قرار دادند - مصنف کتاب
 الفهرست همین روایت را بعینها از قول کعب که از راویان مشهور
 است - ذکر نموده - لیکن این را منجملة اقوال ضعیفه و اخبار مردوده
 شمرده * قول دوم آنکه اول کسیکه واضع و مخترع رسم خط
 عربی شد - حضرت ادريس علی فیدینا و علیه الصلوة و السلام بود *
 قول سوم چنانچه در فتوح البلدان و غیره بطریق وثوق ذکر می نمایند
 ایفست - اول کسیکه واضع و مخترع رسوم کتابت عربی شد سه نفر
 از اهل بولان بودند - که قبيلة ایشان در سرزمین انبار فرود آمده -
 و در آنجا سکونت داشتند - اسمای ایشان مرامر بن مرة و اسلم بن
 سدره و عامر بن جذرة بود - که بتائید و اتفاق همدیگر مجتمع
 و همدست شده حروف موصوله و مقطعه عربی را بمناسبت
 حروف سریانی ابداع و اختراع نمودند - هر یکی از ایشان موجد
 و مخترع هیئتی خاص شدند - مرامر بن مرة مخترع صور
 و نقوش حروف گردید - و اسلم بن سدره فصل و وصل را امتیاز
 داد - و عامر بن جذرة حروف معجمه را تعیین کرد - پس از آن
 جماعتی از اهل انبار از ایشان تعلیم یافتند - و بعد از آن اهل حیره
 از ایشان اخذ نمودند - و پس از آن بشر بن عبد الملك که صاحب
 درمة الجندل بود - در هنگام قیام خود در حیره از ایشان اخذ این
 فن شریف نمود - چون در مکه آمد - سفیان بن امیه بن عبد الشمس

و ابو قیس بن عبد مَنَاف بن زَهْرَةَ بن کلاب او را دیدند - که فن
 کتابت میداند - هر دو ازو استدعای تعلیم نمودند - و بشر بن
 عبد الملک به تعلیم ایشان پرداخت - و رسوم حروف هجا و کتابت
 را بایشان تعلیم نمود - بعد از آن هر سه برسم تجارت بطایف رفتند -
 و در آنجا عیَّان بن سلَمَةَ القُفَی از ایشان تعلیم گرفت - و بعد از آن
 بشر از ایشان جدا شد - و بدیار مُضَر رفت - و در آنجا عمر بن زَرَّارَه
 از بشر تعلیم یافت - بعد از آن بشر عزیمت شام نمود - و آنجا بتعلیم
 کتابت مشغول شد - بلاذری (۱) می گوید - چون پوتو شعاع آفتاب
 اسلام از آنق مشرق دین مبین دمید - هفده نفر دانی رسم خط
 و کتابت در طایفه قریش بودند - و اسامی ایشان عمر بن الخطاب -
 و علی بن ابی طالب - و عثمان بن عفَّان - و ابو عبیده ابن الجراح -
 و طلحه - و یزید بن ابی سفیان - و ابو حذیفه بن عُبَّه بن ربیعہ -
 و حاطب بن عمرو - و ابو سلَمَه بن عبد الاسد المخزومی - و ابان بن
 سعید بن العاصی بن امیه - و خالد بن سعید - و عبد الله بن
 سعد بن ابی سرح العامری - و حویطب بن عبد العزی العامری -
 و ابو سفیان بن حرب بن امیه - و معاویه بن ابی سفیان - و جهیم
 ابن الصلت بن مخزومه - و علاء بن الحضرمی - رَضِيَ اللهُ تَعَالَى
 عَنْهُمْ - بوده است * قول چهارم اینک اول کسیکه صانع و موجد

این رسومات شد - شش نفر بردند از اهل طمس - که باین اسما
موسوم بودند - ابجد - هوز - حطی - کمن - سعفی - قرشت -
و این شش نفر بمقاسبت اسمای خود وضع حروف نمودند - و حرفیکه
در اسمای ایشان نبود - از قبیله ثا و ضاد و ذال و طا و غیر ذلک
را بر حروف اصلی ملحق و مرتب نموده - و بعضی روایت دیگر
چنین ذکر می نمایند - که این اسماء - اسمی پادشاهان مدین
است - و هلاکت ایشان در یوم الظلّه در زمان حضرت شعیب
علی نبینا و علیه السلام واقع شده بود * قول پنجم آنکه اول کسیکه
بخط عربی نوشت حمیر بن سبا بوده - و این روایت را
این هشام در سیرت خود ذکر می نماید * قول ششم اینکه اصل
لغت عربی لغت حمیر و جدیس و طسم و ارم و حویل بوده - چه
اینها خلاصه عرب بوده اند - و مصداق بر این قول این است - که
چون حضرت اسماعیل عم حصول مجاورت حرم کعبه شریف
نمود - و نشوونمای آنحضرت در آن سرزمین متبرکه واقع شد -
و بعد بلوغ رسید - در قبیله جرهم مزاجت نمود - و بسبب
پیروی حکم پدر بزرگوار بان قبیله مانوس شده - و بمخالفت
ایشان پرداخت - فلذا بواسطه موافقت و مجالست ایشان
لغت عربی را اخذ نمود - و پیوسته فرزندان آنحضرت بمرور
ازمنه و ایام - بحسب حدوت و ظهور اشیا تسمیه هر شی را -

برسبیل اشتقاق کلام - بعض از بعض نموده - و چون قبایل عرب
 فی الجملة کثرتی یافتند - بسبب تفریق - لغت هر قبیله انفراد
 پذیرفت - که تا کنون این قانون در اصول - مشترک البین است -
 اما در لهجه و فرع فی الجملة اختلاف واقع است - و اول کسیکه
 بعربی نوشت - نفیس و نصر و قیما و دومیه فرزندان حضرت
 اسمعیل علیه السلام بوده اند - که ایشان حروف را مفصل و مشرح
 وضع نمودند * قول اخیر قریب بحق است - و قابل قبولیت
 نفس سلیم و طبع مستقیم است - و نیز در تواریخ معتبره و کتب
 مستنده همین مذکور است * این ندیم می گوید که در آغاز
 مراسم خط نویسی - رسم خط مکی بود - چون این رسم شایع گردید -
 و بمدارج کمالات ترقی یافت - رسم خط مدنی از مشتق نمودند -
 چون این رسم نیز در حجاز و عراق عرب شایع شد - اهل بصره
 رسم خط خاص از رسم مدنی اختراع نمودند - و بعد از آن اهل کوفه
 رسم خطی مخصوص از رسم بصری استخراج نمودند - که برسم خط
 کوفی در آفاق مشهور گردید *

مقاله دوم در حدود و ایجاد اقسام رسم خط اهل فارس قدیم

مورخین فارس درین باب - بیانات مختلفیه و روایات متفرقه
 ازراق صحیفه را مشحون و مزین نموده اند - اما آنچه روایات

مؤتلفه بنظر رسیده از کتاب الفهرست ایراد نموده ایم - و العبد العبد
 علی الرواة - بعض گویند که در بدر امر کیومرث که قوم فرس او را
 آدم ابوالبشر می دانند - متکلم بلغت فارسی شد - و بمقتضای
 الناس علی دین ملوکهم - و سالکون طریق سلوکهم لغت او را
 در عالم منتشر نمودند * و برخی برانند که اول کسیکه بفارسی
 نوشت بیوراسپ بن ونداسپ بود - که مشهور بضحاک است *
 و جمعی قایل اند که افرویدون بن اثفیان - پس از آنکه بر معمور
 روی زمین تسلط یافت - مملکت را بر پسران خود که سلم و طوس
 و ایرج بودند - قسمت نمود - و هر کدام را بخصه مخصوص
 امتیاز بخشید - و درمیانه ایشان فرمانی بزبان فارسی نوشت
 که بان دستور العمل رفتار نمایند * و این ندیم از کتاب الوزراء که از
 مصنفات ابو عبد الله محمد بن عبدوس الجهبشیری است - نقل
 نموده که رسم نوشتن بزبان فارسی تا قبل از زمان گشتاسپ بن
 کهراسپ بسیار قلیل بوده - و مردم آنوقت بنوشتن مطالب بیسط
 و تفصیل و تشریح بهیچ گونه هفرو اقتداری نداشتند - و یک کلمه را
 بدقت تمام بتسوید یک صفحه می نوشتند - و مطالعه کنند او نیز
 بشق النفس تحقیق مطلب نمودی - در هنگامیکه بستاسپ زینت
 آرای افسر و دیهیم سلطنت گردید - رسم نوشتن در میان مردمان
 وسعت یافت - و چون زردشت بن اسپتمان ظاهر گشت - و در

اجرای شریعت مجوس موفق و موید گردید - کتّابی عجیب
بیرون آرد - که بر جمیع لغات مختلفه حاوی بود - و مردمان را
بتوسیع رسم خط و نوشتن ترغیب و تاکید نمود - لهذا مردمان آنزمان
بواسطه پیروی آن موجد طریقت بتعلیم و تعلّم رسم خط - همت
گماشتند - این مفعّل ذکر نموده که اهل فرس را هفت گونه رسم قلم
هست که هر یکی از آن رسوم خصوصیتی خاص دارد و از دیگران
ممتاز است - و از جمله این رسوم یکی ویش دبیره است که
دارای سه صد و شصت و پنج حرف است - و بان علم فراست
و تفارل و اشارات چشم و ابرو و امثال اینها می نوشتند - این ندیم
که در سنه سه صد و هشتاد و پنج هجری قدسی وفات کرد
می گوید - که درین هنگام آن رسم خط بکلی معدوم و هیچ کسی در
ابتدای فرس دارای آن رسم خط نیست * دوم کسّج که شرطنامه
و استجاره زمین و قطعات جلی و خفی را بآن رسم می نوشتند -
و ایضا بآن نگین خاتم و طرز ملبوس و فرش خانه را نقش
و زیقت آرائی می دادند - و نیز سکه درهم و دیگر ایشان بهمان
رسم بوده - و عدد حروفش بسست و هشت - سوم نیم کسّج که بآن
کتب طبیّه و فلسفیّه را بقید کتّابت می آوردند - و بسست و هشت حرف
بود * چهارم شاه دبیره که سلاطین و ملوک عجم باستعمال آن حروف
در میان خود شان نامه و پیام می نمودند و رموز امور سلطنت

خود را بهمان رسم ثبت می کردند - و این رسم خط را از سایر اهل مملکت مخفی و پوشیده می داشتند - تا کسی بر اسرار امور سلطنت ایشان واقف و آگاه نشود * پنجم هلم دبیری و نامه دبیری که دارای سی و سه حرف بود - و این رسم خط مخصوص اصناف عمومی اهل مملکت بود * ششم راز سهریه که طبقه سلاطین اسرار رموز سلطنتی خود را برعایا باین حروف می نوشتند - و عدد آن چهل حرف که هر یک را شانی و صورتی مخصوص و شکلی جداگانه بود * هفتم راس سهریه که بان علم منطق و حکمت می نوشتند - و عدد حروف آن بیست و چهار حرف و بعضی با نقاط بودند * و قاعده هجائی که مسمی بزوارش و تقریباً هزار کلمه بود - داشتند - و این کلمات را هم موصول و هم مفصول می نوشتند - و بهمین کلمات فرقی میان متشابهات می نمودند - این همه رسوم بقرائیکه در کتاب الفهرست نوشته است - مذکور شد - چنانچه در زمان سلطنت طبقه فرس که تمامی روی زمین را مستخر کرده - و ترقی و تمدن عمومی ایشان بدرجه عالی رسیده - این مرسومات در میان آن قوم شریف متداول بود - لیکن بمقتضای زوال آن دولت عظیمه این مرسومات نیز رفته رفته بکامی معدوم و نابود گردید *

فصل سیوم در ذکر حدوث نقاط و حروف معجزه در سلسله اسلام

حدوث نقاط و حروف معجزه را بچند نوع روایت نموده اند -
در بدو اسلام اخذ و تحصیل قرأت قرآن شریف و احادیث
مقدسه از افواه الرجال بود - که بتأیید تلقین از زبان همدیگر
اصفا و حفظ می نمودند - پس چون اسلامیت بکثرت رواج یافت -
و سلسله اسلام قوی شد - فرقه اسلامیان بواسطه حروف متشابه
الصَّوَرِ مضطر شدند - قوی هست که اول کسیکه بوضع نقاط اقدام
نمود - صرار بود - و حروف معجز را عامر مبتدع گردید - و بقول دیگر
ابو الاسود الدؤلی بتلقین حضرت علی رضی الله عنه اینها را وضع
نمودند - بعضی می گویند که نصر بن عاصم - و بقول دیگر یحیی بن
یعمر - بحکم حجاج بوضع نقاط اقدام نموده بود - اما بحسب ظاهر
ز مجمع اقوال استنباط می شود - که باید وضع نقاط در حین ابداع
و اختراع حروف بوده باشد - چه بسیار مستبعد می نماید که حروف
با وجود تشابه صوری تا زمان جمع نمودن و اصحاف مصحف -
عاری از نقاط باشد - و نیز بروایات متعدده و اقوال متکثره
این امر بثبوت رسیده - که صحابه کرام رضوان الله علیهم اجمعین -
مصحف را از هر چیز حتی از نقاط هم تجرید نمودند - و این

مسئله واضح می نماید که سابقاً نقاط موجود بوده است - و الا
تجربید از نقاط چگونه ممکن باشد وَاللّٰهُ اَعْلَمُ *

فصل چهارم در بیان تاریخ فن خوشنویسی بر سبیل اختصار

آنچه در کتب تواریخ معتبره بنظر رسیده - و طرف یقین
و محال وثوق است - اینکه در صدر اسلام اول کسیکه بنوشتن مصحف -
دارای هفتر بلند - و رتبه ارجمند - و مدارج سعادتمند - و موصوف
بعحسن خط بود - و اشعار و اخبار خوش استنوب - بطرز مرفوب - جهت
ولید بن عبد الملک می نوشت - خالد بن ابی الهیاج بود که
رسم خط او بخط کوفی مشهور آفاق است - و سعد او را باین منصب
مقرر کرده - و او مخترع رسوم دیگر هم بوده است - چنانچه در شرح
العقیده مفصلاً مذکور است - و کتبه سوره مبارکه وَالشَّمْسُ وَضَحِيهَا
به آب طلا بطرف قبله مسجد حضرت خاتم الانبیاء عَلَيْهِ
السَّلَامُ وَآلِهِ نوشته بقلم اوست - و روایت است که حضرت عمر
بن عبد العزیز رض از خواهرش نوشتن تمام مصحف نمود - پس
مصحفی بنهایت هفتمندی و طرز دانی و تذهیب باتمام
رسانید - و نزد وی برد - چون نظر حضرت عمر ثانی رض بان مصحف
گرامی افتاد - بوسید - و بر سر و چشم مالید - و ملاحظه بسیار

بامعان نظر در اسلوب نوشتن و طرح جداول و طرز سطور وی نمود -
 در ادای حق قلم او متعجب^ر آمد - که صله و انعام متجاوز از وهم
 و قیاس است - لهذا مصحف را بوی بار داد - و از جمله خوش
 نویسان ابویعیی مالک بن دینار که مولای سامه بن لوی^ر بن
 غالب بود - و مصحف را باجرت می نوشت - وفاتش در سال
 یکصد و سی هجری وقوع پذیرفت - و از جمله کتاب مصحف که
 بحسن خط موصوف بودند یکی خوشنام البصری و دوم مهدی
 الکوفی که در ایام هارون الرشید بوده اند - و نیز از آنجمله ابوحدی
 الکوفی بود - که در ایام خلافت معتصم عباسی از نویسندگان بزرگ
 و حاذق ترین معاصرین خود بود - و مصحف را بنهایت لطافت
 می نوشت - و بعد ایشان جماعتی دیگر ظاهر شدند - از آنجمله ابن
 ام شیبان و مسحور و ابو حمیره و ابن حمیره و ابو الفرج که در زمان
 ابن ندیم موجود بوده اند - و آنانکه مصحف را برسم خط محقق
 و مشق و امثال آن می نوشتند - ابن ابی حسان و ابن الحضرمی
 و ابن زید و محمد بن یوسف الفریدی و ابن ابی فاطمه و ابن^ر سجالد
 و شراشیر المصری و ابن سیر و ابن حسن المایم و حسن بن النعمانی
 و ابن حدیده و ابو عقیل و ابو محمد الاصفهانی و ابو بکر احمد بن
 نصر و پسر او ابو الحسنین بوده اند * ابن ندیم و حاجی خلیفه از قول
 ابو العباس احمد بن محمد بن ثوابه نقل نموده اند - که در ایام

خلافت بنو امیه اول کسیکه بنوشتن مصحف مشهور و بحسن خط
 معروف بود قطبه بود - که از رفور هنرمندی و حذاقت طبیعی
 رسم خط را بچهار نوع استخراج نمود - باشکفتی بعضی از بعض -
 و بعد از آن در اوایل خلافت بنی عباس درین فن صفاک بن
 عجلان فرید دهر و وحید عصر خوبش گشت - و باز دیان کشتیهای
 مرغوب و دلپذیر - عروس خط را زیب و زینت بخشیده - و فائش
 در سده یکصد و پنجاه و چهار وقوع یافت - و سپس از اسحق بن
 حماد در خلافت منصور و مهدی عباسیان در فن خوش نویسی
 مشهور و معروف گردید - و مجمعی از طلاب در حلقه درس مشق
 و تکمیل این فن شریف نمودند - و اسامی ایشان یوسف کاتب
 او ملقب بلقوه شاعر - و ابراهیم بن المحسن که بر یوسف رتبه برتری
 جسته - و شقیق خادم قاسم بن منصور و ثناء کاتبه جاریه ابن فیوما
 و عبد العجبار الرومی و شعرانی و ابرش و سلیم خادم جعفر بن
 یحیی و عمرو بن مسعدة و احمد بن ابی خالد و احمد الکلبی
 کاتب مامون عباسی و عبد الله بن شداد و عثمان بن زیاد العایل
 و محمد بن عبد الله ملقب بمدنی و ابوالفضل صالح بن
 عبد الملک تمیمی خراسانی است - و جمگی دارای رسم خط
 اصلیه موزونه شدند که عبارات از دوازده نوع رسم قلم است - باین
 تفصیل قلم الجلیل - قلم السجلات - قلم الدیباچ - قلم الطومار

الکبیر - قلم الثلثین - قلم الزنبور - قلم المفتاح - قلم الحرام -
 قلم العهود - قلم القصص - قلم الحرفاج - و این جماعت در اصناف
 این گونه رسم خط بنهایت مهارت و اقتدار با اختراع طرزهای شیرین
 و احلوبهای دلنشین شهرت تمام داشتند - انتهی * و قدیکه طبقه
 بقوههاشم ظاهر شدند - احداث رسم خط که مشهور با خط عراقی است
 نمودند - و پیوسته در ترقی دادن آن سعی کما یفبغی می کردند -
 چون امر خلافت بمأمون عباسی دایر شد - محرک صنعت
 تجوید خطوط گردید - سپس شخص دیگر ظاهر شد - که مشهور
 به احول محرز که از تمام رموز کتابت مطاع و باخبر و از سایر نکات
 ماهر بود - پیوسته بمراسم و قوانین خط کلم می نمود - و مخترع
 انواع رسوم نوشتن گردید - و بعد قلم المرصع - و قلم النسخ -
 و قلم الریاسی که مخترع آن ذوالریاستین فضل بن سهل است -
 و قلم الرقاع - و قلم غبار الحلیه این پنج رسم قلم دیگر ظاهر و مشهور
 شدند - بعد از اینها اسحق بن ابراهیم تمیمی که مکنی بابی
 الحسین و معلم مقتدر عبسی و اولاد او بود - او هم در ایام
 عصر خود بهترین کتاب و سرآمد کل - مشهور و معروف بود -
 و در رسم الخط رسائے تالیف کرده - و مسمی بقحفة الواثق نموده -
 و اسحق تکصیل این کمالات را از ابن معدان و غلامش ابو اسحق
 ابراهیم الفمس نموده - و این شیوه مرضیه را در میان اقبای خود

جاری داشت - و تمامی خویشان و اولاد او اکتساب این کمالات نموده گوی سبقت و نیک نامی از معاصرین خود زبوده - خصوصاً برادر او ابو الحسن که قدم بقدم و نعل بفعل بمساک وی پیروی نموده - و کذلک پسرش ابو القاسم اسمعیل بن اسحاق بن ابراهیم و پسرزاده او ابو محمد القاسم بن اسمعیل بن اسحاق و ذریه او ابو العباس عبد الله بن ابی اسحاق - و این گروه رسوم خط را بروجه اتم و اکمل تحصیل نمودند - و در آن عهد و زمان در حسن خط و ظرافت نکات کتابت - احمدی بپایه ایشان نرسیده - و از جمله نویسندگان بنووجه النعجه و ابن منیر و زنفلطي و روایدی بوده اند - و ایضاً خوش نویسانیکه در سلسله وزراء خوش قلم بوده اند - یکی ابو احمد عباس بن حسن و ابو الحسن علی بن عیسی که وفاتش در سنه سه صد و سی و چهار وقوع پذیرفت - و ابو علی محمد بن علی بن مقاه که مولد شریفش هنگام عصر در روز پنجشنبه بیست و یکم شوال سنه دویست و هفتاد و دو - و وفاتش روز یکشنبه دهم شوال سنه سه صد و بیست و هشت اتفاق افتاد - و برادرش ابو عبد الله الحسن بن علی ، و مولد شریفش اول فجر روز چهارشنبه سلح شهر رمضان المبارک سنه دویست و هفتاد و هشت - و وفاتش در شهر ربیع الاخر سنه سه صد و سی و هشت وقوع پذیرفت - و این دو برادر طرح خوش قلمی را بعلافا مدارج رسوم قلمی دادند - که بمسببت کتاب سلف بمراتب

احسن و اعلیٰ می نوشتند - و از اولاد ایشان ابو محمد عبد الله
 و ابو الحسن بن ابی علی و ابو احمد سلیمان بن ابی الحسن
 و ابو العسین بن علی بوده اند - و در خانواده ایشان این طرز
 و سبک خوش نویسی بدرجه رسید که از متقدمین تا متأخرین
 هیچ کس بدرجه ایشان نرسیدند - صاحب کشف الظنون می نویسد
 که این مقله اولین کسی است که مبتدع و مخترع رسم خط بدیع
 است - لهذا نام نکویش در دایره حیات تا دامن قیامت باقی
 است - و بعد ازین علی بن هلال معروف بابن البواب ظاهر شد -
 و رسم خط بدیع را بنهایت خوش اسلوبی و بطرزی بسیار مرغوب
 ترتیب داده - در سال چهار صد و سیزده هجری وفات یافت -
 در متقدمین دیده نشد که در نوشتن بآن اسلوب و آبداری قلم کسی
 مانند او یا قرین او بوده باشد - اگرچه این مقله اول مخترع این رسم
 است - و فضیلت او بر دیگران بجهت مسبقیت و هم من باب
 حسن خط است - اما این بواب این طریقه را تنقیح و تزیین
 کرد - و بحلیه تحلی تجلی داد - و کسوت بهجت و طراوت
 پوشانید - و شیخ او محمد بن اسد الکاتب بود - و بعد از این البواب -
 ابو الدر ظاهر شد - که نام او یاقوت بن عبد الله المرصلی بود - و در
 سال شش صد و هیجده هجری وفات یافت - و بعد از او ابو الدر یاقوت
 ابن عبد الله الرومی الحموی بود - و در سال شش صد و بیست و شش
 هجری وفات کرد - و بعد از آن یاقوت بن یاقوت بن عبد الله الرومی

المستعصمی بود - وفات او در سال ششصد و فود و هشتاد هجری
 واقع شد - و همین یاقوت مستعصمی است - که ذکر خیر او مشهور
 آفاق در اطباق الرجال الی یوم التلاق نقل هر محفل و نقل هر
 مجلس است - و بعد از آنها چیزیکه در طبقه متأخرین شهرت یافته
 این شش رسم القلم است که مشهور بثلث و نسخ و تعلیق و ریحان
 و محقق و رقاع است - و اشخاصیکه در این فن شریف خصوصاً
 در این شش رسم قلم سر حلقه نویسندگان عالم - در سلسله بنی آدم
 بوده اند - ابن مقله - و ابن البواب - و یاقوت - و عبد الله ارغون -
 و عبد الله صراف - و یحیی صوفی - و شیخ احمد سهوردی -
 و مبارک شاه سیوفی - و مبارک شاه قطب - و اسد الله کرمانی -
 اند - و از جمله مشاهیر کتاب در بلاد روم حمد الله بن شیخ الاماسی
 و پسرش دده چلبی - و جلال - و جمال - و احمد قوه حصاری -
 و شاگردان او حسن - و عبد الله الاماسی - و عبد الله قریمی
 و غیر ذلک اند انتهی - ابو الفضل علامی بن مبارک می گوید
 که در متأخرین مولانا عبد الحی که منشی ابو سعید میرزا بود -
 در خط تعلیق ید طولی داشت - و مولانا درویش ابن طرز خط را
 از او بدرجه اعلی رسانید - اما از منشیان هفت هیچکس برابر
 اشرف خان که از منشیان حضرت شاهنشاهی جلال الدین اکبر
 غازی بود - نمی نوشتند - و خواجه عبد الله صیوفی - و ملا مصعبی
 شیرازی - و ملا عبد الله آش پز هردی - و ملا ابوبکر - و ملا شیخ

محمود - و خواجه عبد الله مروارید این رسم خط را بهایه اعلی
 رسانیدند - چنانچه صیت خوش نویسی ایشان در اطراف
 و اکناف عالم منتشر گردید - و در زمان امیر تیمور گورگان خواجه
 میر علی تبریزی از نسیم و تعلیق خط هشتم را ابداع نمود - که آنرا
 نستعلیق نامند - و از شاگردان او دو کس این رسم را پیشگاه همست
 والا فراد گذاشتند - و بر معاصرين خود رتبه نفوق یافتند - یکی
 مولانا جعفر تبریزی - و دیگر مولانا اظهر - لیکن در این موضوع
 علامی ایراد نموده و می گوید که خاطر کامل دارد بواسطه آنکه
 بسا خطوط نستعلیق که پیش از زمان حضرت صاحبقرانی نوشته
 بودند - بنظر درآمده است - و از خوشنویسان نستعلیق مولانا
 منجم اوبهی است - و سرآمد همه مولانا سلطان علی مشهدی
 است که خط را درین طرز بدیع بهایه والا نهاد - اگرچه از مولانا
 اظهر تعلیم نگرفته - اما از خطوط وی بسا استفاده نموده
 و فیض وافر بوداشت - و شش کس از شاگردان مولانا درین
 طرز خط مشهور آفاق شدند - یکی سلطان محمد خندان - دوم
 سلطان محمد نور - سوم مولانا علاء الدین - چهارم محمد هروی - پنجم
 مولانا زین الدین عبدی نیشابوری - ششم محمد قاسم شاک بشاه
 و هریکی بطرز مخصوص بدلیزائی گروهی ممتاز گشت - دیگر
 مولانا سلطان علی شیر مشهدی - و مولانا هجرانی که درین خط
 رتبه دارند - و بعد از ایشان سردفتر خوشنویسان نستعلیق مولانا

میر علی هروی است - اگرچه بظاهر شاگرد می مولانا زین الدین کرد - اما از خطوط مولانا سلطان علی استفاضه تمام نمود - و از جودت و ذهانت خویش - تغییر روش بیش نموده - تصرفات نمایان یادگار گذاشت - یکی از ایشان پرسید - که میان خط شما و خط مولانا سلطان چه فرق است - گفت که من هم خط را بکمال رسانیده‌ام - لیکن آن نمکی که در خط مولانا سلطان علی هست در خط من نیست - دیگر مولانا ملا محمد حسین تبریزی - و میر سید احمد مشهدی - و ملا حسن علی مشهدی - و مولانا شاه محمد نیشاپوری - و میر محرز کاشی - و میرزا ابراهیم اصفهانی اند - و دیگر کاتب جاه و رقم مولانا محمد حسین کشمیری است - که در عهد سلطنت بادشاه جمجاه جلال الدین محمد اکبر بادشاه غازی مسند کتابت مزین بذات شریفش بود آنهمی - و دیگر از اشخاص مشهور و کاتبان معروف که لوای شهرت در این فن برافراخته - مولانا میر عماد قزوینی - و مولانا عبد الرشید دیلمی - و مولانا میر محمد مومن حسینی عرشی - و شاه عزیز الله بخاری - و خلیفه غلام محمد دهلوی - و هدایت الله زرین رقم - و مولانا میر محمد صالح کشفی - و میر سید علی خان تبریزی جواهر رقم و غیر ذلک هستند - که شرح احوال ایشان در ضمن کتاب مذکور است - هَذَا مَا أَرَدْنَا أَيْرَادَةً فِي هَذِهِ الْمَقَالَاتِ - وَاللَّهُ خَيْرٌ مَعِينٍ - أَيَاةُ نَعْبُدُ رَبَّهُ نَسْتَعِينُ - وَآخِرُ دَعْوَانَا أَنْ الْحَمْدُ لِلَّهِ رَبِّ الْعَالَمِينَ *

بِسْمِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

در حمید

ای قطعه لطف زیر مشقِ کرمت
اوراق عطا ز خسروانِ رقت
مجموعه رحمت بکتابی که فیض
شادابی خط یافت ز جَفِّ الْقَلَمِ

در نعمت

چون خامه اسلام در آورد بدست
نقش خط نسخ دین اغیار نشست
شد نستعلیق گویب اعجازش
بازار زمان ثلث افکار شکست

بر آگاه دلائل خُبرت پر روشن است - که این اعجوبه آفرینش
که او را خط خوانند چون عالم قدیم بی سرو و بن است - نه او را
بدایت است نه او را نهایت - در هر زمانی هر طایفه روشی خاص
در نقوش آن پرداخته - چون هندی و یونانی و سریانی و قبطی

و معقلی و عبری و انگریزی و فرنگی و کشمیری و کوفی و حبشی
و ریحانی و روحانی و غیره - در بعضی کتب - عبری را بآدم نسبت
کنند - و طایفه بادریس که خط معقلی را ترتیب داده *

در بیان قلم

بدانکه بهترین قلم آن بود که پخته باشد یعنی نه خام بود و نه
سوخته - و نشان پختگی آنست که رنگ بغایت سرخ بود و نه سفید -
و نه در سفیدی زردی باشد و نه در سرخی سیاه رنگ بود - و قلم
ثقیل باشد و محکم - و اندرون او سفید باشد - و رگهای قلم راست
باید - و اگر رگهای قلم راست نباشد - در کتلت لایق و فایق
نیست - و در درازی شافزده انگشت یا دوازده انگشت باشد -
و سطره آن از سر انگشت کوچک - و اگر سبک و سیاه باشد عمده
نیست * در قلم شش تن بود - سه از آن حسن سه از آن قبیح - سرخ
و سخت و سفلی - و دیگر سبک سست و سیاه * * ابیات *

اولاً میکنم بیان قلم

بشنو این حرف از زبان قلم

قلم سرخ رنگ می باید

نه به سختی چو سنگ می باید

نه سیاه و نه کوه و نه دراز

یاد گیر ای جوان ز روی نیار

معتدل نه سطر نه باریک
 اندرونش سفید نی تاریک
 نه درو پیچ نه درو قاهی
 ملک خط راست نیک اسبابی
 گر قلم سخت باشد و گرسست
 دست را زین و زان نباید بست
 قط اول نکو نمی آید
 دویمش گر نکو بود شاید
 قط اوسط کنی خطا باشد
 گر محسوف کنی روا باشد

**در بیان ماختن مداد یعنی ر و شنائی و ترکیب
 آن که استادان متقدمین یعنی یاقوت
 مستعصمی و غیره هر یک ترکیب
 مرکب بر وضع خود بیان نموده**

اگر خواهی که بفناسی سیاهی
 بگویم با تو تحقیقش کماهی
 سیاهی نژد ما نیکوتر آن است
 که اندر دیده براق و روان است

و لیکن چون سوان دیده باید
 که در آبش خلیل پیدا نیاید
 بداند هرکه از اهل تمیز است
 که اجزای سیاهی چار چیز است
 نخستین زاگ دریم دوده پاک
 ولی هم سنگ باید دوده بازگ
 سیوم جزو سیاهی هست مازو
 ولی مازو بود هم سنگ هر دو
 بود جزو چهارم صمغ خوشرونک
 ولی هر جزو او را ساز هم سنگ
 سیاهی چون به پالوده رسائی
 ز کرباس لطیفش بگذرانی

چون زاگها مزیز الوجود کمیاب اند اگر نباشد بدل او شب یمانی
 کفند *

* شعر *

زاگ سوری سرخ باشد قلقدیس اسفید دان

سبز قلقد است و باشد زرد زاگ قلقطار

و اجود ترین همه زرد است - مازو را جوکوب در در چندان آب یکشب
 بخیسانند - و با زاگ سوده در ظرف آهنی غلیان نمایند که نصفی
 باز آید و تقطیر کنند - و در ظرف مزجج یا در سنگ سماق - بصورت

هاون آهنی و برنجی - بالای دوده و صمغ چکانقد و صد ساعت
سحق کنند *
* شعر *

هم سنگ دوده زاگ است هم سنگ دوده مازو

هم سنگ هر سه صمغ است و انگاه زور بازو

ترکیب آنست که دوده بگیرند - و در کاغذ پیچند - و در خمیر گیرند -
و در تنور گرم بر سر خشت پخته نهند - تا که آن خمیر پخته گردد -
و پس از آن بیرون بر آورند - و دوده را در هاون یا کزهائی آهنی ریزند -
بعد از آن صمغ عربی را در ظرفی کنند - و آب دران اندازند مقداری
که چون بگذارد بقوت عمل بود - پس پارچه صمغ حل کرده را در هاون
ریزند - و آن دوده را در آب صمغ خمیر سازند - و بسیار بدسته بکوبند
و بمالند - بعد از آن مازو را بگیرند و بشکفتند - و دوچندان آب درو ریزند -
و برگ حفا و برگ مورد از هر یک یکدم - و همه بر سر مازو ریزند -
و آب مازو و آب زاج و آب چوب بیچاسار ریزند - و یکشنبه روز
بگذارند - و بعد از آن بر آتش نهند و بجوشانند و کفچه زنند *

در بیان روشنائی پایدار

اختراع خوشغویسانست در خط بیشتر
کرده حل این عقده را هر کس برغم یکدم
تا شود تصریر ابیض متصل هر حرف را
آورده نقاش نادان را صدای زان بر

مردمان دیده در کردند ایچادش بفسر
 لیک خوشیدند در اخفا ز اقران بدشتسر
 چون میسر شد بمن این نسخه از فضل خدا
 نعمت حق را پوشیدم زیان دگر
 دردهام اظهار آن اسرار بر مشتساق خط
 تا صدف سان گوش او گردد ز نظم پر گهر
 روی کاغذ را بکن آهنگ و پشتش را مساز
 از کمال احتیاط خود چو گل رنگین و تر
 بعد از آن برومی کاغذ مهره کن بر پشت او
 تا که از آئینه باشد در نوشتن صاف تر
 توتیای سبز را باریک کن چون سرمه سسا
 حل نما در آب خالص ای گرامی نامور
 توتیا یک جزو بستان روشنائی دان در جزو
 حل در آب توتیا این روشنی را سر بسر
 میدهد تحریر ایض را مضرت بی شمار
 آب ساده در سیاهی گر ذی داخل دگر
 گر شوی محتاج اجرای قلم ای نکته دان
 گیر آب توتیا کان آب ندهد خون ضرر
 بعد از آن بنویس هر چیزی که منظور است بود
 خط شکسته نسخ یا تعلیق یا خطی دگر

خامه کوتاه خانه هم نیست در این خط روا
 خشک گردد در نوشتن حرفهایش زود تر
 مگر فوراً افتد میان شوق هر صوحی گذار
 تا مویز از شکاف او کند آفتون گذر
 ریزش آن روشنی یکسان بود خوشتر و ترا
 سرزند تحریر ابیض هر طرف از هر ممر
 پارچه لگ را بکن تر بعد از آن با هر دو دست
 ده فشارش تا نماید از رطوبت بس اثر
 پس دو ته آن پارچه را بر فراز تخته کن
 تا که از چین و شکنج ایمن بود او سر بسر
 یک ته دیگر سر بالا کن آن کن پارچه
 خشک و نازک در تماس از جنس صحیح و دمی دیگر
 در میان آن ته باریک نه مکشوب را
 تا در آید نصف زیر و نصف دیگر بر زیر
 ربع ساعت کن توقف یا که از قرآن بخوان
 نصف سی باره بطور ناظران دیده در
 یا ز آب و یا ز لب ترکس سوراخگشت را
 نه به پشت خط که تحریرش چنان شد جلوه گر

چون نمایان شد ترا تحریر رنگی خشک کن
 و نمایان نیست دیگر صبر کن لمح البصر
 بعد از آن بر پشت کاغذ رنگ کن از رنگها
 احمر و اصفر کبود و سبز عقیابی دگر
 بهر این تحریر ابیض سالها کردم قلائش
 تا بسعی آمد سر این رشته در دستم دگر
 در بیان و در نوشتن فرق بسیار آمده
 میشود از تجربه معلوم بر اهل هنر
 سالها این راز مخفی بود در خاطر مرا
 تا ز چشم مردمان این جنس باشد مستور
 هیچ کس بهر این تحریر نتوانم نهفت
 زانکه دنیا فانی و باقیست علم داد گر
 گر قو کوشی در خطا از خویش دان سهو القلم
 و زلف من نفهفته ام این راز ای فرخنده فر
 لیک می باید تو از بهر این عقل تمام
 تا نه بینی شام را از نقص بینائی سحر
 کثرت گفتار می باشد بخاطرها گران
 زین سبب کرده علی اشعار خود را مختصر

در ذکر خوشنویسان

ضیاء الحق حسام الدین چلبی مرید (۱) مولوی روم برون -
 نستعلیق کفایت خوب میفرمود - ر خوشنویس عصر خود
 برون *

(۱) جناب مولانا حسام الدین چلبی - که نام اصلی ایشان حسن
 ابن محمد بن حسن بن اخي نوک بوده - بموجب ذکر تذکره دولکشاه -
 صفحه ۱۹۵ - مرشد جناب مولانا جمال الدین رومی بوده است - چنانچه
 مینویسد - که در آخر جناب مولانا روم دست ارادت در دامن تربیت شیخ العارف
 المحقق چلبی حسام الدین قونیهی زد - و مرید او شد - و مولانا کتاب مثنوی را
 باشارت چلبی حسام الدین می گوید من المثنوی المعنوی المولوی
 ای ضیاء الحق حسام الدین بیار این سیوم دفتر که سنت شد سه بار
 مدتی این مثنوی تخریر شد مهلتی بایست تا خون شیر شد
 و اما در تذکروهای متعدده دیگر بر خلاف این مسئله است چنانچه شمس الدین
 احمد افلاکی - در کتاب خود المسمى بمناقب العزیزین که باشاره مرقد خود
 مولانا عارف چلبی پسرزاده جناب مولانا روم در شرح حالات مولانا و اولاد
 و اتباع ایشان در سنه هفتصد و پنجاه و چهار تصنیف نموده - چنین ذکر مینماید .
 که حسام الدین چلبی یکی از مریدان خاص جناب مولانا روم و معجز را
 و در هوکار یار و مددگار او بوده است - و این قول اصح می نماید - وفات
 حسام الدین چلبی بموجب ذکر سفینه الاولیا - صفحه ۱۰۹ - در سنه
 ششصد و هشتاد و سه هجری بوقوع پیوسته . رَحْمَةُ اللَّهِ عَلَيْهِمْ أَجْمَعِينَ

سید ذوالفقار (۱) در عهد سلطان محمد خوارزم شاه شاعر

و خوشنویس بود *

خواجه همام (۲) در وقت اتابک محمد شاهزاده (۳) مددوح

شیخ سعدی با وجود فضیلت خوشنویس بود - و اتابک محمد

شاهزاده نیز با وصف علم و فضل چند خط را بمرتبه کمال رسانیده *

(۱) در مسئله روزگار سید ذوالفقار که نام اصلی آن بزرگوار سید

قوام الدین حسن بن صدر الدین علی است - تذکره نویسندگان مختلف نموده اند -

چنانچه در تذکره دولتشاه صفحه ۱۳۱ و هفت اقلیم مذکور است - که ظهور

سید مغفور در روزگار دولت سلطان محمد بن نکش خوارزم شاه (که از سنه

پانصد و نود و ششش الی سنه شش صد و هفده سلطنت داشت) بوده است -

و بموجب عرفات العاشقین و آتشکده آذر . سید مرحوم بواسطه آن قصیده

عزرا المسمی بمفاتیح الکلام فی مدایح الکرام که در مدح صدر اعظم محمد

الماستری وزیر شیروان انشاء کرده بود - سفارشی از وزیر مذکور در دست داشته

در عراق بخدمت یوسف شاه اتابک لر رسید - و در جری ملازمان سلطان

منسلک گردید - و وفات آن سید عالی تبار در سنه شش صد و هشتاد و نه وقوع

یافت رَحْمَةُ اللَّهِ عَلَيْهِ ۱۲ مصحح *

(۲) بر حسب ذکر تذکره دولتشاه - صفحه ۲۱۹ - خواجه همام الدین

از جمله شاعران خواجه نصیر الدین طوسی است - و از اقربان مولانا قطب الدین

علامه شیرازی است - و در شهر سنه ثلاث عشر و سبع مائه وفات یافت -

و در قدربز آسوده است و خانقاه او معین است ۱۲ مصحح *

(۳) سلطنت اتابک ابوبکر بن سعد بن زنگی مددوح شیخ سعدی

عَلَيْهِ الرَّحْمَةُ از سنه ششصد و بیست و سه الی سده ششصد و پندجاه و هشت

بوده است - حبیب السیر - جلد دوم - جزو چهارم صفحه ۱۲۹ * ۱۲ مصحح *

سیف الدین اسفرنگی (۱) مرد صاحب علم و صاحب سخن بود -
و چند خط را خوب می نوشت - و در زمان سلطنت چنگیز خان
و اولادش خط نستعلیق و رقاع رواج یافت - و سیف الدین اسفرنگی
خوشنویس عهد سلطان سفیر است *

نظام الملک (۲) وزیر همعصر عمر خیام و حسن صباح -
صاحب دفتر - خوشنویسی گذشته که با وجود علم و هنر و سیاق -
خط نستعلیق و رقاع بکمال خوبی می نوشت *

خواجه نصیرالدین طوسی (۳) در هر علم صاحب کمال بود - و در
جمیع خطوط بد طولی داشت و خوشنویس بود - در روزگار هلاکو خان
مختار شده بالکل قلاع ملاحده فتح کرد - چنانچه درین باب خود گوید *

(۱) حالات مولانا سیف الدین اسفرنگی در تذکره دولتشاه مطبوع یورپ
در صفحه ۱۲۶ مذکور است - و سلطان سنجر از سنه پانصد و یازده هجری
الی سنه پانصد و پنجاه و دو سلطنت نمود - حبیب السیر جلد دوم -
جز و چهارم صفحه ۹۷ * ۱۲ مصحح *

(۲) نظام الملک ابوطی الحسن در سنه چهارصد و هشت متولد
شد - و در سنه چهارصد و هشتاد و پنج وفات کرد - برای تفصیل احوالش
حبیب السیر جلد دوم - جز و چهارم - صفحه ۹ - ببینید ۱۲ مصحح *

(۳) خواجه نصیرالدین طوسی تولدش در طوس در سنه شش صد و
هفت و وفاتش در سنه ششصد و هفتاد و دو وقوع یافت - برای تفصیل احوالش
قوات الوقیات جلد دوم صفحه ۱۴۹ و روضات الجنات فی احوال العلماء
و السادات صفحه ۶۰۵ ملاحظه کنند ۱۲ مصحح *

* رباعی *

سال عرب چو ششصد و پنجاه و چار بود
روز دوشنبه اول ذیقعده بامداد
خورشاه بادشاه ساسانیان ز تخت
برخواست پیش تخت هلاکو بایستاد

سلطان اویس^(۱) پادشاهی لطیف طبع هنرمند نیکومنظر
عالم و شاعر بود - بقلم واسطی چنان قطع خوش خط و صورت دلکش
مینوشت - که خطاطان نامی و مصوران آن عصر حیران ماندندی *
خواجه عبدالرحی منشی سردفتر و در خوشنویسی سرآمد
روزگار بوده - تربیت یافته و شاگرد سلطان اویس است *

ملک معزالدین محمد غوری^(۲) پادشاه هنرمند قدرشناس
خوشنویس قوی دست جلدنویس بوده *

(۱) ذکر حالک سلطان اویس مفصل و مشروح در حبیب السیر مجلد ۱
سوم در جزو اول صفحه ۱۳۶ مذکور است - و سلطنت او از سنه هفت صد و
پنجاه و هفت الی هفت صد و هفتاد و شش بوده - و این مضمونیکه مصنف
در باره سلطان اویس و خواجه عبدالرحی ذکر می نماید از تذکره دولتشاه
(مطبع برلین از صفحه ۲۶۲) اخذ نموده است ۱۲ مصحح *

(۲) معزالدین محمد بن سام غوری از سنه پنجاه و شصت و نه
تا سنه شش صد و دو سلطنت کرد ۱۲ مصحح *

* عبید زاکانی (۱) مرد هنرمند و فاضل و شاعر و خوشنویس گذشته - کتابی در علم معانی و بیان و قطعه‌های خوشخط بنام شاه ابو اسحق درست کرده میخواست تا آن نسخه و قطعه‌ها بعرض حضور در آرد - مردمان حضور گفتند که اینوقت مسخره آمده و شاه بدو مشغول است - عبید تعجب نمود که هرگاه تقرب سلطان بمسخرگی میسر گردد - و هزالان مقبول و علما و هنرمندان و شاعران معجوب و منکوب باشند - چرا باید که کسی برنج و محنت تحصیل علم نماید - به مجلس شاه ابو اسحق نافرته بازگشت - و مترنم باین رباعی گشت *

در علم و هنر مشو چو من صاحب فن
 قانن عزیزان نشوی خوار چو من
 خواهی که شوی قبول ارباب زمن
 کنک آور و کنکری کن و کنکرة زن

آل مظفر (۲) حاکم شیراز و فارس بادشاهی مستعد و هنرمند

(۱) خواجه عبید زاکانی در دربار شاه ابو اسحق حاکم شیراز و فارس که از دست محمد بن مظفر حسب روایت دولت‌شاه - صفحه ۲۴۳ - در سنه سیع و اربعین و سبعمائه و حسب الذکر تواریخ معتبره در سنه ثمان و خمسين و سبعمائه کشته شد - موجود بوده - برای تفصیل احوالش تذکره دولت‌شاه مطبوع یورپ صفحه ۲۸۸ ملاحظه کنند ۱۲ مصحح =

(۲) مبارزالدین محمد بن مظفر از سنه هفتصد و سیزده تا سنه هفتصد و پندجاه و نه سلطنت کرد - و این حکایت سید زاده را دولت‌شاه نیز در صفحه ۲۹۵ ذکر کرده ۱۲ مصحح *

و خوشنویس بود - چند خط مینوشت - حکایت کفقد که روزی سلطان مظفر در مکتب در آمد که سید زاده بکتابت مشغول بود - پرسید که این کودک پسر کیست - گفتند که پسر سید عضد است - دید که جمال با کمال و فراستی زیبا و کلامی موزون دارد - معلم را پرسید که در مکتب کدام کودک بهتر می نویسد - عرض کرد این سید زاده سید جلال نامی - محمد مظفر - سید جلال را طلب فرمود - و گفت : بنویس تا خط ترا تماشا کنیم - سید بدیده این قطعه نظم کرد - و کتابت خوشخط نموده بدست سلطان داد * * قطعه *

چار چیز است که در سنگ اگر جمع شود
 لعل و یاقوت شود سنگ بسدان خائنی
 پاک طینست و اصل گهر و استعدان
 تربیت کردن مهر از فلک مینائی
 در من این هر سه صفت هست ولی می باید
 تربیت از تو که خورشید جهان آرائی

محمد مظفر در حسن خط و زیبایی شعر و قابلیت سید زاده حیران بماند - و سید عضد را گفت که این پسر صاحب فضیلت است - و او را در ملازمت خود گرفت - و سید عضد بزرگوار محمد مظفر وزیر بود *

شاه منصور (۱) پادشاه ایران پادشاه ذی شوکت و شجاعت

(۱) سلطنت شاه منصور بن سلطان مظفر از سنه ۵۶۵ هـ تا سنه ۵۸۵ هـ و نود و پنج بوده - برای تفصیل احوالش حبیب السیر - جلد سوم - جزو دوم صفحه ۴۰ ملاحظه کنند ۱۲ مصحح *

در علم و هنر صاحب کمال گذشته - هفت خط را بخوبی
می‌نوشت - و هرچه می‌نوشت دلچسپ می‌نوشت - شاه
مذکور ممدوح خواجه حافظ شیرازی (۱) است *

(۱) خواجه علیه الرحمة نظامی چند - چون سلک لالی منصور -
در مدح شاه منصور دارد - از آنجمله چند بیت که بوزن مثنوی بنظمین اشعار
نظامی قدس سره گفته درین مورد ذکر می‌نمائیم *

میں تا بوه مظهر مدل و جور * فلک تا بون مرتج جندی و نور
خدیو جهان شاه منصور باد * غبار غم از خاطرش دور باد
بعهد الله ای خسرو جم نگین * شجاعی بمیدان دنیا و دین
بمنصوبیت در جهان رفته نام * که منصور باشی بر امداد تمام

و نیز در غزل که مطلعش رشک مطلع آفتاب است بطریق تهنیت آورده *

بیا که رایت منصور بادشاه رسید * نوید فتح و بشارت بهر و صاه رسید
و در مسئله سنه وفات خواجه علیه الرحمة اختلاف است - چنانچه در تذکره
دولت‌شاه - صفحه ۳۰۸ مذکور است که وفات خواجه حافظ در شهر سنه
اربع و تسعین و صد و هشتاد بود - و در لب التواریخ و خلاصه الاخبار بموجب عدد
خاک مصلی وفات ویرا در سنه هفتصد و نود و یک ذکر نموده اند - اما آنچه
درست و بتحقق پیوسته اینک بطریق تعمیه در اعداد کلمه خاک مصلی
در سنه هفتصد و نود و دو وفات ایشان وقوع یافته - و همین تاریخ را
در نقعات الانس صفحه ۷۱۵ و حبيب السیر جلد سوم جزو دوم صفحه
۳۸ و خزائن عامره صفحه ۱۸۱ و کشف الظنون جلد سوم صفحه ۲۷۲ ذکر
نموده اند ۱۲ مصحح *

خواجه مير علي تبريزي^(۱) از نسخ و تعليق خط هشتم ابداع
 نبود - که آنرا مستعليق گویند - و آن تمام دور ست - پیشتر هم خط

(۱) قاضي نورالله شوسقري در مجالس المومنين اشعاري چند
 که مشتمل بر حالات مولانا مير علي تبريزي است - از رساله منظومه مولانا
 سلطان علي مشهدي نقل کرده - تَمِيمًا لِلْفَالِدَةِ - در اینجا درج شد *

مثنوي

نسخ و تعليق گر خفي و جلي است * واضح الاعمال خواجه مير علي است
 حسبش بود با فلسفي ازلي * نسبش نيز ميرسيد بعلي
 تا که بود ست عالم و آدم * هرگز اين خط نبود در عالم
 وضع فرمود او ز ذهن دقيق * از خط نسخ ووز خط تعليق
 ني کلاکش از آن شکر ريز است * کاشش از خاک پاک تبريز است
 نکني نفسي او ز ناداني * بي ولايت نبود تا داني
 کاتباني که کهنه و نويند * خوشه چينان خرمن اويند
 در جمیع خطوط بوده شگرف * زا استادان شنیده ام اين حرف
 خط پاکش چو شمر او موزون * هست تعريف او ز حد افزون
 بد مفخر بمجموع الافضال * شيخ شيرين مقال شيخ کمال
 آنکه شعرش چو ميوه های خجند * هست شيرين تر از نبات و ز قند
 همه رفتند ازین جهان خواب * رخ نهفتند در نقاب خواب
 بهر شان ز آنچه خوانم و دالم * روح الله روحهم خوانم
 در موآت العالم نوشته که مولانا تبريزي معاصر کمال خجندي المتوفي سنه
 ثلاث و ثمانمائة بوده است - و شرحه از حالات وی نیز در آئين اکبري

نستعلیق می‌نوشته‌اند - لیکن این مرد بزرگوار قواعد در خط نستعلیق مقرر نموده - و فراکتی بهم رسانیده - و از شاگردان او دو کس کار پیش دستی بردند - یکی مولانا جعفر تبریزی - و دومی مولانا اظهر - در زمان امیر تیمور صاحبقران خواجه میر علی شهرت پیدا کرده *
 میر علی هروی - و ملا میر علی شیرازی - و میر علی خراسانی -
 دوسه اشخاص دیگر خوشنویسان همنام در زمان امیر تیمور صاحبقران گذشته‌اند - نوشته هریک بنظر درآمده - بوضع علیحدده علیحدده - قوت دست و رویه هر همه داشتند - خواجه میر علی در عهد امیر صاحبقران زیاده از جمیع خوشنویسان شهرت داشت * تاریخ وفات *

سلطان تمبر آنکه مثل او ششاه نبود

در هفتصد و سی و یک آمد بوجود

در هفتصد و هفتاد یکی کرد خروج

در هشتصد و هفت کرد عالم پدرود

هفتاد و دو سال و یک ماه و هجده روز عمر یافت * جهانگیر سلطان (۱)

و عمر شیخ سلطان (۲) - و میران شاه گورگان (۳) - و میرزا شاه رخ

(۱) غیاث الدین جهانگیر در سنه هفتصد و هفتاد و هفت وفات

کرد ۱۲ مصحح *

(۲) عمر شیخ در سنه هفتصد و نود و هفت دنیا را وداع

نمود ۱۲ مصحح *

(۳) جلال الدین میران شاه از سنه هشت صد و هفت الی سنه

هشت صد و ده در آذربایجان و عراق حکمرانی کرد - و در همان سال تخت

سلطنت را پدرود نمود ۱۲ مصحح *

بهادر (۱) هر چهار پسر امیر تیمور شجاع و شاعر و خوشنویس صاحب علم و هنر بوده اند * و از بادشاهان عصر که هفت قلم دران عصر بوده - سلطان السلطان احمد بغداد - خلف سلطان اویس جلایر که به شش هفت قلم نوشتی - قبل از وصول حضرت صاحب قران سلطان احمد این قطعه گفت - و از دست خود بهفت قلم به خوشخطی کمال نوشته نزد صاحبقران فرستاد * * قطعه *

گردن چرا نهیم جفای زمانه را
زحمت چرا کشیم بهر کار مختصر
دریا و کوه را بگذاریم و بگذریم
سیمرخ و آرزو پر آریم خشک و تر
یا با مراد بر سر گردون نهیم پای
یا مردوار در سر همت کنیم سر

میران شاه و شاهزاده میرزا خلیل بموجب ارشاد امیر جواب شافی نظم کرده - و بدخوشخطی تمام فوراً درست نموده نزد احمد بغداد فرستاد - و آن اینست *

(+) میرزا شاهرخ در خراسان و مازندران و سجستان در سنه هشت صد و هفت ایالت داشت - و از سنه هشت صد و هفتاد در شیراز و اصفهان و غیر ذلک فرمانفرمائی نمود - و در سنه هشت صد و پنجاه راه سفر آخرت پیش گرفت ۱۲ مصحح *

* قطعه *

گردن بنه جفای زمان را و سر میبیم
 کار بزرگ را نتوان داشت مختصر
 سیمرغ وار از چه کفی قصد کوه قاف
 چون صعوه خورد باش و فروریز بال و پر
 بیرون کن از دماغ خیال محال را
 تا در سر سرت نرود صد هزار سر

شاهزاده بایسنغر (۱) بن شاعر رخ میرزاد در علم و هنر خوشنویسی

گویی از اقران ربنوده - و شش قلم نوشتی - در هنرمندی و هنرمند
 نوازی شهر آفاق و خط و شعر در روزگار او خیلی رواج یافت -
 گویند چهل کاتب خوشنویس در کتابخانه او بکنایت کلام الله
 و کتب فارسی و عربی و ترکی مشغول بودی - و مولانا جعفر
 تبریزی - سرآمد کاتب و رئیس الکاتبین دربار وی بوده - بعد از خسرو
 پرریز چون بایسنغر سلطان کسی بعشرت و تجمل معاش نکرد -
 و شعر عربی و ترکی و فارسی نیکو گفتی * * و له *

گسداهی کسوی او شد بایسنغر

گسداهی کسوی خوبان بادشاه است

(۱) شاهزاده بایسنغر در سنه هشت صد و سی و هفت بدار باقی

سلطان ابراهیم (۱) از نیاور تیمور - ابن شاه رخ میرزا فهیم و ذکی
 و خوشنویس و شاعر و در علم سیاق سرآمد زمانه - قانون دفاقر فارس
 بخط خود نوشته - و خطوط فارسی و عربی بکمال رسانیده که نقل
 خط یاقوت مستعصمی کردی - و مبصران آنرا بخواهش خریدندی -
 شاهزاده مذکور مولانا شرف الدین علی یزدی را طلبیده از خطیر
 صرف کرده درخواست تاریخ تیموری نموده - و مولانا در وقت پدری
 آن کتاب بیاس خاطر شاهزاده تالیف نموده - به ظفر نامه موسوم
 ساخت *

مولانا کاتبی - نام او محمده است و مولد و منشاى او قرینه طرق
 و رارش بوده که از اعمال ترشیز است - در ابتدای حال به نیشاپور
 آمده - در خطاطی و خوشنویسی قدرت کمال داشت - و بسبب
 خوشنویسی تخلص او کاتبی است - از جهت ناقدردانی از تراکه
 ناخوش گشته این قطعه در حق اسکندر بن فرایوسف گفته *

* قطعه *

زن و فرزند ترکمانرا گاد * همچو مادر سکندر بد رای
 آنچه ناگاده مانده بود از وی * دادگدن بلشکر چغنامی

(۱) سلطان ابراهیم در بلخ از سنه هشت صد و دوازده تا سنه هشت صد
 و هفتده مالک افسر و دیهیم بود - و در لوصقان در سنه بست و هفت نیز
 مالک الرقاب گشت - و در سنه هشت صد و سی و هفت رخت سفر آخورد
 بست ۱۲ مصحح *

مولانا در اواخر عمر در شهر استرآباد اقامت نمود * و مرقد مولانا
محمد کاتبی (۱) نیز در خطه استرآباد است *

مولانا سیمی در شش خط مهارت داشت - در هر فن مرده
مستعد صاحب کمال - اول در نیشاپور بودی - بعد از آن در مشهد
مقدس رضوی ساکن شد - و بعد علاء الدوله شاهزاده بن بایسنقر -
مولانا سیمی (۲) در یکشنبه روز سه هزار بیت نظم کرده - و بطور
کتابت خوشنویسانه نوشته - و در آن معرکه خاص و عام مشهک جمع
بودند - و نقاره و دهل میزدند - نه بقضای حاجت برخاست -
و نه طعام خورد - و نه خواب کرد *

یحیی واسطی (۳) در فن خطاطی صاحب کمال مشهور است -
و در شاعری و علم فقه یگانه دهر - بروزگار خاقان مغفور شاهرخ

(۱) وفات مولانا کاتبی در سنه هشت صد و سی و هشت اتفاق افتاد -
برای شرح حالش تذکره دولتشاه صفحه ۳۸۱ - و خزانه عامره - صفحه ۳۸۵ -
و حبیب السیر - جلد سوم - جزو سوم - صفحه ۱۴۹ ملاحظه فرمایند ۱۲ مصحح *
(۲) این واقعه را تذکره دولتشاه در صفحه ۴۱۳ نیز ذکر کرده و باقی
شرح حالش نیز در آنجا مذکور است ۱۲ مصحح *

(۳) یحیی واسطی مشهور بمولانا یحیی سبیک نیشابوری است - وفاتش
بموجب ذکر حبیب السیر در سنه انبیس و خمیس و ثمانمائه اتفاق افتاد - شرح
حالات وی در تذکره دولتشاه - صفحه ۴۱۷ - و حبیب السیر جلد سوم - جزو
سوم - صفحه ۱۴۸ مفصل است ۱۲ مصحح *

سلطان بفضل و استعداد شهرت یافت - خصوصاً در علم شعر و خط صاحب فن بوده است - و چند کتاب بنظم آورده - و کتاب اسراری و خماری قالیف نموده - و سخنان اکابر و استادانرا بتضمین در آن نسخه آورده - و این بیت از آن جمله است *

* شعر *

مکن اسرار خالص را به قند و زعفران معجون
به رنگ و بوی و خال و خط چه حاجت روی زیبا را

مولانا سلطان علی مشهدی در خط نستعلیق مشهورتر از آنست که احتیاج نوشتن تعریف باشد - در مشهد مقدس بتعلیم خلیق پرداخت - مرد مرقاض و متورع بود - و شعر هم میگفت -
و این ابیات ازوست *

مرا عمر شصت و دو شد پیش و کم
هنوزم جوان ست مشکین قلم
توانم نوشتن خفی و جلی
هنوزم که العبد سلطان علی

و این شخص بزرگ از همه بهتر بود - اگرچه باین نام چند کس خطاطان دیگر هم - مثل سلطان علی فانی - و سلطان علی تبریزی - و سلطان علی خراسانی - و سلطانعلی قزوینی و غیره گذشته اند - چنانچه خط آنها در مرقعات بقید کتبه بنظر در آمد - و از سلطان

علی مشهدی (۱) رساله در قواعد فن خط بطور شعر قدما در تمام هند
و مشرق و مغرب مشهور و معروف است * * شعر *

حَبِّدَا كَاغِذًا سَمَسْرَقَنْدِي
مَكْفَشِش رَدِ اَكْسِرْ خِرْدَمَنْدِي
كَاغِذِي بَهَنَرِ اَزْ خَطَائِي نِيست
حَاجَتِ اَنكَه اَزْمَائِي نِيست

میر علی الکاتب از سادات هرات است - نام پدر وی محمود
که متخلص برقیقی است - و میر علی شاگرد سلطان علی بوده -
جامع جمیع علوم - در عربی و فارسی و شعر دخل تمام داشت -
شاعر نازک خیال است - معجون تخلص می کرد - چندی در بخارا
نیز سکونت کرد - چنانکه خود میفرماید * * قطعه *

عمری از مشق دوتا بود قدم همچون چنگ
تا که خط من بیچاره بدین قانون شد
طالب من همه شاهان جهان افد و مرا
در بخارا جگر از بهر معیشت خون شد

(۱) وفات مولانا سلطانعلی مشهدی بموجب ذکر مرآت العالم در سنه
نهصد و دو بوده - اما در حبیب السیر وفاتش در سنه نهصد و نوزده مذکور
است - وَاللَّهِ اعْلَمُ - و تفصیل حالش در حبیب السیر جلد سوم - جزو سوم -
صفحه ۳۴۳ و مجالس المؤمنین ملاحظه کنان ۱۲ صفحه ۵

سوخت از غصه درونم چه کنم چون سازم
 که مرا نیست ازین شهر زهی بیرون شدن
 خوشنودسان جهان سافر عسرت نوشند
 ماغر عیش مرا بین که سراسر خون شند
 حسن خط بهر خلاصی ز جنون می چستم (۱)
 و که خط سلسله پای من مجنون شد

و این معما یاسم مهدی از منظومات اوست * * معما *

خوش آنکه بعشق مبتلا گردیده
 بیگانه ز خویش و اقربا گردیده
 یکبارگی از قید خرد و ارسته
 در میکسدها بی سر و پا گردیده

همراه عبد الله خان اذبک بسیار ماند - و گویند به آسانی پسرش
 مومن خان سرافرازی داشت - لیکن آب و هوای بخارا موافق طبع
 نیامده - و از آنجا به بهانه سیر بلاد برآمده - گلشن خط را رنگ
 و بوی تازه و رونق بی اندازه داده - مشام عالم را از ریاض و ریاحین خط
 خود معطر ساخت - و در اصول و صفات از همه خوبتر نوشت -

(۱) در مجلسی المؤمنین این مصرع چنین مذکور است *

مصرع

این بلا در سحر از حسن خط کوه انور
 در معجم * * * * *

خوشنویسی مثل خواجه میر علی (۴) که نژاد بعضی واضح الاصل است - و میر علی الکاتب تصور کردن وهم و خیال - و خطاطی چون او پیدا شدن محال - خط آنها ضرب المثل است - که هرچیز خوب را قطعه میر علی گویند - هر کتابی و هر مرتعی که میفرشندی تاریخ اتمام را خود نوشتی و گفتی - لیکن نوشته سندی این بزرگ بهمرسیدن خیلی دشوار است - مرقعی که جهانگیر بادشاه از شوق خود درست کرده بود - گویا باغ بهاری بود - سندی و صحیح معه کتبه سید ملاحظه شد - مردم در اکثر نوشته نام بزرگان و رفگان نوشته خلق را در وهم انداخته اند - و این اتمام تاریخ مدرسه بخارا ازوست *

* قطعه تاریخ *

میر عرب قطب زمان غوث دهر

ساخت چنین مدرسه بوالعجب

(۱) مراد ازین خواجه میر علی - علی بن هلال الکاتب المشهور باین بواب است - ابن خلکان در وفیات الاعیان جلد اول - صفحه ۳۷۴ (مطبوعه ایران) گفته که در تاریخ وفات وی اختلاف است - برخی برآنند که در سال چهار صد و بیست و سه وفات کرد - و بعضی گفته اند که وفات او در جمادی الاول از سال چهار صد و میزده بود - و در بغداد مدفون گردید - و همین اختلاف را نیز در مجالس المؤمنین قاضی نورالله شوسنری ذکر نموده - شرح حالات او را در ابن خلکان در صفحه مذکور شرحی بخوانند ملاحظه فرمایند ۲۲ مصحح *

بوانعجب این است که تاریخ او

۹۴۲

مدرسه عالی میر عرب

قواعد خطوط سیعه را برای شاهزاده سلطان مظفر منظوم ساخته -
در آنجا دان سخنوری داده - چون تعریف خط خود را نیکو گفته -
و احاطه اشعار رنگین او را در این مختصر گنجایش ندیده - هر چند
بیتى از دیوانش اکتفا کرده * * مثنوی *

شاعر نادر سخن و ساحرم

در فن خط نیز بسی ماهرم

فیض مسیحا ز دم می چکد

آب حیات از قلم می چکد

* رباعی *

تا کنگ نوشتن تو اعجاز نما است

بر معنی اگر لفظ کنسد ناز بجا است

هر دایره ترا فلک حلقه بگوش

هر مدّ ترا مُدّت ایام بها است

* رباعی *

هر کس که به صفحه خطم دیده گشاید

دل بر خط دایران مهسوش نهد

در عالم خط منم مستم امروز

آستادان را چنبدن خطی نهدت نداد

* قطعه *

الا ای بی نظیر خطّے خط
کسی فذوشتنه از تو در جهان به
چو از کلک تو گردد دال مرقوم
ز دور زلف و قدّ دلبران به

* قطعه *

چشم صساد و زلف دال و قد الف
طوره لام است و دهان میم مراد
کلک استاد ازل زین پنج حرف
صد آلم بر روی جان ما نهاد

* قطعه *

مرا اگر تو فدایی عطاردم داند
که کیستم من و از کلک من چه کار آید
هزار سال بساید که تا بباغ هنر
ز روی دانش چون من گلی بیارید

* قطعه *

چند در وادی خط میکنی ایدل تگ و پوی
بشنو این نکته و چون من بفشین فارغ بال
پنج چیز است که تا جمع نگردد باهم
هست خطاط شدن نزد امر معال

قوت دست و قوفی ز خط و دقت طبع
طاقت محنت و اسباب کتابت بکمال
گر ازین پنج قصور است یکی را حفا
ندهد فائده گسر سعی نمائی صد سال

گویند بر درکان عطاری نشست - شخصی درخواست مفردات کرد
فوراً قلم را تراشیده همین دم بسرعتی تمام نوشت - که اول تا آخر
قر بود - روی با اکثر یاران میگفتی - که هر چند خط من از خط
سلطان علی فایق است لیکن آن نمکی که خط او دارن در خط من
نیست - زهی انصاف و منصفی که بزرگان از حق نمیگزینند (۱) *

دارا شکوه (۲) پسر شاهجهان بادشاه شاگرد عبدالرشید
آقا است - با وجود اشغال امور شاهزادگی و دیگر علوم - بروی آقا
عبد الرشید شاید کسی مثل او نوشته باشد *

(۱) در تذکره شمع انجمن - میر علی کاتب معین را معاصر جامی
گفته - و در مرآت العالم مذکور است که وفاتش در سنه نهصد و بست چهار
بنفای افتاد - اما اصح اقوال اینکه وفاتش تقریباً در سال نهصد و پنجاه واقع بوده -
و از مصنفات او دو کتاب یکی المسمی برسم الخط و دیگر المسمی بخط و سواد
در کتابخانه مبارکه برآش میوزیم موجود است - و در حبیب السیر - جلد سوم -
جز سوم در صفحه ۳۵ - اشاره در حالات او تحریر نموده ۱۲ مصحح *

(۲) وفات شاهزاده دارا شکوه در سال یکهزار و شصت و نه هجری وقوع

یافت ۱۲ مصحح *

میرحاجی پسر خوانده آقا عبد الرشید که خیلی مترجم
حالش بود - و عزیز و محترم میداشتند - نستعلیق بطور آقا خوب
می نوشت - اکثر نقل خط آقا نموده است - گویا آقا نوشته است -
از کتبه معلوم میشود که نوشته میرحاجی است *

سعیدای محمد اشرف از شاگردان رشید آقا عبد الرشید بود -
نوشته اش برویه آقا خیلی زبردست بنظر در آمده *
مولائی شاعر از شاگردان آقا گذشته - هم در خفی و هم در
جلی بسیار خوب رویه استاد می نگاشت *

چندر بهان منشی (۱) و سبج بهان از شاگردان آقا عبد الرشید
در نستعلیق بودند - و خط شکسته از کفایت خان تحصیل نمودند -
در هر دو خط یکتا گذشته اند - مشق و قطعه و کتابت هر دو
توده توده از نظر گذشته *

خواجه نامی از شاگردان آقا عبد الرشید در نوشتن خط نستعلیق
بکمال قوت و شیوینی سرآمد همعصران خود بوده - اکثر کتابت
و خط و قطعه ها نوشته او دیده شد *

(۱) چندر بهان متخلص ببرهن و مصنف چهارچمن حسب ذکر مرآت
چهار نما در مال هزار و شصت و هشت و مطابق قول صاحب تذکره شیخ انجمن
صفحه ۵۲ در سده هزار و هفتاد و سه و قات کرد ۱۲ مصحح ۵

عبد الرحمن فرمان نویس شاگرد آقا عبد الرشید بوده - قطعه‌ها
و نوشته خفی او دیده شد - لیکن در فرمان زور دست خیلی
معلوم میشود *

عبد الرحیم فرمان نویس از تلامذۀ آقا عبد الرشید - برویۀ
آقا فرمان زبردست می نوشت - در قطعه و فرمان منافات در خطش
از دیگران زیاده یافته شد *

عبد الکریم نپیرۀ عبد الرحمن فرمان نویس نیز از آن دوره است -
نوشته این بزرگ زبردست و دلچسپ است - نوشته‌های او بسیار
دیده شد - و قطعه نوشته بی ساخته او نزد فقیر موجود است *

عبد الکریم قادری خوشنویسی گذشته - و بسیار خوب مشق
بهم رسانیده - اصل نوشته او بسیار ملاحظه کرده شد - و نیز عبد الکریم
نام خوشنویس اشخاص دیگر هم گذشته اند در عهد محمد (۱) شاه -
و جمله خوشنویسان مسلم الثبوت بودند *

سید علیخان چواهر رقم الحسینی - گویند از تبریز است - نام
پدری آقا مقیم است که علم خط در ولایت تکسب کرده برویۀ
آنجا مینوشت - و برویۀ میر عماد بسیار مشق کرده - و چله‌ها

(۱) محمد شاه بادشاه دهلی از سده هزار و صد و سی و بی سده هزار

و شصت و یک در اورنگ شاهي نوشت ۱۲ در ص ۲۰

کشیده - و شوق تحصیل خط زواده از حد داشت - تا خطش باین پایه رسید - در اوایل عهد بادشاهی عالمگیر (۱) در هفت آمده مشهور گردیده *
* مطلع *

خطش بکرده مانی و نقش بهزاد است

که این سیاه قلم کار خوب استاد است

عالمگیر او را باوستانی شاهزادگان برگماشت - رفته رفته بخدمت نویسی داروغگی کتابخانه سرفرازی حاصل نمود - اگرچه در اوایل ایام پیش آقا خطش مرسبز نشده - تمام عمر در رکاب اورنگ زیب در کشمیر و دکن مانده عمدگی بهم رسانید - روزی شخصی از قلمدان بردارش پرسید - که خان از روی خط کدام کس مشق میفرمایند - گفت روزی از روی خط میر عماد - و روزی از خط آقا عبد الرشید دیلمی - و باقا اتحاد قلبی میداشت - و بسیار پاس خاطر و تواضع و تعظیم و رسل و رسایل و حسن سلوک فیما بین هر دو

(۱) آنچه از کتب دیگر مثل مرآت العالم وغیره بنظر رسیده اینکه

میر سید علیخان جواهر رقم در عهد صاحبقران ثانی شاهجهان وارد هندوستان گشت - و از حضور وی بخطاب جواهر رقمی مشرف گشته - بتعلیم محی الدین محمد اورنگ زیب عالمگیر مامور شده هر استیاز برافراشت - در عهد سلطنت عالمگیر بداروغگی کتابخانه مقرر شده - و طبع شعر نیکو داشت - در سنه یکهزار و نود و چهار هجری بدار باقی شصت ۱۲ مصحح *

مرعی بوده - گویند بعارضهٔ جنون در دکن ازین جهان درگذشت -
و نعلش او را از دکن بدهلی آورده مدفون کردند *

شمس الدین علیخان پسر او نیز بخطاب جواهررقم مخاطب
گشته - لیکن در خط برابر شاگردان پدر خود نشد - چنانچه
نوشته اش معه کتبه نزد فقیر موجود است *

هدایت الله زرین رقم ^(۱) گویند در ابتدا بطور محمد حسین
کشمیری مشق میکرد - و بعد از آن از سید علیخان جواهررقم خط
اخذ نموده - بمشق شبانه روز خط را بکمال رسانیده - رفته رفته داروئه
کتابخانه عالمگیر شده - و اکثر نسخهٔ دیوان حافظ بموجب ارشاد
بادشاه بخط خفی مینوشت - و به استاد بی شاهزاده کام بخش
و غیره صرفراز شده - حق اینست که قطعهٔ بخط هدایت الله زرین رقم
بنظر درآمده - که بهتر از نوشتهٔ جواهررقم خان بود - غرض گوی
سبقت از استاد برده است - لیکن خود را کمترین می دانست - هرگز
الفاظ تکبر و عجب بر زبان نیاروده - در آن زمان اکثر شاهزاده
و پسران محمد اعظم شاه و غیره شاگردان این بزرگوار خوب نوشته اند *

(۱) در تاریخ معتمدی مذکور است که در عهد اورنگ زیب یکی از کتّاب

معتبر بود - و در سنه هزار و صد و هیجده هجری در احمد نگر طومار عالمگیری

عمر خود به قرآن موسی منقرض نمود ۱۲ مصحح *

هدایت الله لاهوری خوشنویس زبردست گذشته - و بطور
میر عماد خیلی خوش اسلوب و دلچسپ نوشته - و دو سه اشخاص
دیگر باسم هدایت الله در خوشنویسی گذشته اند - و نوشته آنها نیز
از نظر گذشته *

میر محمد باقر خوشنویس عالمگیر است (۱) - خط این عزیز
بسیار شیرین و دلچسپ و مضبوط بنظر در آمد - و بادشاه را خط
میر مذکور بسیار پسند آمد - چنانچه در اکثر رقعات خود ذکر نموده -
و به اوستادی و الاجاه و غیره سرافراز فرمود *

محمد زاهد مرد مشاق و خوشنویس بسیار زبردست گذشته -
آخر دوره عالمگیر مستثنی بوده - هرچه می نوشت پمذانت
و شیرین می نوشت - و در فن تصویر هم دستگاهی داشت *

حاجی نامدار از خوشنویسان نامی است - اکثر قطعه خفی
این بزرگوار بر رویه آقا دیده شد - و مرد مشاق بوده - و هرچه نوشته
بر وضع نیکو و شایسته نوشته - در دور فرخ سیر (۲) بوده - اکثر
شاهزاده را اصلاح می داد - و استاد مشهور گذشته *

(۱) دوره سلطنت محی الدین لورنگ زیب عالمگیر چنانچه از تواریخ
استنباط می شود از سنه هزار و شصت نه الی سنه هزار و صد و هزده بوده
است | ۲ مصحح *

(۲) مدت فرمانفرمائی فرخ سیر چنانچه از تواریخ مشهور افتاد از سنه هزار
و صد و بیست و چهار تا سنه هزار و صد و سی و یک امتداد داشت | ۲ مصحح *

محمد افضل الحسینی خوشنویسی از خوشنویسان نامی

است - لیکن اکثر نوشته اش بطور جواهر رقم و هدایت اله دیده شد -
گویند در سرکار نواب قمرالدین خان (۱) در ابتدا بر او ستاد می میر منو
امتیاز داشت - اکثر قطع خفی و کتابت او دیده شد *

محمد افضل القریشی خوشنویسی زبردست - اکثر قطعها و کتابت

و مشق بروی آقا عبد الرشید نوشته - الحقی خوب می نوشت - در
مشاهده اکثر تحریرش رسیده *

محمد افضل لاهوری نامی قادری نوشته این بابا بر همه

همنامان ترجیح دارد - و گویند که مشق را برابر مشق آقا رشید
رسانیده - مردم در دور محمد شاه بادشاه (۲) او را آقای ثانی
میگفتند *

محمد مقیم مردمی خوشنویس مشهور کتابت خط خفی

بسیار خوب میکرد - و شاگردان او اکثر خوشنویسان زبردست
گذشته اند - در کالی مسجد دهایی سکونت میداشت - عالمی را
ازین مرد بزرگ فیض رسیده - اکثر بطور میر عماد نوشته اند *

(۱) قمرالدین مخاطب باعتماد الدوله در سلسله وزارت محمد شاه

مرحوم بادشاه دهلی سرافراز بود - و در سنه هزار و صد و شصت و یک هجری
بدلو بقا عزلت گزین گردید ۱۲ مصحح *

(۲) محمد شاه بادشاه دهلی از سنه هزار و صد و سی و یک الی سنه

هزار و صد و شصت و یک زبند تاج و تخت بادشاهی بود ۱۲ مصحح *

محمد اسلم (۱) گویند مرد متقی و مرقاض - خوشنویس خط
نستعلیق بوده - اکثر مشق و قطع دستخطی او بمطالعه و مشاهده
در آمده - بموقع و بطرز خوب مینوشت - و بوضع آقا رشید کتابت
میفرمود - در خط وی منازات و شیرینی چاره ظهور میداد *

میر محمد موسی سید صحیح النسب باشنده و منظرین
سرهند - خوشنویسی مشهور - بر رویه میر عماد کتابت می نمود - هم
قطعه خوب می نوشت - و هم کتابت خوش آیند میکرد - و در
دوره محمد شاه در سلک خوشنویسان حضور منسلک بود - و استاد
رای سده رای دیوان خالصه شریفه است *

میر محمد عطا حسین خان متخلص به تحسین مخاطب
بموضع رقم ابن محمد باقر طغرانیس در هندوستان اشتهار دارد -
قصه چهار درویش بموجب ارشاد نواب شجاع الدوله بهادر (۲) بزبان

(۱) محمد اسلم پسر محمد حفیظ الانصاری القادری مصنف کتاب
المسمى بفرحة الناظرین (در تاریخ مسلمانان هند از ابتدا تا سنه هزار و صد
و هشتاد و چهار) در زمان نواب شجاع الدوله در فیض آباد بوده - شاید
که محمد اسلم خوشنویس سابق الذکر همین باشد ^{و الله اعلم} ۱۲ مصحح *

(۲) نواب شجاع الدوله صوبه دار اودهیه از سنه هزار و صد و شصت
و هفت تا سال هزار و صد و هشتاد و هشت بود - و شرح حالات میر محمد
عطا حسین متخلص بنحسین در تذکره شعرائی هند مترجمه مولوی کریم الدین
در صفحه ۲۱۸ نیز مذکور است ۱۲ مصحح *

ریخته هندی بعبارت رنگین و متین تصنیف نموده - و در خط نستعلیق و نسخ و شفیعه کمال دستگام میداشت - اکثر نوشته اش بنظر درآمده *

سید اعجاز رقم خان خطاط زبردست - صاحب کمال - روشن قلم - سر دفتر نکته پردازان با حقایق و لطافت و اهلیت - نوشته اش هم مفردات و هم مرکبات بسیار در لکهنو دیده شد - فی التوابع کاتب خوشنویس باکمال بوده - اکثر نوشته آقا عبد الرشید قطعه و مشق در سرکار او بنظر درآمده - خود هم بطور آقا خیل شیرین و دلچسپ مینوشت *

خلیفه سلطان از شاگردان شیخ نور است - این مرد بسیار مشاق بود - در مشق شهبانروزی و دماغ سوزی خط را بکمال رسانیده - اکثر در مسجد لطف الله خان صادق سکونت داشت - رفته رفته در آخر عمر بسبب خسر افراسیاب خان (۱) شدن ادبار باقبال مبدل گشت - و بدرجه عمدگی رسیده - و داد عیش و کامرانی در پیرانه سالی داد - در عالی گده از شاهجهان آباد همراه قبایلان نواب مذکور رفته سکونت ورزید - و همانجا فوت شد *

(۱) افراسیاب خان در سال هزار و صد و نود و هشت هجری در بلوا قریب آگوه کشته شد ۱۲ مصحح *

شاه امیرالدین در اوایل عمده روزگار بود - و در اواخر عمر ترک لباس دنیوی کرده مرید شاه ناصر صاحب شد - از برکت فیض صحبت ایشان نسبتی بحقی رسانیده - مشق خط نستعلیق جلی بطور آقا میفرمود - و معلومات دقیقی از روحی رسائل ازبر داشت - گویند در شاهگردی مقوی و جریده مملو مشقها و قطعهای آقا عبد الرشید بقیمت سهل بدستش افتاد - ازین جهت بغور قوت در آنکه خط را به ترقی رسانیده شهرت پیدا کرد - اکثر از دنیا داران عمده شاگرد میکرد - لیکن فقیر با وجود تلاش بسیار یک قطعه صاحب بطوری رسانده - دستخط شاه صاحب ندیده - مگر مشق خفی و جلی سرسری در خانه خوشوقت رای دانگی که شاگرد رشیدش بود بنظر در آمد *

محمد عابد خوشنویس مرد خلیق و خوش گپ از شاگردان شاه امیرالدین صاحب بوده - با فقیر خیلی اتحاد داشت *

نجم الدین خوشنویس قوی دست صاحب کمال از شاگردان شاه صاحب گذشته *

شیخ نور الله خوشنویسی از شاگردان عبد الرحیم بوده - گویند در اوایل حافظ نور و عمیره ازین بزرگ استفاده کرده اند - و پیشوای این علم بوده - واقعی این است که در خط مشق و کتابت و قطعه او منانت و شیرینی^۳ زیاده از کتابان ماسبق ظاهر و عیان است *

حافظ نور الله مرد صاحب کمالی گذشته - برویه آقا عبد الرشید
 این بزرگوار که نوشته است کسی نه نوشته - فقیر بعد هنگام غلام قادر
 در لکهنو در عهد نواب آصف الدوله (۱) بهادر از ملاقات این بزرگ مسرور
 شده - اول یکمرتبه بموجب ترغیب فیض علی بن مولوی
 طالب حق به خانه اش رسیدم - بگر مجوشی تمام در پیش آمد -
 مد چند آنچه می شنیدم بلا تکلف دیدم - حافظ مردی بوده
 متواضع و خلیق و خاکسار حق پستد انصاف آشنا از عجب و تکبر
 جدا بوده است - باری خیلی اختلاط و تواضع بتقدیم رسانیدند -
 آخرش از نوشته و قطعه و مشق بمطالعه فقیر در آوردند - و در آن
 عصر هفت بند ملا حسن کاشی بموجب فرمایش آصف الدوله
 بهادر نقل آقا نوشته بود - چگونگی که چه جادو رقمی در آن بکار برده -
 باغ و بهاری بود بیننده را هرگز دل از دیدن او سیر نمیشد - تا دیر
 بمشاهده و سیر آن گذشت - بی اغراق این بزرگ با وجود کمال هرگز
 غرور نداشت - و نهایت شیوین زبانی و خوش کلامی و اخلاق
 بی نظیر داشت - تا دیر تذکار شاهجهان آباد در میان ماند - از احوال
 حفیظ خان و میر کلن و حکیم میر محمد حسین و غیره پسران
 می شدند - و فرمودند که شنیده ام که نوشته آقا از شهر همراه

(۱) نواب آصف الدوله را رشته ایات در آورده از سال هزار و صد

و هشتاد و هشت الی هزار و دویست و دوازده آمده بود ۱۲ تصحیح *

آورده آید - دیدگاه این مشتاق را نیز از دیدن آن نورالمی سازید - گفتم بسیار خوب و رخصت شدم - بار دیگر بموجب اسناد عالی حافظ جیدو معه نثر نعمان حکیم دستخط خاص آقا عبد الرشید بدولتخانه آن بزرگ والاصغات رفتم - حافظ صاحب از دیدن خفی و جلی و غیره خیلی محظوظ شدند - تا دو پهر روز بمطالعه خط آقا صرف شد - و از دولتخانه خود هم نوشته جید و سندی آورده بملاحظه فقیر در آوردند - در آن وقت از شاگردان حافظ صاحب لاله سرب سنگه و میان وجهه الله موجود بودند *

حافظ خورشید برادر حافظ نور خط نستعلیق بطور میر عماد

خوب مینوشت - در لکنؤ با فقیر نهایت اخلاق میفرمودند *

میرزا محمد علی بن میرزا خیر الله فرمان نویس - خویش میان

عبد الکریم قادری از استادان مسلم الثبوت است در لکنؤ با فقیر

نهایت اخلاق میفرمودند - در نوشتن خط خفی و جلی جادو قلمی

بکار برده - برویه آقا عبد الرشید یکنای زمانه - رویه آقا را به کمال

رسانیده گوی سبقت از هم عصران خود رده - مدت مدید

در سرکار عماد الملک گذرانیده - و چندی در فرخ آباد سکونت

ورزیده - راقم را در لکنؤ بعهد نواب آصف الدوله بهادر ملاقات میرزا

شده - فقیر که از قدیم واله و مشتاق سیر خطوط اساتذہ است -

بموجب تعریض و تحریک بمبالغه قاضی نعمت الله که از شاگردان

رشید میرزا بود - روزی بخانه آنصاحب کمال رفتم - دیدم مردی

نورانی خضر صورت فرشته سیرت مذهب الاخلاق - در اول ملاقات
خیلی تپاک و مهربانی و گرمجوشی و الطاف در حق خاکسار
مبدول داشتند - یکپاس در استفسار احوال دهلی و آشنایان
گذرانیدند - بعد از آن تمام و کمال نوشته‌های قدیم و جدید خود
آوردند - تا دیر در ملاحظه و سیر آن گذشت - پند نامه و گلستان
که برای وزیر علیخان نوشته مطلقاً و مذهب مرتب شده بود -
از دیدن آن خیلی معظوظ شدم - گویا میرزای مذکور تمام قوت
و صنعت تحریر خود در آن صرف کرده بود - و ترکیب و کرسی
و دایره و کشش همه درست داشت - در آن ایام میرزا صاحب
بر استاد علی میرزا وزیر علیخان برای اصلاح خط نستعلیق مقرر
شده بودند - که بعد چندی روزی فقیر و دیعنا حیات نمودند -
از شاگردانش قاضی نعمت الله و خلیفه بخش الله و میر نثار علی -
خوب می نوشتند *

محمد علی بن زرین رقم در خط نستعلیق دوش پدرش والد
خود بوده - در خط جلی قوت و متانت زیاده از پدر خود دارد -
این همه از کثرت مشق ارست *

میرزا محمد علی حکاک مهرکن از شاگردان میرزا محمد علی
ابن میرزا خیر الله است - مرد خوش طاعت و خوش کلام - در علم
و هنر بهرگی وافعی داشت - و در فن مهرکنی در آن عصر بی‌عدیل
بی‌سهم بوده - یک یکحرف او برابر نعل و پا قوت و زور در دیده

بیننده مرتبی میشد - و چشم را نور می بخشید - و سواهی مهر کنی
 قطعه جلی خوب می نوشت - و خط هندی و خط نسخ و ریحان
 و ثلث را نیز خوب در استعمال میداشت *

مقبول نبی خان پسر انعام الله خان یقین (۱) شاعر - مرد
 منقی و حلیم الطبع و صالح در خط نستعلیق از شاگردان میرزا
 محمد علیست - کتابت خفی بطور استاد خیلی بخوبی و خوش
 اسلوبی می نوشت - چنانچه اکثر کتب دستخطی خود بر صفحه
 روزگار یادگار گذاشت *

حافظ محمد علی از خوشنویسان قدیم بادشاهی - خط نستعلیق
 برویه آقا عبد الرشید خوب مینوشت - و در دستکاری نهایت کمال
 داشت - و خط نسخ هم مینوشت - و در زمره استادان میرزا
 جوان بخت بهادر (۲) سرفرازی و سربلندی داشت *

(۱) مولانا شیفته در گلشن بیخار می گوید یقین تخلص انعام الله خان
 خلف اظهرالدین خان - اصلش از سرهند است و مولد و منشای وی
 جهان آباد - با میرزا مظفر بغایت مربوط بوده و فخر المذموم داشت ۱۲ مصحح *

(۲) غلام علیخان در مقدمه شاه عالم نامه گفته که شاهزاده جوان بخت
 پسر جلال الدین شاه عالم ثانی بوده - و بتاریخ بست و پنجم شعبان المعظم سنه
 هزار و دوست و سه هجری از خرابه دنیا بعمور آباد عقبی شتافت - اما
 حسب الذکر هجرت نامه مولانا خیرالدین بتاریخ بست و چهارم شعبان - سنه
 هزار و دوست و دو هجری در بنارس از قید جسم خلاصی یافته بروحانیان
 پیوسته ۱۲ مصحح *

حافظ عبد الغنی پسر حافظ محمد علی در خط نستعلیق و نسخ قریب مشق والد خود رسیده بودند - در بنارس در سرکار حسینیه بیگم بصیغه اوسناد می میرزا خرم و غیره پسران میرزا جوان بخت بهادر مدتها گذرانیده - رفته رفته بعنایت بیگم عظم و شان پیدا کرده بکار خدمات کارخانه جات چندی دخیل شده عمدگی حاصل نمود *

حافظ ابراهیم مرد خلیق و مدقی و منورع - نستعلیق و نسخ بر وضع خوب مینوشت - کتابت شیرین و دلچسپ می نمود -

علاقه کتابت بحضور (۱) داشت - و از استادان مرشدزادگان (۲) بوده است *

حافظ بقاء الله پسر حافظ ابراهیم خوش نویس - ذات با برکاتش نهایت خلیق و انسان کامل الصفات حسنه است - در خط نسخ و نستعلیق دوش بدوش والد بزرگوار خود است - در خاندان خود در خوبی اخلاق بی مثل و بی مانند است - در قلعه مبارک بدستور آبا و اجداد خود بر اوسناد می شاهزادگان مامور و معمور است *

(۱) مراد از لفظ حضور درین کتاب هوجا که ذکر شود ابوالنصر معین الدین اکبر شاه ثانی است که از سنه هزار و دویست و بیست و یک الی سنه هزار و دویست و پنجاه و سه در قلعه دهلی ریاست داشت ۱۲ مصحح *

(۲) در هندوستان شاهزاده را بلفظ مرشدزاده خطاب می نمایند - و درین مورد اشاره به پسران ابوالنصر معین الدین اکبر شاه ثانی است ۱۲ مصحح *

مولوی محمد خلیل مرد بزرگ خوشنویس صاحب علم و فضل و مرتاض و متقی بوضع متقدمین - وطنش چارکلیانته چرخنی داندری است - خط نستعلیق برویه آقا عبد الرشید اختیار کرده خیلی مشق می نمود - تا وقت مرگ مشقش ناعه نشده - در سلگ اوسنادان میرزا فرخنده بخت بهادر مباحی و ممتاز بود *

حکیم میر محمد حسین مرد ممتاز عمده خاندان با اخلاق نهایتاً متواضع خوش گفتار صلاحیت شعار خط نستعلیق در اوایل از خلیفه سلطان اخذ کرده - رفته رفته بطور آقا عبد الرشید مشق نموده خط را بکمال رسانیده - و نوشته آقا عبد الرشید بسیار پیدا کرده جمع نمود - و در نسخ خاص شاگرد قاضی عصمت الله خان بوده - خیلی مشق نموده - اکثر سیپاره و پنجسوره بطور قاضی خوب نوشته - در علم موسیقی و شاعری ید طولی داشتند - ستار خوب می فواختند - از یاران خاص و معتقدان با اخلاص مولوی فخر الدین (۱) قدس سره بودند - در آخر عمر ترک لباس دنیاوی فرمودند *

(۱) مولانا فخر الدین پسر مولانا نظام الحق در خاندان چشتیه بیعت داشت - و مردی صالح و درویش مشرب بوده - در علوم ظاهری نیز صاحب ید طولی بود - از تصدیقات او کذاب نظام المعقید و غیره است - در سنه هزار و صد و نود و نه هجری وفات کرد - و در جوار حضرت قطب الدین بختیار کانی علیه الرحمة مدفون است ۱۲ صحیح *

میر ابوالحسن عرف میر کلن سید صاحب النسب از سادات
 رضویہ - بزرگانش اهل ولایت بوده اند - از دوسه پشت در
 شاهجهان آباد توطن اختیار کرده - خوشنویس پاک نهاد - در خط
 نسخ و نستعلیق از شاگردان محمد حفیظ خان - خط را برویہ آقا
 عبد الرشید بکمال خوبی کتابت میکرد - و بخوبی میفرشت -
 مدتی درفاقت نواب عبد الاحد خان گذرانیده - تودہ تودہ کتابت
 نموده - از افراط کتابتش بہ خوشخطی و بقید قواعد خوشنویسی
 چه نویسم - ہی تکلف اگر راست نویسم دروغ معلوم شود - در آخر
 عمر در سلک خوشنویسان حضور منسلک شده کتابت خود ہر صفحہ
 روزگار یادگار گذاشت *

میر محمد حسین خلف الرشید میر کلن - صاحب اخلاق صالح -
 بحلیہ علم و ہنر آراستہ و پیراستہ - در خوشنویسی برابر والد خود -
 از چندی در لکھنؤ در سرکار مرشدزادہ میرزا سلیمان شکوہ بہادر بصیغہ
 میر معینی گری سرفراز است *

غلام علی خان المشہور بہ خوشنویس از خوشنویسان قدیم
 حضور اقدس - مرد خوش تقریر و خوش ظاہر - در علم مجلس
 خیلی مہارت داشت - در شعر دودھرا و گیت و لقلقہ گفتگو از اقوان
 خود گوی سبقت ربوده - اخلاق محمدرش از شہد و شکر شیرین تر -
 صاحب جاگیر بود *

سید محمد امیر رضوی بن صاحب میر - صحیح النسب
از سادات عالی قدار است - جوان مہذب باخلاق حسنه - و مزین
باطوار خجسته - خوش طبع - شیرین زبان - یار باش - نیک اساس -
در شعر پنجه کشی و کشتی و بانگ و مصوری و نقاشی و لوح
و جدول و صحافی و علاقه بقدی و سنگتراشی وغیره دستگاہی کمال
دارند - در اوایل عهد حکومت جنرل برون صاحب فرنگی ملاقات
و تعارف فقیر بسید ممدوح بہر سیدہ - و در آن ایام بخانہ فلاطون نام
فرنگی ازمنہ بصیغہ اوستادہی آغا میرزا وغیرہ اطفال می بودند -
خط فستعلیق بطور قدما میفرشتند - چون این سید بزرگوار با فقیر
روز بروز تعارف و اکتاد بہر ساندہ چندین بار بغریب خانہ آمد و رفت
کردند - دیدم کہ این سید دست قابل و ذہن ذکی دارد - برویہ آقا
عبد الرشید - ترغیب و تخریص کردم - و خط آقا در آن وقت
کسی بدیدن ہم نمیداد - و اعتبار ہم نمیکرد - و این خاکسار
نوشته های آقا عبد الرشید ملاحظہ اش کنانیدم - بلکہ بارہا قطعہ آقا
برای نقل بطریق رعایت حسب تمنا می او دادم - و ہرگز دریغ
درین باب نداشتم - بفضل الہی در اندک زمان بمشق شبانہ روز
خطش رونق گرفت - رفتہ رفتہ علم اوستادہی و خطاطی برافراشت -
ہرچہ می نویسند برویہ آقا دلچسپ و شیرین می نویسند -
و نوشته های مشق و قطعہ آقا اول ببندی و رھنمونہی فقیر راقم

بدست آورد - حالا توده توده بهم رسانیده و بهر نوع که ممکن شد جمع نموده - اکثر قطعه و مشق بقیمت سهل خریده از دستکاری خود مطلقاً ساخته - و خود هم نقل نوشته آقا نوشته در آن نام عبد الرشید مرقوم نموده بدست خریداران مشتاق خط آقا فروخت - و از کثرت مشق - خط خود نیز بمرتب رسانیده که نقل کرده دست ادرا از اصل خیلی غور می خواهد تا فوق سازد - از چند سال عرس آقا عبد الرشید در ماه محرم مقرر نموده - اکثر اساتذده و خطاطان و غیره شهر شاهجهان آباد در مجلس مذکور حاضر می شوند - و بملاقات یکدیگر مسرور و شاد کام میگردند - و در تذکار خط و خطاطان میگذرانند - با فقیر دوستی و اخلاص و اتحاد قلبی است - و سرشته حفظ الغیب از جانبین مرهمی - و بظاهر از دل و زبان - حاضر و غایب یکسان (۱) - وَ اَللّٰهُ اَعْلَمُ بِالصَّوَابِ *

آغا میرزا (۲) جوان صالح سعادت اکتساب از تاملید با تمیز و شاگرد رشید سید امیر رضویست - انسان سلیم الطبع خلیق حلیم متواضع

(۱) سید محمد امیر رضوی در ایام بلوای هند که در سنه هزار و هشت صد و پنجاه و هفت میلادی واقع شده بود گلرنگ معجزه‌ای بوجود مبارکش رسید - و دارفانی را وداع نمود ۱۲ مصحح *

(۲) تاریخ وفاتش " آغا مرگیا " ای هزار و دو بیست و هفتاد و چهار

هجری ۱۲ مصحح *

با هرکس باخلاق و اخلاص پیش می آید - در خط نستعلیق کمال حاصل نموده - دوش بدوش استاد رسیده - و مشق را بطور آقا عبد الرشید بدرجه اعلی رسانیده - با راقم از قدیم اتحاد دلی و فیما بین رابطه بی تکلفی زیاده از یگانگیست و یکجبهتی است *

میرزا عباد الله بیگ پسر میرزا عبد الله بیگ شاگرد سید امیر رضویست - از ایام طفولیت بخدمت گذاری میر مذکور مصروف مانده اطاعت استاد را سعادت خود دانسته - و استاد نیز قواعد خط نستعلیق را از ته دل بوی آموخته - از فرط محبت از جمله تلامذه ممتاز گردانیده - دوش بدوش آغا میرزا که از همه شاگردان میر امیر بهتر است گشته - الغرض خوشنویس مسلم الثبوت است - و در خوشنویسان بادشاهی بخطاب زمره رقم سرافراز (۱) *

مولائی صاحب مردی پاک نهاد - انسان صلاحیت شعار - خجسته خصایل - در اوایل عمر شوق خط نستعلیق بسیار داشت - رفته رفته رویه آقا بکمال رسانیده - و به تبع خط آقا عبد الرشید خیلی مصروف مانده - از کثرت مشق - نقل خط قریب به اصل رسانیده - در علم آشفائی یک رو و یکجبهت است - از مدت مدید به استادی^۶ مرشد زاده میرزا معظم بغض بهادر ممتاز - و از حضور بادشاه بخطاب آقایی ثانی سرافراز است *

(۱) در هنگام اشتعال نائرة بلوای هند عباد الله بیگ دهلی را گذاشته در سکر مهارجه پایتخت رفت و آنجا ممتاز و سرافراز گردید ۱۲ صحیح *

محمد جان بن میان محمد عاشقوری ملازم حضور والا - جوان صالح
متحمل متصف باخلاق حمیده و اوضاع پسندیده - و خط نستعلیق
بخوبی می نوشت - از شاگردان رشید میر گلن است - کتابت
بظرف خود بوجه احسن مینماید - و روبه استاد را بکمال رسانیده -
و بسبب کثرت مشق در فن خوشنویسی مقابل و هم پنجه امثال
و اقران خود است - با مولف خیلی صحبت دارد - و در سرکار
میرزا ابوظفر ولیعهد بهادر (۱) بصیغه خوشنویسی و کتابت و غیره
ممتاز است *

بدرالدین علیخان مخاطب بمرجع رقم - جوانی خردمند - صاحب
دانش - سلیم الطبع - و طریق مروت و مدارا به اعلی و ادنی مرعی
میدارد - و خوشنویسی که در هر خط مهارت دارد - و در علم ماهر کنی
و حکاک بی عدیل و بینظیر - و در عقل معاش یگانه - و ماهر کنی
در خط نستعلیق و نسخ و شامتری و انگریزی و غیره بآئین شایسته
بعجلوه ظهور می آرد - آنقدر قوت دست و دقت طبع در ایجاد
تراکیب و اسلوب و کرسی بندی دارد که عقل هم پیشگان این فن بدان

(۱) مراد از ابوظفر ولیعهد بهادر - بهادر شاه ثانی است که در سنه هزار
و دو بیست و پنجاه و سه هجری بمنصب ریاست قلعه دهلی رسید - و مدتی
پنجاه و پنج سال در مسافرت رنگون گردید - و سلسله مظالم عظام تیموریه هند
اوتارن منقضی گردید ۱۲ مصحح -

نمیرسد - بلکه بدیدن حسن اختراع و ابداع و ایجاد و احداث - دیده
 محاسدان حیوان می ماند - اینهم لطف خدا داد است - شاگرد شیخ
 محمد یار نام - جد مادری خود بوده - در ابتدا و اوایل عمر
 در بازار در پیته کلان دهلی بر مکان خود نشسته شغل مهرکشی میکرد -
 شده شده بذهن مستقیم و رای سلیم و جودت طبع بی اعانت
 و امداد غیری این فن را بدرجه اعلی رسانیده - در اینوقت
 در اطراف و اکناف مثل این هنرمند درین فن کم کسی باشند -
 و باوجود بهم رسانیدن عزت و تمول و املاک و اقتدار در هم چشمان
 خود مطلقاً عجب و تکبر ندارد - و برای بدست آوردن نوشته‌های
 خوش نویسان خصوصاً خط آقا عابد الرشید دیلمی زر خطیبر
 میدهد - و آنرا بجای استاد نزد خود میدارد - الغرض شخص
 بی نظیر است *

خواجه غلام نقش بند خان^(۱) خلف خواجه یوسف در خط
 نستعلیق و شکسته و شفیعه یکتای روزگار - داماد فیض الله بیگ خان -
 از چندی بمسبب وارسنگی مزاج ترک لباس دقبوی کرده بگوشه خانه
 فیض کاشانه بناد حق اوقات بسر میفرمایند *

(۱) خواجه غلام نقش بند خان با مصنف تذکره هذا عامر بوده ۱۲ مصحح *

میرسوز (۱) تخلص - محمد میر نام - ماورائی درویشی
و شاعری در نوشتن خط نستعلیق و خصوصاً شغیعه و در وضع خواندن
شعر - نامدار و یگانه روزگار گذشته - صوفی مذهب و ظریف
الطبع بود *

عبد الملک غازی الدینخان (۲) باوجود صیغه وزارت و اشغال امور

(۱) در زمان شاه عالم که سلطنت دهلی مغلغل و متزلزل شد -
و مردم متفرق شدند - میرسوز در سنه هزار و صد و نود و یک بلکنو آمد اما
وسعتی حاصل نمود - و بهرشد آباد رفت - آنجا هم در ششهر حیرت بود -
در زمان نواب اصف الدوله (۱۲۱۲ - ۱۱۸۸) بلکنو مراجعت نمود - و باستانی
نواب سرفراز گردید - قلیل زمانی سعادت خوش گذرانید و بعد ساکن جوار
رحمت آله گردید - و بیان حالش در آبجیات صفحه ۱۹۸ و گلشن بیدخار
و تذکره شعرائی هند ترجمه مولوی کریم الدین صفحه ۱۴۵ مذکور - طالبان
ملاحظه نمایند ۱۲ مصحح *

(۲) عبد الملک غازی الدین خان فیروز جنگ مخاطب به امیرالامرا
پسر زاده نظام الملک اصف جاه بود - و بوزارت احمد شاه (۱۱۶۷ - ۱۱۶۱)
و عالمگیر ثانی (۱۱۷۳ - ۱۱۶۷) رتبه افتخار داشت - چون در سال هزار
و صد و هفتاد و سه وفات عالمگیر ثانی وقوع یافت - عبد الملک تازی دنیا
شد - در فن شعر گوئی سحر البیان بود - و متخلص بنظام - و دیوان نظام
از مصنفات اوست - در کالپی در سنه هزار و دوست هجری تقریباً بیوضات
چنان ساکن گردید - و شرح حالانش در خزانه عامره صفحه ۵۰ و آثار الامرا
جلد سوم صفحه ۸۹۱ و گلزار ابراهیم و زعمه منالیدب و غیر ذلک مسطور
است ۱۲ مصحح *

مملکت - در علم عربی و فارسی و شعر و سخن در هفت قلمی
و هفت زبانی شهره آفاق - خط نستعلیق بر وضع میرزا محمد علی
و نسخ بر وضع یاقوت - و شفیعه بخوبی میفروشت *

میرزا ارجمند عمده دودمان - مرد قابل - انسان کامل - نبیره
میرزا ارجمند خان مغلیپوریه است - شخصی ذی فهم و عقل - صاحب
همت - خوشنویس و منشی و شاعر و مصور سرآمد زمانه بوده -
بچندی بخدمت میر منشی گرجی نواب عماد الملک ممتاز بوده -
خط شفیعه را بچندین عنوان می نوشت - در آخر عمر در اجزای
همراهان میرزا فتح علیخان (۱) برادرزاده بسنت خان سکونت
میداشت *

مولانا خواجه عبد الله مرورید رقم (۲) ابن خواجه شمس الحق
والدین محمد مرورید - سالها باستحقاق وزیر سلاطین - و از اکابر عنادید
و اشراف کرمان کرمان بوده است - این بزرگ فاضل باوجود فضل
و استعداد خطش در عنائی کجناح الطاؤس - و انشایش در فیکرئی

(۱) میرزا فتح علی خان در سال هزار و دو بیست و سه هجری و قات
گود ۱۲ مصحح *

(۲) خواجه عبدالله مرورید رقم المتخلص بیدیان در سنه نه صد و
بیست و دو هجری بغرفهای فردوس شفاقت - و تفصیل حالش در تذکره دولتشاه
صفحه ۱۵ و حبیب اسیر جلد سوم جزو سوم صفحه ۳۳۰ مشروح است
۱۲ مصحح *

و زیدائی کَفَشَاطُ الدَّفُوسِ - نواحی قانونش دلهای عشاق را بی قانون
 کرد - لاجرم طبع سلطان روزگار محمد حسین مظفر بادشاه پیرورش این
 قاضل خوشنویس خیلی مایل و مصروف شده - و این مرد صاحب
 معرفت از امور خطیر صدارت و وزارت استعفا داشت - و عذر
 میخواست - و آزرده گی کسی روا نمیداشت - کتاب بخط تعلیق
 و انشایی مولانا بخط تعلیق بسیار دیده شد * * رباعی *

خوشوقت کسانیکه ز پا بنفشستند
 در بر رخ مرد مسان نادان بستند
 کاغذ بدیدند و قلم بشکستند
 وز دست و زبان حرف گیران رستند

ضیاء الدین یوسف^(۱) بن مولوی عبد الرحمن چامی باوجود
 فضل و کمال عربی و فارسی و غیره در خطاطی خیلی مهارت
 داشت - خوشنویس بیمثل بوده - نستعلیق را بطور علی الکاتب
 خوب می نوشت - نوشته اش بسیار دیده شد *

محمد حسین کشمیری^(۲) نستعلیق نویس از خوشنویسان

(۱) وفاتش تقریباً در سال نه صد هجری وقوع پذیرفت ۱۲ مصحح *

(۲) در آئین اکبری صفحه ۱۱۱ ملامی می نویسد که مولانا محمد حسین

کشمیری بخطاب زرین قلمی مشهور آفاق - شاگرد مولانا عبد العزیز و بهتر
 از استاد می نوشت - و کار آگاهان و برا پدایه ملا میر علی پنداشتنی انتهی

وفاتش در سنه هزار و بیست هجری وقوع یافت ۱۲ مصحح *

هفتدوستان است - بسیار خوب و نازک نوشتی - همه اوستادان
و خطاطان او را باوسنادی قبول دارند - و گویند که اکبر بادشاه
او را مخاطب بزرین رقم ساخت - و نیز ابوالفضل ویرا بجاد و
رقمی منسوب ساخته - از خطش کتابها و قطعهای خفی و جلی
بنظر در آمده *

میر خلیل الله شاه از سادات عراق عجم است - در ملک دکن
نزد ابراهیم عادل شاه (۱) آمده پدایه عالی رسید - و در شهر بیجاپور
کوس خطاطی بقم نامی خود نواخته - و بادشاه دکن او را از جانب
خود حاجب نموده بایران فرستاده سر بلند ساخت - و این ابیات
از شاه ایران در صفت او ست *

خورشید عراق از دکن می آید

کان نعل بکن خویشتن می آید

سر دفتر جمله خورشفویسان جهان

یعنی که خلیل بت شکن می آید *

گویند وقتی که کتاب نوری تصنیف زمان ابراهیم عادل شاه میر
مذکور بخوشخطی نوشته گذرانید - بادشاه خیلی معظوظ شد -
و مخاطب به بادشاه قلم ساخت - و بر تخت خود نشانیده وزرا

(۱) ابراهیم عادل شاه دکنی نرسنه نه صد و هشتاد و هشت الهی سنه

هزار و سی و هفت در مملکت دکن فرمانروا بود ۱۲ مصحح *

و سایر اعیان دولت بزرگانش داده بخانه اش رسانیدند - تاریخ خطاب
مستطاب آنست * * تاریخ خطاب *

شاه عالی نسب خلیل الله
چون مستخر نمود ملک رقم
پیش اوستاد و پیر ابراهیم
بادشاهی ستاره خلیل و حشم
شاه عادل که از پی خامه
هند از دست خصم تیغ و علس
از سیاهی کلک گلگونش
رو سپید است دودمان قلم
اوستادی که گشت از دانش
در حریم هنر چنان محرم
کز هر بر قلم تولد یافت
گرچه برخاست از زبان قلم
قطعه بسره از پی تعلیم
یافت زان قطعه خسرو اعظم
که بفرمان او قلم گردید
شاه و را خواند بادشاه قلم
سال تاریخ این خجسته خطاب

گویند جوانی مبتلای خطوط او هرچند درخواست نمود - مالکش
نداد - بهفت صد روپیه پیش آمد - سود نکرد - به اسپ عربی
مبادله نمود - ظهوری^(۱) ترشیزی از مداحان اوست - و او را در
انشای خود بفقرةهای رنگین و قافیه‌های دلنشین ستوده - و این
ابیات در مدح او گفته *

* مطلع *

خامه بی ترسم ز دستش سرکشد

ناگهان خطی بخطها در کشد

مثنوی

در آرایش صفحه روزگار * ربایند خطش چو خط نگار
بسر خط نویسی علم زان نمط * که رخسار خوبان کند مشق خط

رباعی

خوشگوی نشد از قلمش هرکه نگفت

نوکتش چه گهرهای معانی که نسفت

گر خار نوشت در دل خصم خایید

وز گل بنوشت بر رخ دوست شگفت

(۱) نورالدین محمد ظهوری ترشیزی در سال هزار و بیست و چهار یا

هزار و بیست و پنج هجری وفات یافت - ذکر حالش در منتخب التواریخ بدائونی

جلد سوم صفحه ۲۶۹ و مرآة الخیال صفحه ۱۱۷ مسطور است ۱۲ مصحح *

رباعی

آنانکه بجستن جواهر خستند
وز عقد گهر گذشته خطش چستند
خطها همه آب در خراسان از شرم
ورنه بعرق عراقیان می شستند

گویند در همانجا برحمت حق پیوست - و از نوشتنهای خود کتاب
نورس و غیره در جهان یادگار گذاشت - فقیر راقم خطوط و کتاب
دستخطی او در بلده لکهنو در کتابخانه نواب آصف الدوله بهادر
ملاحظه کرده - و بسیار دیده - نواکت در خطش زیاده از کاتبان
یگونه معلوم می شد - و بطور خفی و جلی محمد حسین بروی
میرعلی مرقوم - لیکن بخط رویه آقا نمیرسد - بلکه نوشته میرزا
محمد علی و حافظ نور بر نوشته او ترجیح دارد *

قاصی احمد غفاری ^م پسر قاصی محمد غفاری از ایران است -
و شاعر خوشگو و بذله سنج و خوشگویش - خط نستعلیق را بدرجه کمال
خوب می نوشت - و این اشعارش از دستخط او بنظر در آمده -
صاحب طبع و جلد دست بوده است * * مثنوی *

چهل سال عمسرم بخط شد تلف
سر زلف خط نامد آهسان بکف

ز مشقتش دمی هر که فارغ نشست
چو رنگ حنا رفت خطش ز دست
مکن جز بتحصیر اوقات صرف
که صورت نمی آید از صوت حرف

شاهزاده پرویز را تعلیم خط میکرد - و بعد وفات شاهزاده ترک روزگار
کرد - و نوکری قبول نکرد - و در همان جا (۱) درگذشت *

مولانا خواجه محمود (۲) شاگرد بلاواسطه ملا میرعلی است -
خط خفی و جلی او بدرجه اعلی است - گاهی که قطعه و کتابت
خون را بقام ملا میرعلی میکرد - مردم کم می شناختند - و میرعلی
برسم مطایبه قطعه در حق او گفته *
* قطعه *

خواجه محمود آنکه یکچندی * بود شاگرد این فقیر حقیر
بهر تعلیم او دلم خون شد * تا خطش یافت صورت تحریر
در حق او نرفته تقصیری * لیک او هم نمیکنند تقصیر
مینویسد هرآنکه از بد و نیک * جمله را میکند بقام فقیر

(۱) وفات عقاری در سنه ۹۵ صد و هفتاد و پنج هجری وقوع یافت -
و شرح حالش در منتخب التواریخ بدائونی جلد سوم صفحه ۱۸۵ مذکور است
۱۲ مصحح *

(۲) خواجه محمود نیشاپوری متخلص بمخلص تقریباً در سنه ۹۵ صد
و شصت هجری ظومار عمر طی نموده است - و خمسه نظامی و هفت پیکر بقلم
خاص وی نوشته در کتاب خانۀ برتس میوزیم موجود است ۱۲ مصحح *

عبد الصمد شیرینی قلم (۱) در حضور جلال الدین اکبر بادشاه بود -
خط نستعلیق خوب می نوشت - و خطش نهایت شیرینی - مرد
قابل و شاعر - تربیت یافته نظر کیمیا اثر حضرت خلیفه الهی است *
ملا علی احمد مهر کن (۲) بجمیع خطوط دستگاهی کمال
داشت - و در همه خطوط مهر را صاف و خوب میکند - و شعر هم
نیکو میگفت *

(۱) مولانا عبد الصمد ولد خواجه نظام الملک که وزیر شاه شجاع
شیرازی بود - بدو در تبریز بشرف حضور مبارک بادشاه همایون رسید - و در سنه
له صد و پنجاه و شش هجری نیز در کابل ادراک فیض حضور همایونی نمود -
در زمان اکبر بمنصب چهار صدی نایل گردید - و در سال بیست و دوم جلوس
اکبری در قندهار سگری امین دار الضروب مسکوکات دولتی شد - و در سال سی
و یکم جلوس دیوان مملکت ملتان گردید - در مهارت قلم چنان هنرمندی بود
که سوره مبارکه اخلص بر دهانه خشخاش نوشت - تفصیل احوالش در جلد سوم
اکبرنامه صفحه ۱۹۵ و آئین اکبری صفحه ۱۷ + و توجیه انگلیسی آئین
اکبری از بلاخون صاحب صفحه ۴۹۵ مسطور است ۱۲ مصحح *

(۲) در آئین اکبری - صفحه ۴۸ مسطور است که فولاد را کسی برابر
مولانا علی احمد دهلوی نیاز است - خط شناسان او را درین صنعت بی همتای
روزگاران دانند - غیر از تعلیق خطوط را بوالا پایگی رسانید - لیکن نستعلیق را بس
دلغریب آراید - این پیشه را از پدر خود شیخ حسن برگرفت - و از دید کارکرد
مولانا مقصود کشایش یافت و از همه در گذرانید انتهی - نظام هروی در طبقات
اکبری هم ورا ذکر کرده و دو سه بیت از کلام او نقل نموده ۱۲ مصحح *

ملا سعید سمرقندی (۱) بسیار دانشمند و خوشنویس -
در اکثر علم و هنر آراسته و پیراسته و بمراحم بادشاهانه
ممتاز بود *

میر فتح الله شیروازی (۲) مرد فاضل و خوشنویس - در سنه نه صد
و نود از دکن بملازمت رسیده مشمول مراحم خسروانه گشت - دانشمند
متبحر بود - در فنون علم عقلي و نقلی از علمای خراسان و عراق
و هندوستان امتیاز داشت - و در زمان خود در تل عرصه عالم مثل
و قرین خود نداشت - و در علم غریبه از نیرنجات و طلسمات نیز
بهره مند بود - چنانچه آسیاهی پر از آب ساخت که خود حرکت
میکرد - و آرد میشد - و آئینه ساخت که از دور و نزدیک
اشکال غریبه مرئی میگشت - و بیگ چرخ دوازده بندوق
سر میشد *

(۱) ملا سعید سمرقندی در سنه نه صد و هفتاد هجری در کابل بجواز
رحمت ائله پدوست . شرح احوالش در منتخب التواریخ جلد سوم صفحه ۱۵۲
مذکور است ۱۲ مصحح *

(۲) میر فتح الله شیروازی در سنه نه صد و نود و هفت هجری در
کشور بدار باقی شنافت - و تفصیل حالش در منتخب التواریخ جلد سوم
صفحه ۱۵۳ مرقوم است ۱۲ مصحح *

خنجریبگ^(۱) در فنون جزئیات علم و حکمت خصوصاً در خطوط
و موسیقی ممتاز بود *

اشرف خان^(۲) میر معشی از افاضل وقت بود - نام آن یگانه
عصر محمد اصغر است - و از سادات عربشاهی بود - و هفت
خط را خوب مینوشت - در زمره امرای اکبری انتظام داشت *

مظفر خان^(۳) مظفر علی نام از خوشخطی بهره تمام داشت -
از نویسندگانهای زبردست بود - بمرتبه امیر الامرائی رسیده -
در بنگاله در حادثه قاتشالان^(۴) کشته شد *

(۱) خنجریبگ از امرای چغته است - و در جرگ رجال دولت اکبرشاهی
مفخر بود - شرح احوالش در منتخب التواریخ جلد سوم صفحه ۲۲۳
و اکبرنامه جلد دوم صفحه ۸۲ مفصل است ۱۲ مصحح *

(۲) اشرف خان در سنه نه صد و هفتاد و سه هجری در بلده گور رخت
هستی برپست - بیان حالش در مآثر الامرا جلد اول صفحه ۷۳ مسطور است
۱۲ مصحح *

(۳) مظفر خان در سنه نه صد و هشتاد و هشت هجری در قلعه تانده
کشته شد - بیان حالش در ترجمه انگلیسی آئین اکبری صفحه ۳۴۸ نمبر ۳۷
مذکور است ۱۲ مصحح *

(۴) ذکر حالات قاتشالان در ترجمه انگلیسی آئین اکبری که از
مصنفات بلاخون صاحب است در صفحه ۳۶۹ مفصل است ۱۲ مصحح *

میرزا عبد الرحیم خانخانان (۱) خلف الصدق بیروم خان است
 بعد فتح گجرات بمقصد خانخانان و سپه سالاری رسیده - و مصدر
 خدمات و فتوحات عظیم شده - از فهم و دانش و علم و کمالات آن
 بزرگ نهاد هرچه نویسنده از صد یکی و از بسیار اندکی است -
 در خوشنویسی مهارت کمال رسانیده - و در هندی خیلی دستگه
 داشت - و خط هندی خوب میفرشت - مولانا نظیری نیشاپوری (۲)
 از جمله رفقا و مداحان اوست - شفقت بر علما و فضلا و محبت
 با فقرا و طبع نظم او را موروثی است - در دوره اکبری بفضایل
 و کمالات از ارباب دولت قرین خود فداشت - و در غزل رحیم نخلص
 میفرمود *

(۱) میرزا عبد الرحیم خانخانان در سنه نه صد و شصت و چهار
 هجری موالود شریفش اتفاق افتاد - و در سنه هزار و سی و شش هجری
 از حنیض ناسوت بعالم لاهوت شتافت - و شرح احوالش با فتوحات و مهمات
 و غیرهما در نسخه ملا عبد الباقی نهاوندی المسمی بمآثر رحیمی دیده شد -
 و آنسال که سال هزار و نه صد و نه میلادی است بتصحیح این
 نقییر برای ایشیا تک سوسایتی کلکنه - طبع و نشر او شروع شده -
 وَاللَّهُ وَلِيُّ الْمُؤْمِنِينَ ۱۲ مصحح *

(۲) طایر روح نظیری نیشاپوری در سال هزار و بیست و دو هجری
 قفس تن را شکسته شاخسار چنان پرواز نمود ۱۲ مصحح -

میرزا ایرج^(۱) و میرزا داراب^(۲) پسران نواب خانخانان واد بیدرم خان
خط نستعلیق و نسخ را خوب می نوشتند - اکثر قطعه و هفت بند
بدستخطی این صاحبان بنظر درآمده مطلقاً و مذهب و کاغذ زرفشان *
خواجه سلطان علی^(۳) ملقب بافضل خان از امرای جغت
آشیدانی همایون پادشاه بود - حضرت خلیفه الهی جلال الدین
اکبر پادشاه بخطاب افضل خانی سرافراز فرموده - در عقل و کیاست
و خوشخطی بهره کمال داشت *

نودرمل از طایفه کهنری - نویسنده چابک دست - و خطوط
بخوشخطی و فکی می نوشت - بوسیله مظفرخان برتبه وزارت اکبری

(۱) میرزا ایرج پسر میرزا عبد الرحیم خانخانان در سده هزار و بیست
و هشت هجری از عالم ملک بعالم ملکوت روان شد - تفصیل حالش در ترجمه
انگلیسی آئین اکبری صفحه ۴۹۱ مشروح است ۱۲ مصحح *

(۲) میرزا داراب برادر مذکور در سال هزار و سی و پنج هجری از
ریاست قانی بریاست باقی فایز گردید - شرح حالش در ترجمه سابق الذکر
صفحه ۴۳۹ مرقوم است ۱۲ مصحح *

(۳) خواجه سلطان علی در سرکار همایون پادشاه در سده نهم و پنجاه
و شش هجری امتیاز داشت - و در سال پنجم اکبری بشرف آستان بوسی
استعداد یافته - و مورد فضل مرثی آشیدانی شده پیاپی والی امارت و منصب
سه هزاره مرقمی گردید - مال کار او و تاریخ وفاتش بنظر نرسیده ملاحظاً از
مآثر الامرا جلد اول صفحه ۶۵ * ۱۲ مصحح *

رسیده - مدت هفتده سال دیوان باسقلال مانده - و چهار
هزار سوار داشت - در سده نهم و هشتاد و نه (۱)
در گذشت *

زین خان کوه (۲) در فهم و عقل و دانش و سایر کمالات مثل خط
و تصویر ممتاز - و در شجاعت و دیگر صفات حمیده سرآمد ابنا
روزگار - بمنصب پنج هزار سرفروزی داشت *

ملا عبد القادر اخوند (۳) حضرت خلیفه الهی در علم و هنر عربی
و فارسی و علم خطوط صاحب کمال بوده - در آخر عمر سفر حج
اختیار نموده *

(۱) اصح این است که نورمل در سنه نه صد و نود و هشت هجری
لباس هندی از تن بیرون نمود - شرح حالش در ترجمه انگلیسی آئین اکبری
صفحه ۳۵۱ نمبر ۳۹ ثبت است ۱۲ مصحح *

(۲) زین خان کوه در سنه هزار و ده هجری از عالم خاک بعالم ارواح
پای ملحق شد - شرح حالش در منتخب التواریخ جلد سوم صفحه ۲۳۵
و ترجمه انگلیسی آئین اکبری صفحه ۴۴۳ نمبر ۴۴ مذکور است
۱۲ مصحح *

(۳) ملا عبد القادر استاد حضرت خلیفه الهی جلال الدین اکبر شاه
(۱۰۱۴ - ۹۶۳) بود - اشارتی در بیان حالش در ترجمه انگلیسی آئین اکبری
صفحه ۵۴۵ ، ۴۸۵ رفته است ۱۲ مصحح *

رئی مظهر^(۱) بن رای لون کون از صغر سن در حجره شفقت حضرت خلیفه الهی نشوونما یافته در خدمت شاهزاده کامگار سلطان سلیم یعنی جهانگیر بادشاه بزرگ شده - خط و سوان پیدا کرده - سلیقه شاعری و خوشخطی بهمرسانیده *

محمد شریف^(۲) پسر خواجه عبدالصمد شیرین قلم - صاحب دانش و علم و هنر - در عربی و فارسی و خوشنویسی ید طولی داشت - و از درگاه والی اکبری رو تافته در خدمت شاهزاده سلیم بهادر یعنی جهانگیر بادشاه مانده - و چندی بسبب موافقات - عزت و گوشه گیری اختیار کرده - بتاريخ یازدهم شهر جمادی الثاني سنه هزار و چهارده هجری روز پنجم شعبه ابوالمظفر نورالدین جهانگیر بادشاه غازی در اکبرآباد بر تخت جلوس فرمودند - از استماع این خبر سر خود را بسجود درگاه قدسی نورانی ساخت - و بخطاب امیرالامرائی سرفرازی یافت *

(۱) رای مظهر در سال یازدهم جلوس جهانگیری از دار فانی بعالم ابد پیوست - بیان حالش در ترجمه انگلیسی آئین اکبری صفحه ۴۶۴ نمبر ۲۶۵ مرقوم است ۱۲ مصحح *

(۲) بیان حالات محمد شریف در منتخب التواریخ جلد سوم صفحه ۳۱۰ و ترجمه انگلیسی آئین اکبری صفحه ۵۱۷ نمبر ۳۵۱ مذکور است ۱۲ مصحح *

شاهزاده خسرو^(۱) بن جهانگیر بادشاه در علم عربی و فارسی نهایت
مهارت بهرسانیده بود - و در فن خوشخطی و انشا کمال داشت *
سلطان پرویز^(۲) بن جهانگیر بادشاه شاهزاده عالی همت -
در علم عربی و فارسی و نوشتن خطوط بغایت آراسته و پیوسته بود -
اکثر اوقات را بکتابت کلام الله صرف مینمود *

شاهزاده خورم یعنی شاه جهان بادشاه در تحصیل علم عربی
و فارسی و خط نستعلیق نهایت مهارت داشتند - جلوس روز دوشنبه
سن یکهزار و سی و هفت هجری - بعد از سی و هفت سالگی -
هشتم جمادی الثانی در مستقر الخلفه اکبر آباد به تخت سلطنت
واقع شد - و خطبه بنام نامی و القاب سامی رونق پذیرفت -
و در آن عصر از خوشنویسان ملا باقر کشمیری - محمد حسین کشمیری -
و مقصود علی - و میر محمد کاشی - و حافظ عبد الله - و شکر الله -
و محمد مقیم در خط نستعلیق و تعلیق و نسخ و شکسته کوس کتابت
میزاخفتند - و میرزایان دفتر بودند *

(۱) شاهزاده خسرو بن جهانگیر در ۴۰ سال نه صد و نود و پنج هجری
قدم بعرضه وجود نهاد - و در سنه هزار و سی و یک هجری در دکن از عالم
فانی ملک جاودانی شرافت ۱۲ مصحح *

(۲) سلطان پرویز در سنه نه صد و نود و هشت هجری در کابل
متولد شد و در ششم صفر سنه هزار و سی و پنج هجری در بهمانپور رخت آخوت
ست ۱۲ مصحح *

میر عماد الحسینی قزوینی خوشنویس مشهور آفاق است -
 خط نستعلیق بهتر از کسی نه نوشته - در بلده صفهان بوضع
 درویشانه میزیست - اعتنا به امرا و بادشاه نداشت - شاه عباس
 هفتاد تومان بجهت میر فرستاد - و خواهش نوشتن شاهنامه
 کرد - بعد یکسال کسی را فرستاده که اگر تمام شده باشد بیاورد -
 میر هفتاد بیت که از اول شاهنامه نوشته بود ارسال نموده -
 و پیغام کرد که وجهه سرکار زیاده برین کفاف نکرد - شاه را این معنی
 ناخوش آمد - آن ورق را رد کرد - و واپس فرستاد - و مطالبه زر خود
 کرد - میر ابیات مذکور را مقراض نموده بهفتاد کس از شاگردان خود
 تسلیم کرد - هر یک یک تومان حاضر کرده - در یک لحظه آن وجه را
 تسلیم معصل نمود - این معنی بخاطر شاه گران آمد - چون میر
 موصوفاً منهم به تسنن بود - و شاه ممدوح به این گروه بد بود -
 این حرکت علاوه آن گردید - تا آنکه روزی شاه - بمنصور مسگر فرمود
 که کسی نیست این سنی را بکشد - در شب همان روز که وقت
 دمیدن صبح - میر برای غسل جمعه بحمام میرفت - آن مسگر
 صدبر سنگدل کمین کرده بزخم کرد - کار میر با تمام رسانید (۱)
 و خود پنهان شد - صبح این خبر ببادشاه رسید - در ظاهر بحسب

(۱) میر عماد قزوینی در سنه هزار و بیست و چهار هجری بدرجه

شهادت فایز شد رحمة الله علیه ۱۲ مصحح *

رعایت انتظام ملکی فرمود - که تفحص نمایند که قاتل کیست -
 آخر خون میر - شاه را مبارک نیامد - اقربای میر جلا وطن
 گشته پیش والی روم رفتند - شاه روم فوجی از مور و ماخ زیاد
 بر ایران فرستاد - فوج رومیه بسی خرابی در تبریز و آنحدود نمود -
 صد هزار مردم علف تیغ سپاه رومیه گشتند - و مردم عراق و خراسان از
 شنیدن قتل میر تاسف بسیار خوردند - گویند سید از غضب پادشاه
 واقف گشته این قطعه نوشته در قبایح خود پیش سینه گذاشته بود
 که از غسل فارغ گشته پادشاه دهد * * رباعی *

یک یگ هذرم بین و گنه ده ده بخش
 هر جرم که رفت حَسْبَهُ لِلَّهِ بخش
 از بساک غضب آتش کیسین را مفرور
 ما را بسر خاک رسول الله بخش

گویند میر عماد بطور ملا میر علی میفروشت - و رویت او را بکمال
 رسانیده - و گوی حسن خط از دست ملا میر علی بوده - و بسیاری
 از قطعها و نثرهای نوشته اش در عالم اشتهار دارد - و قطعها
 و مشق های او را عزت تمام است - و سلاطین جهان خواهان خط او
 بوده اند - چنانکه در اوایل شاه جهان هر که خط میر عماد میگذرانید
 یکصدی منصب با و رعایت میشد - راقم چند بیت که بطریق
 منظومی بر حاشیه خطش نوشته دیده بود این است *

* مثنوی *

بود حیوان کلکش نقش بهرزه
 بمعنی خط و در صورت پریران
 رواج صورت معنی شکسته
 آر آن روزی که کلکش نقش بسته
 چو محمودش جهان دل پیدش ناز است
 تو گوئی نقطه اش خال ایاز است
 فی کلکش به فی دمساز گشته
 صیر خامه خوش آواز گشته
 الا ای نوجوانان خسرویدار
 ز کنعان شاهی آمد بیزار
 چه می پرسی که خط اوستاد است
 که این نقش خوش از کار عماد است

میر گاهی بصغائی ذهن بگفتن قطعه و رباعی مبادرت میفرمود -

این رباعی ازوست * * رباعی *

جان از من و بوسه از تو بستان و بده
 زین داد و ستد مشو پیشیمان و بده
 شیرین سخنی است نیست دشنامی قانع
 گرد لاسب شیرین بگردان و بده

و گویند که اکثر کتبه بنام محمد حسین نوشته - خط او را جلا
و اشتهار داد *

آقا رشید نام مبارک او عبدالرشید دیلمی - همشیره زاده و شاگرد
میر عماد است - رویة ملا میر علی را بیایة اعلی رسانیده - و در
ولایت شهره خطاطی پیدا کرده - بعد قتل میر بموجب ایما در عهد
اعلی حضرت شاهجهان بادشاه بهندوستان آمد - با استاد می داراشکوه
سرافراز و ممتاز گردیده بیایة اعلی رسید - و پیغمبر ملک خطاطی
بود - با وصف کبر سن ترک مشق نکرده - و خدمت بیوتاتی
اکبر آباد داشت - در آنجا عمارت عالی و سرا و رباط دارد -
و در همانجا مدفون است - غرض که فوقیت و ترجیح بر خطاطان
ماسبق برده - و کسی مدلل این بزرگ تا هنوز بر نگذاشته - و این هنر
و علم بر او ختم شد - و داراشکوه شاهزاده و پسر شاهجهان بادشاه -
و محمد اشرف خواجه سرا - و سعیدای اشرف - و عبد الرحمن -
و میر حاجی وفیره از شاگردان او کامل بوده اند - و فوت او در سنه
هزار و هشتاد و یک است (۱) - چنانچه سعیدای اشرف که شاگردش
در خط نستعلیق بود - و در شاعری شاگرد میرزا صایب بود - قطعه
در رحلت هر دو بموجب اسندهای نواب زیب النساء گفته *

(۱) در تاریخ معتمدی می گویند که وفات مرحوم عبد الرشید دیلمی

در سنه هزار و هشتاد و پنج هجری و قریب بنزد ۱۲ مصحح

* قطعه *

کرده بود ایزد عفتایت خوشنویس و شاعری
 کز وجود هر دو کردی افتخار ایام ما
 بود اسم و رسم آن عبس الرشیدِ دیلمی
 بود نام این علی بیگ و تخلص صایبا
 آن پسر همشیره سید عماد خوشنویس
 این برادرزاده شمس الحقی شیرین ادا
 شهر قزوین است از اقبال آن دارالکمال
 کشور تبریز بود از نسبت این عرش سا
 آن بهندوستان نمودی خوشنویسی را علم
 این به ایران داشتی رسم سخندانیا
 آن یکی در حطّۀ خط داور اقایم گیر
 این یکی در ملک معنی خسرو فرمان روا
 قطعه‌های خط آن چشم جهانرا روشنی
 نسخه‌های شعر این دل‌های عالم را دوا
 از سریر کلک آن آواز صورت بلند
 از ستون خنامه این خانه معنی بیا
 آن بهندوستان صورت صاحب سیف و قلم
 این در ایران معانی صاحب کوس و لبوا

آن ز هفت اقلیم خط کلکش قلمرو داشتی
 وین ز اصناف سخن بودی صدیرش بادشا
 داشتی از خامه آن چهوه خط آب و رنگ
 یافتی از کلک این آئینه معنی جلا
 سطرهای آن بکسری بودی از روی نسق
 حرفهای این بکسری بودی از روی ادا
 هر دو بودندی بهم چون صورت و معنی قرین
 هر دو بودندی بهم چون لفظ و مضمون آشنا
 اتفاقاً هر دو در یکسال با هم متفق
 وخت بر بستند از اینجا جانب دار البقا
 گشت از حرمسان آن اقلیم خط زبر و زبر
 اوفتاد از رفتن این ملک معنی از صفا
 از برای آن قلم گردید از شق سینده چساک
 بهر این اوراق دیوان کرده پیراهن قبا
 تخته گشت از فوت آن خط را دکان دستگاه
 اوفتاد از مرگ این گفتار از برگ و نوا
 شورش و شوغا فتاد از مرگ ایشان در جهان
 با خبر شد چونکه پیر تقل از این ماجرا
 روی با من کرد و گفت اشرف بگو تاریخ آن
 چون ترا بودند ایشان اوستاد و پیشوا

گفتہم از ارشاد پیر عقل در تاریخ آن
۱۰۸۱

بود با ہم مردن آقا رشید و صایبا

مثنوی شاعر ریختہ گو کہ در تعریف آقا

عبد الرشید خوشنویس گفتہ

میں نے خطاط یقلم دیکھے

لیکن آقا سے لوگ کم دیکھے

ای خوشا وقت و عہد شاہجہاں

جسکی خدمت میں ایسے ہوں انسان

یعنی عبد الرشید تھا اوستاد

خوشنویسی کی جس نے ہی ہے داد

خط کی خوبیکا اوسکے اب تک دھنگ

صفحہ روزگار کا ہے رنگ

وہ تصرف کہیں جو کرتا ہے

شکل نقاش نقش بہرتا ہے

حیرت افزای حسن ہر تصویر

منشقی اوسکی ہے قطعہ تصویر

خط شیروین جو اسکا پاتے ہیں

ہم حسرت بہتا اُتھاتے ہیں

لگ گڈی ہے قلم تو جادو ہے
 مسد چہان ہے کسو کی ابرو ہے
 ایسا لکھنا کسو کی طاقت ہے
 ہے جلی بھی تو ایک بسا بت ہے
 سطر لکھتا نہیں خفی کیا یہہ
 خط ہے خویان کے پشت لب کا یہہ
 خط میں کیسا ہی کوئی کامل ہو
 ارس کا کب نقطہ مقابل ہو
 حرف کس کس ادا سے لکھتا ہے
 کون ایسے صفا سے لکھتا ہے
 ہے الف قامت نکورویان
 لام ہے زلف سلسلہ مویان
 دال کا خم رہے ہے ایسا خوب
 جیسے جھکتے ہوں مسست ہو محبوب
 میم جس لطف سے لیالب ہے
 دہن تنگ مہوشان کب ہے
 ہے کشش فاژا تن خویان
 دایرہ دور دامن خویان
 دایرہ نون کا اس نمط کھینچا
 تہ خط دلبران پہ خط کھینچا

کیا لکھوں اوسکے خط کی مین خوبی
 گویا تصویر ہیگی محبوسوی
 مدعی کو جو خط دیکھسالدین ہم
 جی سے حرف غلط اوتھسالدین ہم

گویند کہ شاعری در وصفش قصیدہ گفته گذرانیده - آقا همان
 قصیدہ را فوشته باو داد - شاعر محزون بر آمد - چون طالبانِ خطش
 شنیدند زیاده از آنکه توقع صلہ و انعام در خیال داشت باو دادہ آن
 قصیدہ نوشندہ آقا را ازو گرفتند - و خیلی مہزون گشتند *

اسامی خوشنویسان خط نستعلیق کہ در شاہجہان نامہ^(۱) مرقوم است

محمد مراد کشمیری مخاطب بشیرین قلم - سحر طراز جادو رقم
 است - مشکین رقمان یکقلم از شرم تازہ نگاری قلمش در خط شدہ -
 و قلمرو خط را یکقلم بہ نیزہ خطی قلم گرفته - بوساطت کلک واسطی
 نژاد اثر عظیم بر صفحہ ایام گذاشتہ - و از دیوایر حروف - حلقہ بندگی
 در گوش سایر خوشنویسان روزگار انداختہ - باعثاد خطشاسان

(۱) مراد از شاہجہان نامہ تصانیف محمد صالح کذبہ لاہوریست کہ در
 حالات شاہجہان پادشاہ نوشندہ و مسموی بعمل صالح نمودہ - و تاریخ اتمام کتاب
 لطیفہ فیض الہی یعنی سنہ ہزار و ہفتاد ہجری است ۱۲ مصحح *

بالغ نصیب خط خفی و جلی است - و باعتبار پختگی و حسن
خط - ثانی اثین ملا میر علی و سلطان علی است *

میر محمد صالح - و میر محمد مومن پسران میر عبداللہ (۱)
مشکین قلم - هر دو صاحب طبع تازه نگار سحر رقم اند - هر قطعه خط
شان چون خط حور و شان عزیز سرشت است - و هم قطعه نظم شان
رشک قطعه بهشت - دایره حروف شان زیب دایره سپهر است -
و نقطه خط شان مردمک دیده مهر - بر میر صالح دقایق سخنوری
کشف شد - در فارسی کشفی (۲) و در هندی سبحانی تخلص
می کند و چون میر مومن دعوی سخن سنجی را بفکر عرش سیر
بکرسی نشاندۀ عرشی (۳) تخلص می نماید - چون هر دو را با نغمه

(۱) میر عبد اللہ مشکین قلم از اولاد شاه نعمت اللہ ولی و از اهل
ترمذ بود - از اکبر پادشاه بخطاب مشکین قلمی سرافراز گردیده - در شعر و صفا
تخلص میکرد - و مصنف پنج کتاب مثنوی و یک مجلد دیوان است - در سنه
هزار و بیست و پنج هجری دربار پادشاه حقیقی را اختیار نمود - شرح احوال او
در منتخب التواریخ بدائونی جلد مہوم صفحہ ۳۸۳ و فهرست انگلیسی برتش
میوزیم صفحہ ۵۱ کتر ریو صفحہ ۲۵۷ مذکور است ۱۲ مصحح *

(۲) میر محمد صالح کشفی مصنف مجموعه راز و اعجاز مصطفوی
و غیرها نیز بوده - در سنه هزار و شصت و یک هجری داعی حق را لیدک
گفت ۱۲ مصحح *

(۳) میر محمد مومن عرشی در سنه هزار و نود و یک هجری غریب
دریای رحمت آلهی گردید ۱۲ مصحح *

هفتدی گوشه خاطر بست - نغمه سراپان هدد پیش شان گوش
 می گیرند - و در دایره مجلس شان چون دف حلقه در گوش
 و چون درستی اهل بیت بیت القصیده اعتقاد خود ساخته اند -
 چندی شعر شعری شعار در مدح و منقبت دوازده اختر برج
 ولایت پرده آخته - اعیان صوفیه بایشان آمیزش دارند *

شرف الدین عبد الله عقیق کن بحسن خط و درستی قلم
 فکین دار نامدار بود - و هفتمقد زبردست روزگار - در شیوه عقیق کنی
 کار دست بسته میکرد - و مهر حیرت بر دهان استادان می گذاشت -
 خطش که مانند خط خوبان آرایش صفاً حسن است - نظرگاه
 و روشناسان معانی - و نقش قلمش که چون خط صبح نفسان دیده افروز
 است - سرمایه حیرانی - صورت خطش با لطف معنی و نزاکت -
 یگانه دهر - قطعش بحسن روزافزانه - با این همه آن بیدار درون
 یکه تاز عرصه تفرید بوده - و درس خوان شرح تجرید - دایم مژه تر
 دارد - و هر چشم زدن بگریه می پردازد - و اشک مانند از صحبت
 مردم دوری می جوید *

میر سید علی قبری که خط زیبایش بدرستی ترکیب
 و نیکوئی اندام چون ریخته قلم قدرت از رسمت نقص مبراست -
 و بدرستی دوایر و مدات چون چهره خوبان به آرایش چشم و ابرو

و خط و خال سراوح کتاب صنع ایزد تعالی - قطعانش که حجت خوشنویسی است - بتناسب حروف رونق بازار قطعه ملا میر علی شکسته - و شگفته رونمی الفاظ نگاشته کلهش آبروی بهارستان معنی رنگین بخاک ریخته و میخته - القسه قلمش مرتبه کمال صنعت خط را آن مرتبه داده که ماندنش در قلمرو سواد هند و بیاض ایران بهم نمی رسد - و هرگاه بفان فیض نشانش بحرکت درمی آید رقم نسخ بر خط یاقوت لعل نیکوآن نمی کشد - و از شکسته نویسان میرزا جعفر مخاطب بکفایت خان (۱) و جلال الدین یوسف هردو شاگرد محمد حسین خلف اند - که در نگارش خط شکسته و نستعلیق امروز کسی بآنها طرف نمیتواند شد - خصوصاً کفایت خان که از غایت قدرت قلم بمومیائی مداد استخوان بندی ترکیب سخن در صورت شکستگی درست می نماید - و در فن خویش باوجود شکستگی الفاظ به نیروی درستی خط دعوی فرد نموده کوس یکتائی میزند انتهای بلفظه *

واضح و لایح باد که واضح خط شکسته میرزا محمد حسین ولد میرزا شکرالله است - و آن بزرگ پاک نژاد از قرابتیان حبیب الله مصنف

(۱) کفایت خان مطابق تذکره الامراء در سنه هزار و هشتاد و هجری

حبیب السیر^(۱) بوده است - که بفایر حسد بعضی امرای صفویه در زمان سلطان محمد خدا بنده بن شاه طهماسب بن شاه اسماعیل به هندوستان ارم بوستان رسیده در حضور همایون منظور اعزاز گردیده - بعد در سلک امرایان اکبر شاه بادشاه ممالک گردید اندک زمان بسر برده خط ممت بر صفحه حیات نگاشت - خط تعلیق و نستعلیق و ثلث را بغایت خوب می نوشت - و خط شکسته پیش ازین ضابطه و اسلوبی مقرر نداشت - در خطوط مذکور شمرده نمیشد - میرزا محمد حسین این خط خوش نوشت - و بدرجه کمال رسانیده - گویند در عهد نورالدین جهانگیر بادشاه در سنه یکهزار و شش^(۲) هجری بخند برین خرامید *

(۱) حبیب السیر فی اخبار افراد البشر از مصنفات غیاث الدین بن هماد الدین المدعو بخواوند امیر است که تولدش در سنه هشتصد و هفتاد و نه هجری و وفاتش در سنه نه صد و چهل و یک هجری وقوع یافت - و نامش حبیب الله در هیچ جا بنظر نرسیده - و وجه تسمیه کتاب بحبیب السیر این است که چون مدوح وی کریم الدین خواجه حبیب الله وزیر خراسان بود - لهذا کتاب را باسم مدوح تسمیه نموده - وَاللّٰهُ اَعْلَمُ ۱۲ مصحح *

(۲) سلطنت نورالدین جهانگیر از سنه ۱۰۱۳ هجری الی سنه ۱۰۳۷ بوده - و درین مورد که وفات میرزا محمد حسین در سنه هزار و شش هجری نگاشته نباید لفظ بست از قلم محرر افقاده یعنی در سنه هزار و بیست و شش هجری قلم نسخ بر اوراق عمر خود کشیده باشد وَاللّٰهُ اَعْلَمُ ۱۲ مصحح *

محمد جعفر کفایت خان ولد محمد مقیم خان فدیرة میرزا

محمد حسین است - خوشنویس و محاسب و منقح نویس بوده -
 اشتهار خوش خرام قلم را جولان داده تعلیق و شکسته را بمرتبه
 اعلی رسانیده زیب و رونق دیگر بخشید - و سرآمد خوشنویسان
 عهد خود گردید - که احدی را یارای همدستی او نشد - و در زمان
 خلافت ابد مدت شاهجهان بادشاه غازی منظور نظر عنایت
 و قربت گردیده بخطاب کفایت خان شرف امتیاز یافت - و قریب
 بست و پنج سال به ضبط تمام و استقلال تام خدمت دیوانی قریب
 و خالصه شریفه بادشاه هندوستان بهشت نشان کرد - و باقیین
 شایسته نوعی خدمت بتقدیم رسانید که هیچ مهندسی ناخن دقت
 نتوانست بقدر کرد - و خط شکسته را با وجود اشغال امور سلطنت
 آن عهد - عجب طرز ایجاد کرده که کسی حرفه گیر او نشد -
 و رحلت خان مغفرت نشان محمد جعفر کفایت خان دوم شهر
 رمضان سنه هزار و نود و پنج هجری مطابق سنه ۸۰۰ شمسی
 در دارالخلافه شاهجهان آباد *

درایت خان بن کفایت خان (۱) نام این بزرگوار عبد الله است

(۱) صاحب تذکره المصطفیین چغتایه گوید که عبد الله درایت خان
 خط نسخ و ثلث ناین خوبی نوشته که خط نسخ مررقم اوستادان زمان ماضی
 گشوده از نانی قرن نهمی عشر بود ۱۰ مصحح *

مخاطب از حضور بادشاه به درایت خان گردیده - خط شکسته -
 بچند طرز ایجاد کرده نوشت - و بمرقبه اعلی رسانید - و هرچه
 نوشت خوب و پسندیده نوشت - از پدر و جد در خطوط - خصوص در
 شکسته و تعلیق سبقت برده - فزاکت و کوسی بندی و متانت
 در قلم این فنی فرهنگ از دیگران بیش از بیش است - در ایجاد
 وضع و اسلوب - سحر سامری اختراع فرموده - اگر ملا میرعلی خط
 شکسته اش را میدید از نستعلیق نویسی خویش دست میکشید -
 نوشته اش گل و ریحان و باغ و بهار است - هر صفحه رقمش
 گلشنی است - جریده دستخطی او مطلقاً و مذهب بخط خفی
 و جلی که بنظر فقیر در آمده کسی ندیده باشد *

محمد اکبر نامش اکبر علی بن کفایت خان در دودمان
 خوش نویسی خود اساس و اصولی بآئین دیگر نهاده - طور دلکش
 و نهایت دلچسپ تراشیده - بمتانت و فزاکت صفحه را بغشه زار
 و گل و سنبل و ریحان از قلم نموده - باوجود این در استخوان بندی
 و سلاسل سطور دل بردگی و شیفتگی نظارگیان را بکار برده - نوشته اش
 چمن چمن بنظر فقیر در آمده *

محمد موسی بن کفایت خان بهرینه پدر خود خوب نوشته -
 و در سایر و کتتش خوش آید بهر وضع خوش آید اختراع ساخت *

میان لعل خان پسر کفایت خان این بزرگ هم خط شکسته
به چند طریق نوشت - و خوب نوشت - مثل زلف معشوقان عزیزین
موی پدید در پیچ هر صفحه را سنبلستان زار میساخت *

نواب مرید خان^(۱) اسمش محمد صادق طباطبائی - سید صحیح
النسب از آبا و اجداد - و عمده خاندان و خود نیز از امرای اهل
خدمت بادشاهی بوده - خیلی مرد خلیق و خوش منش بوده - خط
شکسته و تعلیق و ثلث و غیره را بمرتبه اعلی رسانیده - و خط شکسته
را به چندین طرز ارقام مینمود - و طور خوش آیند و دلچسب اختیار
نموده - فقیر چند قرآن شریف بخط ربیعان و ثلث و نسخ مطلقاً
و مذهب و چند نسخه گاستان و غیره مطلقاً و مذهب بخط شکسته
و تعلیق بخط نواب مدروح در لکنؤ دیده - و مرقعه از او بمشاهده
و سیر در آمده - گویند از اکبر علی و درایت خان پسران
کفایت خان خط شکسته را اخذ نموده بود *

شاه امیر خان نبیره نواب محمد مرید خان جامع کمالات و متواضع
و با اخلاق حسنه و عمده معاش بوده - در نوشتن خط شکسته
و تعلیق و غیره دوش بدوش آبا و اجداد خویش بوده *

(۱) نواب مرید خان از امرای محمد شاه است که در هند از سنه
هزار و صد و سی و یک هجری الی سنه هزار و صد و شصت و یک هجری
سلطنت نمود ۱۲ مصحح *

میرزا احمد طباطبائی از اولاد نواب مرید خان است - صاحب
فهم و دانش - خط شکسته و نسخ و غیره را برویۀ خاندان خود بکمال
رسانیده - و داد خوش قلمی داده - در فیض آباد از فقیر ملاقات
شده - باوجود فضایل و هنر خیلی خلیق بود *

نواب مظفر خان بن روشن الدوله^(۱) زبده امرایان عالیشان است -
تشریح عمدگی و عالیجاهی و جوانی و فیضرسانی خلق از غایت
اشتهار محتاج تحریر نیست *

این خانه چو آفتاب روشن

خط شکسته را برابر نواب مرید خان رسانیده - اکثر کتابهای
دستخطی او نهایت بزرگ و قوت و شیرینی - مطلقاً و منزهت بنظر
در آمده *

میر غلام علی^(۲) سید عالی نسب در خط شکسته استاد وقت
بود - برویۀ درایت خان خط شکسته را بکمال خوبی همی نوشت -

(۱) روشن الدوله مسیون بظفر خان در سلک امرای محمد شاه بود -
و بنای سنهروی مسجد یعنی قبله طاق در سنه هزار و صد و سی و چهار هجری
و نیز بنای مسجد روشن الدوله در سنه هزار و صد و سی و هفت هجری در
دهلی از بناهای خیریه اوست - و در سنه هزار و صد و چهل و پنج هجری
بیت الممور مقبری خرامید ۱۲ مصحح *

(۲) میر غلام علی از انای قرن ثانی عشر بوده ۱۲ مصحح *

اکثر قطعه‌های دستخطی او مطلا و مذهب دیده شد - در علم و هنر
و اخلاق یکتا بود *

میرزا حاتم بیگ خط شکسته بطور میر غلام علی بکمال رسانیده -
در انشای پرده‌آزی و شعر خیلی مهارت داشت - و در سرکار شاه عالم
بهادر شاه (۱) بن اورنگ زیب عالمگیر میر منشی بود - و نسخه
انشایی او در عالم مشهور است *

میرزا محمد قباد از اولاد میرزا ارجمند مغلیوریه است - صاحب
علم و هنر بوده - در شعر گفتن بغایت مهارت داشت - چنانچه
چند حکایت چنگیز نامه بنظم در آورده - خط شکسته بطور درایت
خان بدرجه اقصی رسانیده - و خوب نوشته که اکثر مردم خطاط
و مبصر در مغالطه می افتند - و نوشته اش را خط درایتخان
دانسته اند *

میر علی نقی برادرزاده میر غلام علی است - در اوایل اصلاح
خط شکسته از عم خود گرفته - چون قوت دست نهایت
داشت مشق بسیار نموده خط را از اوسناد گذرانیده - رفته رفته
نوشته اش مقبول خاص و عام گردید - کتابت باین خوبی در رونق

(۱) سلطنت شاه عالم از سنه هزار و صد و نوزده الی سنه هزار و صد

و بیست و چهار بود ۱۲ مصحح *

و شیرینی دلچسپ از کسی شکسته نویسن سرانجام نشد - گویا
خط شکسته را نستعلیق کرده - و بچند طرز خط شکسته را نوشت -
هرچه مینوشت خوب مینوشت *

خلیفه امرالله از شاگردان میرعلی نقیست - خط شکسته
برویه اوستاد خود خوب نوشت - در خط بختگی خیلی دارد - اکثر
نوشته اش در لکهنو بنظر درآمده *

تفضل حسین خان (۱) مرد قابل در علم عربی و فارسی و منطق
و ریاضی مهارت کمال رسانیده - در منطق شاگرد مولوی خواجه
احمد و در ریاضی چیزی از میرزا خیرالله مفجم اخذ نموده -
در اوایل اوستاد می اولاد عمدگان بسر می برد - و چند مدت در
میران پور بصیغه اتالیقی و معلمی سیدزادگان بارها گذرانیده -
بعد از آن به پور رسید به اتالیقی میرزا سعادت علیخان خلف
وزیرالممالک نواب شجاع الدوله بهادر ممتاز گردیده - رفته رفته روزگار
انگریزان بهم رسانیده اقتدار و اوج پیدا کرده - خط شکسته و تعلیق
بطور میرعلی نقی در اوایل خوب مینوشت - مرد اهل خط یعنی

(۱) تفضل حسین خان با سید انشاء الله که از شعرای مشهور زبان
اردو است و وفاتش در سنه هزار و دوست و سی و سه هجری وقوع یافت -
معاصر بوده اند - و در تذکره آبجیات ذکر بعضی حالات تفضل حسین خان در
صفحه ۲۷۳ مرقوم است ۱۲ مصحح *

کشمیری است - خلیق و دانا و مستعد در هر علم و صاحب سلیقه
در معاش بوده - در آخر عمر بسفارش صاحبان عالیشان انگریز بهادر -
نظامت لکهنو یعنی نیابت سرکار نواب آصف الدوله بهادر نموده -
هرگاه نواب سعادت علیخان (۱) بهادر مسند وزارت را زیب و زینت
بخشید - بعهدۀ وکالت مقرر شده روانۀ کلکتہ گردید *

تجمل حسین خان (۲) پسر تفضل حسین خان کشمیری در علم
و هنر آراسته بود - و خط نستعلیق را از حافظ ابراهیم خلف حافظ
نور نوشته - زویۀ حافظ را درست می نوشت - و بر آمدنی
جاگیری که هنگام رفتن تفضل حسین خان از لکهنو به کلکتہ بطریق
درام مقرر شده قذامت نموده بخانۀ خود بآرام میماند - و تلاش
زیادتی ندارد *

محمد حفیظ خان این بزرگ پاک نهاد عالی مرتبت در
خطاطی بینظیر گذشته - گویند که در عهد فردوس آرامگاه بداروغئی
یساولان از حضور سرافرازی میداشت - بعد از آن که زمانه انقلاب

(۱) نواب سعادت علی خان از سنه هزار و دویست و دوازده هجری
الی هزار و دویست و بست و نه در اوده ریاست داشت ۱۲ مصحح *

(۲) رضقہ حیات تجمل حسین خان ناسنہ هزار و دویست و چهل
و چهار مہ قد بود - شرح حالش در تاریخ انگلیسی مصنفہ الہیت در جلد هشتم در
صفحه ۳۱۳ و ۳۱۴ مذکور است ۱۲ مصحح *

یافت - ترک روزگار کرده بر سجاده عبادت و توکل و قناعت اجلاس
 نموده بیداد الهی اشتغال ورزید - خط نستعلیق و نسخ و شکسته و تعلیق
 و ثلث را بکمال مفاقت و شایستگی مینوشت - و هرچه نوشت
 اوسانده نوشت - چند جلد قرآن شریف بطرز یاقوت مطلقاً و منتهب
 از نظر بادشاه گذرانید - و اکثر هفتی در آخر عمر می نوشت -
 و در کتابت کلام الهی تا آخر عمر اشتغال میداشت - از ذات
 با برکاتش عالمی بغیض رسیده - و بیمن برکت ارشادش از خط
 بهرزه وافر برداشته شهره آفاق گردیدند - مثل میر ابو الحسن عرف
 میر کلن - و قادر بخش - و محمد اسمعیل - و محمد تقی در
 نستعلیق - و در شکسته منشی لچهن سنگه - و لچهنی رام پنداشت -
 و لانه سکه رام - و منشی محبوب زای - و منشی کسل سنگه و غیره
 درین فن بیدیل و سهیم بوده اند - و فقیر راقم قلام محمد هفت قلمی
 نیز از کمترین فیض یافتگان نظر کیدیا اثر اوست *

تاریخ وفات محمد حفیظ خان *

چون محمد حفیظ خان استاد

ترک این خاکدان فانی گفت

سال تاریخ فوت او راقم

۱۱۶۴

وای آفایشید ثانی گفت

رای پریم فاته (۱) قوم کهتری بزرگانش اهلکار دفتر و پیشکار تن
بوده اند - در خوشنویسی ممتاز بوده - اول خط شکسته را از فواج
مرید خان نوشته و خوب نوشته - رفته رفته آخر از قلون مزاجی
در تقلید خط میر علی نقی افزاده - خطش گفدگی پیدا کرد *

مولوی حیات علی (۲) ذات فیض آیاتش بحلیه فیض و هنر
آراسته - و در علم عربی و فارسی و ترکی بیعدیل - و در نوشتن
خط شکسته و غیره شهره آفاق - و این فن بمشق و محنت هفتاد
ساله بکمال رسانیده - و خط را از استاد بدرجه اعلی گذرانیده -
و خط شکسته را از پریم فاته و نستعلیق از خلیفه سلطان اخذ نموده -
و خط شکسته آنچنان مجلی نوشته که کتابت اساتذده به تحریر
این بزرگ کم میرسد - تعریف و توصیفش از حد تحریر و تقریر
بیرون است *

(۱) اسلاف پریم فاته در سوگار شاه عالم نانی دارای اقتدار بوده اند -
و مذکور گاهی بزبان اردو و فارسی شعر می گفت - و آرام تخلص می نموده -
و در قیر اندازی نیز دستی داشت - در آخر عمر بگوشه عبادت و توشه قناعت
در بندرابن (صنها) بسر می برد - از ابنای قرن ثالث عشر بوده - و شرح
حالش در خمغانه جاوید صفحه ۱۷ مذکور است ۱۲ مصحح *

(۲) از عبارت سر صید احمد خان در آثار الصفا دید - صفحه ۲۲۳ - چنین
می نماید که حیات علی از ابنای قرن ثالث عشر بوده است ۱۲ مصحح *

غلام محیی الدین ^(۱) مودی با اخلاق - خط شکسته بمتانت
و خوشخطی مینوشت - از شاگردان رشید رای پریم ناتپه بوده -
در سرکار راجه اجیت سنگه بلب گده واله بصیغه وکالت و غیره ممتاز
روزگار بود *

غلام مجتبی شکسته نویس مرد متدین و متقی وضع - در علم
تیراندازی خیلی مهارت داشت - و خط شکسته از نواب نرید خان
اخذ کرده - اوقات بصیغه اوستادی و خوشنویسی و تیراندازی در سرکار
عمده‌های شهر بخوبی گذرانیده - با وجود هنر و علم - کمال
حلم داشت *

خلیفه امام الدین بن غلام مجتبی عزیز قابل با اخلاق در
تیراندازی و خط کمال مهارت داشت - خط شکسته بر وضع رای پریم
ناتپه مینوشت - بلکه گویند شاگرد او بوده - بسبب کثرت مشق
خط را بدرجه اعلی رسانیده - و خط نسخ از عباد الله خان برادرزاده
قاضی عصمت الله خان اخذ نموده بود *

نواب ابوالبرکات خان عم نواب عبد الاحد خان از عمده‌های
عالیشان کشمیر بوده - در علم عربی و فارسی و انشا پودازی مهارت

(۱) غلام محیی الدین ناسنه هزار و دوست و پنجاه و شش هجری

در قید حیات بود ۱۲ مصحح *

کمال داشت - و خط شکسته را بر طرز درایت خان بدرجه اقصی
 خوب میفرشت - نوشته اش در خانه راجه کنول کشن دیوان راجه
 همت بهادر گسائین بسیار بملاحظه در آمد - و خود راجه کنول کشن
 شاگرد نواب مذکور بوده - در کشمیر اصلاح خط از نواب گرفته - راجه
 هم خط شکسته خیلی بخوبی و نهایت دلچسپی میفرشت -
 در اهل خط برابر این صاحبان کسی نیوده است *

منشی رونق علی مرد قابل فاضل شاعر خط شکسته را بکمال
 رسانیده - از شاگردان مولوی حیات علی است - وطنش ملایان
 در ضلع بلگرام است - در وقت آصف الدوله در لکهنؤ اکثر بملاقات
 او مسرور شده - والد او بخدمت منشیگری سرکار حیدر بیگ خان
 عز امتیاز میداشت - یک دو دفعه فقیر نیز در آنوقت بهمراهی
 مولوی طالب حق از ملاقات سامی او مینهمج شده بود *

راجه امید سنگه و راجه شیر سنگه پسران راجه بهادر نبیره‌های
 راجه فاگرمیل شاگردان رای پریم ناتھ بسبب کثرت مشق در خط
 دوش بدوش اوستاد رسیده - و در فن تیراندازی دستگاہ کمال
 دارند - عالی خاندانی و شوکت و حشمت بزرگان ایشان از بس
 شهرت حاجت تحریر ندارد - و هر دو با اخلاق و قدر شناس
 هنرمندانند *

کنور پریم کشور (۱) نپذیرد راجه چگل کشور مردی خلیق صاحب
 مرورت جوان رعنا شاعری لطیفه گوی شعر و سخن فهم - خط
 شکسته بر وضع زای پریم فاتهه خوب و دلچسپ مینوشت -
 و چند مثنوی فارسی تصنیف نموده - و کلیات کلیم معه
 شاهجهان نامه بخط شکسته خوشنویسانه تحریر نموده - و در فن
 تیراندازی کمال شوق ورزیده - عمدگی جدش از غایت اشتیاق
 محتاج تفصیل نیست *

راجه نغذرام پندت منشی مردیست صاحب استعداد والا منش
 خط شکسته بطرز نواب ابوالبرکات خان و غیره خوب مینوشت - از
 انقلاب زمانه و شاه گردی از شاهجهان آباد بطرف پوزب عازم شده
 در لکنؤ به منشی گرمی سرکار نواب حسن رضا خان امتیاز وافر
 اندوخته - بعوض نقد قابلیت نقد رفاهیت بدست آورد *

لچهن سنگه منشی از قوم بقال مرد دانا قابل - در علم و هنر
 فارسی و عربی و عبارات پردازی خیلی مهارت داشت - و در
 صحبت میوزایان اهل ایران بسیار مانده - دل و دماغی دیگر پیدا

(۱) کنور پریم کشور در زبان اردو شاعر یگانه بود - و تخصص فراقی
 می نمود - و معاصر مصنف کتاب هدا بوده - در تذکره شعری هند مترجمه
 مولوی کریم الدین در صفحه ۴۹۴ و در گلشن بیهار در صفحه ۱۱۶ ذکرش
 مرقوم است ۱۲ مصحح *

کرده - و طور انشا بروی میرزا طاهر وحید (۱) و طاهر دکهنی (۲)

(۱) میرزا محمد طاهر متخلص بو حید فرزند میرزا حسین خان قزوینی است - محمد تقی الدین خان صدر اعظم شاه عباس ثانی صفوی او را در سنه هزار و پنجاه و پنج هجری بوقایع نگاری مقرر گردانید و در زینة المجالس مذکور است که در سنه هزار و صد و یک برتبه وزارت نایل گردیده - در انشا پردازي وحید عصر خود بود و مصنف کتاب تاریخ پانزده ساله سلطنت شاه عباس مذکور است و دیوان فارسی دارد - و نیز کتاب مشهور بمنشآت میرزا طاهر وحید که در سنه هزار و هشت صد و بیست و شش عیسوی در کلکته و در سنه هزار و هشت صد و چهل و چهار عیسوی در لکنؤ طبع شده - از اوست - وفاتش تقریباً در سنه هزار و صد و بیست هجری وقوع یافت ۱۲ مصحح *

(۲) شاه طاهر دکهنی فرزند شاه رضی الدین از سادات علویه صفویه است که در مصر و افریقه سلطنت داشتند - واصل او از قزوین است در بدو امر در مدرسه کاشان مدرس بود - حسب اشاره میرزا شاه حسین اصفهانی ترک وطن کرده در سنه نه صد و بست و شش هجری متوجه هندوستان شد - چون وارد بندرگوا شد - شهرة علم و فضل او گوش زد خاص و عام گردید - برهان نظام شاه شایق ملاقات او شده ویرا طلب فرمود - در سنه نه صد و بست و هشت در احمد نگر بدربار شاهی باریاب گشت و مشمول عوطف ملوکانه شده مستشار امورات دولتی و ملتی گردید - و بعد از سفارت ریاستهای خارجه در صوبه گجرات و خاندیس و بیجاپور و گولکنده هرفوازی یافت - در وفات آن سید عالی تبار اختلاف است - بروایت تحفة سامی و مجالس المؤمنین و طبقات شامجهانی در سنه نه صد و پنجاه و دو - و بموجب برهان المآثر در سنه نه صد و پنجاه و سه و بسند تاریخ فرشته (جلد ثانی - صفحه ۲۱۳ - ۳۰) در سنه نه صد و پنجاه و شش - ازین جهان در گذشت - ^{و الله اعلم} و رساله انشای طاهری از تالیفات مشهوره او است ۱۲ مصحح *

و جلالاً (۱) اختیار کرده - در نوشتن خط شکسته از شاگردان
 محمد حفیظ خان است - و شقیعه از میرزا آغا اخذ
 کرده - در شعر از شاگردان میر شمس الدین فقیر (۲) بوده -
 رفته رفته اسباب نوشت خود بر وضع اهل ولایت انداخت -
 نسخه شعله آه و غیره از تصنیفات او در شهر اشتهار دارد -
 و بسبب عجب و پنداری که دارد کسی را از امثال و اقران خود
 بخاطر نمی آورد - و اکثر بخانه حکیم میرزا محمد می آمد -

(۱) جلالاً اشاره به میرزا جلال الدین طباطبائی اصفهانیست که در سنه هزار
 و چهل و چهار هجری در هندوستان بدربار شاهجهان رخت اقامت انگذد - شش
 فتح کانگه که در همان سنه مذکوره و پادشاه نامه که در سنه هزار و چهل و پنج
 هجری و خطبه دیران قدسی که در سنه هزار و چهل و هشت هجری و منشآت
 جلالاً تصنیف نموده مشهور آفاق و از مغلقات خیریه وی اند و شرح حالات
 باسعادت آن مرحوم در تاریخ عمل صالح و تاریخ هندوستان تصنیف الیت صاحب
 بزبان انگریزی در مجلد ششم صفحه ۵۱۷ و رساله رائل ایشیاناک سومهاندی
 در جلد سوم سلسله جدید در صفحه ۶۳ مرقوم است ۱۲ مصحح *

(۲) میر شمس الدین متخلص بفقیر اصلا دهلوی از سادات بذی عباس
 است - در زبان دری طوطی سخفور - و در عروض و قوافی بحر پهناور بوده -
 رساله های دررسلک وی برین مدعا گواہ اند - در سنه هزار و صد و هشتاد با
 هشتاد و یک پس از استسعاد و شرفیابی زیارت حرمین شریفین زادها الله
 شرفاً و تعظیماً - هنگام بازگشت زورق حیانتش طوفانی شد - شرح حالش
 در فهرست کتب فارسی اندیا انیس مصنف داکتر ایتهی - صفحه ۹۲۶ نمبر
 ۱۷۱۰ ملاحظه کنند ۱۲ مصحح *

و گاه گاه بقریب خانه هم قدم رنجه فرموده اکثر تذکره اشعار ظهوری
بر زبان و در میان میداشت *

لاله اچھی رام پنڈت منشی بینظیر بوده - در علم عربی
و فارسی و انشا پردازي و مصوری نصیب وافی داشت - خط
شکسته و نستعلیق و غیره از محمد حفیظ خانصاحب نوشته - و روزگار
عمده در سرکار ذوالفقار الدوله میرزا نجف خان (۱) بهادر و غیره امرایان
نموده باعزاز و توقیر گذرانیده - این چنین انسان با سلیقه و صاحب
کمال کم پیدا میشود - خط نستعلیق بر وضع محمد حفیظ خانصاحب
خوب مینوشت - از چند سال بسبب کثرت مشق خط و تصویر -
دیده اش از نور بیفتائی عاقل شده - و سال تاریخ فوت او لاله
شکر ناتبه بغظم در آورده - آن اینست * * تاریخ وفات *

از نظر چون رفت شمع بزم علم
تیره شد عالم بچشم مردمان
یعنی آن شاهنشیه ملک سخن
فیض بخش کسودک و پیر و جوان

(۱) نواب ذوالفقار الدوله نجف خان بهادر در دربار شاه عالم پادشاه
دهلی برتبه صدر اعظمی سرفراز بود - در سال وفاتش اختلاف است - تاکنون
چارلس ریور در فهرست خود سنه هزار و صد و نود و شش هجری و در اوریندل
بائیکرانی مصنفه بیل صاحب سنه هزار و صد و شصت نه هجری ذکر کرده
والله اعلم ^{سنه ۱۲۰۰} صحیح *

دانش آموز خرد ور نکته سنج
 منشی دوران فسطون زمان
 جوهر تیغ کمال علم و فن
 روح جسم عقل و یکنای جهان
 منشی تحریر لچهمی رام نام
 صورت مسرات فیض بیکران
 چارم شوال هنگام سحر
 رفت زین دارالغنا سوی جنان
 دود آه شعله خیز خاص و عام
 زین الم شد از زمین بر آسمان
 آه کاخ نثر رنگین و متین
 از وفاتش مذهبم شد ناگهان
 فادر دلخسته تاریخش بگفت

۱۲۲۸

رفت لچهمی رام صد حیف از جهان

خوش وقت زای دانگی (۱) قوم کهتری - از قدیم ذمی ثروت
 و صاحب همت بوده - و از ابتدای عمر طبع را بتحصیل علم و هفت

(۱) خوشوقت زای متخلص بشاداب از ارشد تلامذۀ شیخ محمد

قیام الدین المتخلص بقیم المتوفی در سنه ۵۷۴ و دو بیست و ده هجری بوده -

و در زبان اردو شاعری شیرین گفتار و بلند اقتدار بود - شرح حالش در تذکره

شعرای هند مصنفه کریم الدین در صفحه ۲۲۹ مذکور است ۱۲ مصحح *

راغب و مایل داشت - در اندک زمان در جمیع علم و هنر آراسته شد - و در خصایل نیکو از هم‌چشمان خود سبقت برده - در خوشنویسی کمال داشت - خط شکسته از میر علی نقی نوشته - و خط نستعلیق از شاه اعز الدین اخذ کرده - و گویند هر دو خوشنویسان در ایام سابق در سرکار زای موصوف سکونت می‌داشتند - بهزارها روپیه خط آقا عبد الرشید و کفایت خان خرید نموده - غرض این چنین شخص در این قوم صاحب استعداد قیاس قدر شناس کم شده باشد *

رای سده رای قوم کایته اصل اله آباد است - از قدیم اهلکار پیشکار خالصه شریفه بوده - بزرگان ایشان بهوگچند و غیره اهل خدمت بادشاهی بوده اند - در خوشنویسی بی بدل بود - خط نستعلیق را از میر محمد موسی اصلاح گرفته - و طرز اوستاد بکمال رسانیده - و شکسته بروپیه درایت خان خوب مینوشت - و جریده و رقعتهای دستخطی اسانده متقدمین و متاخرین مطلقاً و مذهب بخانه اش خیلی دیده شد *

لاله درگا پرشاد (۱) بن لاله دیانائنه در ابتدا گاهی خط شکسته و نستعلیق را از فقیر نوشته است - هرگاه قلم میگیرد چه در نستعلیق

(۱) درگا پرشاد در زبان اردو شاعری نازک خیال بود - و مضطرب تخلص می نمود و از شاگردان محمد عیسی تنها بوده - شرح حالش در گلشن بیخار مذکور است ۱۲ صحیح *

و چه در شکسته در ریزی میکند - علاوه آن چالاک دست و چلد نویس
است *

شکر نوساری^(۱) فیبره رای گوپی ناته که دیوان نواب عبدالاحد
خان و مختار کاروبار بود - جوانی با اخلاق خط شکسته را بخوبی
میفوشت - و بکمال رسانیده - و اصلاح از مولوی حیات علی گرفته -
رفته رفته برویه کفایت خان از اوستاد قوی تر گردیده *

شکر ناته^(۲) پدّت کشمیری - جوان رعنا صالح خلیق
سعادت اطوار مهذب مودب متخلص به نادر - در اوایل خط نستعلیق
و شفیعه از فقیر نوشته است - و خط شکسته از مولوی حیات علی
اخذ نموده *

ترکیب ساختن شگرف نوشتنی

قلم شگرف بوزن بکتوله گرفته یک لیمن را در پارچه کرده
قلم شگرف را در آن نهاده - هر دو پارچه را جمع کرده - از رشته خام
بفندند - آن لیمن را در آب گندم نیم پاو که از آب سرشته باشند
کرده در حفرة در بیست آثار پاچکدشتی (یعنی سرگین

(۱) شکر نوساری از ابدای قرن ثالث عشر است ۱۲ مصحح *

(۲) شکر ناته تقریباً در سنه هزار و دو بیست و شصت از قن شاکی عاری

گردید و ذکر حالش در آثار الصنادید - صفحه ۲۲۵ مذکور است ۱۲ مصحح *

خشکیده گاز) آتش دهند - چون آتش سرد شود - آنرا بر آورده در یک توله گوند چپینکن که آب صاف آن را گرفته باشند حل کنند - تا خشک شود - پس در آب قا دوازده روز حل سازند - هر چند حل خواهد شد - خوب خواهد شد *

نسخه مرکب

دوده چرب دور کرده یکدرم - صمغ بیبول دو درم - در آب بهنگیبه تر کرده صاف نموده - دوده را با صمغ آمیخته بسته - بستدان آهنگران چندانکه بکوبند بهتر است میعادش چهار پاس است *

باید دانست که اقسام خطوط در متقدمین عرب و عجم همین شش قلم است - و خط کوفی از ابتدای عصر آنحضرت صلعم است تا زمان المقتدر بالله عباسی (۱) - در سده سه صد و چهار هجری ابن مقله (۲) بموجب ارشاد حضرت امیر المومنین خط ثلث و نسخ اختراع نموده - و هر یکی را اصول و قواعد فهاده - که بدان اصول از دیگر خطوط ممتاز میشود - و قسم اول را محقق نام فهاده اند - از بهر آنکه درین خط دانگی و نیم دور است - و چهار دانگ و نیم سطح است - پس مشابهت بخط عبری

(۱) خلافت مقتدر بالله العباسی از سده دویست و نود و پنج هجری تا سده سه صد و بیست هجری بوده ۱۲ مصحح *

(۲) شرح حالات ابن مقله در صفحات قبل گذشته است ۱۲ مصحح *

و کوفی و معقلی بیشتر است از جهت سطح - لهذا این قسم را مقدم داشته اند قسم دوم را ثلث نام نهاده اند - بدان که هر که این خط دانست ثلثی از خط دانسته باشد - از بهر آنکه اول محقق که بخط کوفی و معقلی مشابه است - می باید دانست - و از این جهت آنرا ثلث نامیده اند - و نسخ تابع اوست - همچنانکه ریحان تابع محقق است - از بهر آنکه اصول محقق و ریحان یکیست - و اصول ثلث و نسخ یکیست - اما ریحانرا از آن جهت ریحان گویند که رنگ و بوی یعنی نواکت ریحان دارد - و نسخ را از آن سبب نسخ گویند که در عرب بیشتر کتب را بدان مینویسند - پس گویا چنان است که در خطها را ترک کرده اند - و بدین اکتفا کرده - پس نسخ دیگر خطها باشد - قسم سوم را توفیح خوانند - از جهت آنکه نصفی آن دو است و نصفی آن سطح - بدین سبب توفیح بطغرا و با معقلی و کوفی مشابهتی یگانه دارد - دیگر آنکه قضات - سجالات محکمه و توفیحات بدان خط اکثر می نوشتند - قسم چهارم را رقاع نام نهاده اند - از بهر آنکه دران عصر رقما و رقعهها اکثر بدان می نوشتند * * شعر * ثلث و توفیح هم محقق دان * نسخ و ریحان و هم رقاع بخوان واضح خط کوفی یعرب بن قحطان است که از عبری و معقلی کوفی در آورده - و بدست حضرت مرتضی علی علیه السلام تکمیل

یافته - و روز بروز خطوط زیب و زینت و آرایش و ترقی دیگر یافت - رفته رفته تا زمان امیر تیمور نسخ و ثلث و غیره رونق و درستی دیگر گرفت - چنانکه شاهزاده میران شاه و بایسنقر و سلطان ابوالهیم شاه و غیره هفت قلم شده اند - شده شده تا زمان شاه طهماسب و شاه اسمعیل و شاه عباس و بابر بادشاه و نصیرالدین همایون بادشاه و جلال الدین اکبر بادشاه و نورالدین جهانگیر بادشاه استادان مثل یاقوت مستعصمی و یاقوت جمال الدین و مولانا شهاب الدین و عبد الله طبّاخ و مولانا جعفر تبریزی و قبلة الکتاب مولانا سلطان علی مشهدی و مولانا عبد الحی و احمد پوریز و ملا علی رضا و محمد مراد و میر علی اصغر خراسانی و مولانا درویش و اشرف خان و محمد حسین و ملا عبد الله بیگ مرزاید تبریزی و علی بیگ و مقصود خان و غیره مرآمد و فوق عصر شده اند *

در عهد شاهجهان بادشاه عبد الله مشتهر به عبد الباقی حداد در دوره اخیر گوی سبقت از نسخ نویسان برده - خط نسخ را عروس الخط کرده آرایش و زینت دیگر بخشید - در هندوستان آمده بجناب شاهزاده اورنگ زیب بهادر نوشته خود قرآن سی و ترقی و کلام الله و صحیفه و غیره گزرانیده مخاطب بیاقوت رقم شده بوطن معاونت کرد - چند کس از شاگردان رشید خود بحضور گذاشت - اکثرها بخطاب یاقوت رقمی و یاقوت رقم خانی سرافرازی یافته اند *

از آنجمله در درجۀ اخیر محمد عارف (۱) مخاطب بیاتوت

است - استعداد تکثیر نسخ و تلف باکمال رسانیده *

عصمت الله (۲) مشتهر به برادرزادۀ یاقوت - در خطاطی کامل

بوده - اکثر کلام الله از روشنائی مرکب بفظور در آمده *

محمد افضل و محمد عسکر و میرزا فضل الله و زین الدین

و غیره صاحبان از شاگردان یاقوت (۳) بوده - نوشته این بزرگان دیده

شد - برای العین گویا خط یاقوت را مشاهده و ملاحظه کرده - هر یک

برابر یاقوت گذشته *

کلو خانۀ عرف غلام حسین خان از شاگردان رشید عصمت الله

برادرزادۀ یاقوت که درین عصر در شهر موجود بود - در نوشتن نسخ

(۱) محمد عارف مخاطب به یاقوت رقم خان از شاگردان عبدالباقي

حدّاد است در عهد شاه عالم بهادر شاه (۱۱۲۴ - ۱۱۱۹) خلف عالمگیر بادشاه

بخطاب یاقوت رقم خانی امتیاز یافت - در خط نسخ شیوۀ خاص اختراع نموده

که در هندوستان رواج یافت از ابتدای قرن ثانی عشر است ۱۲ مصحح *

(۲) عصمت الله برادرزادۀ یاقوت رقم خان مذکور است و هم از اجلّ

تلامذۀ اوست تا عهد شجاع الدوله (۱۱۸۸ - ۱۱۶۹) بفارغ البالی می زیست

۱۲ مصحح *

(۳) مراد ازین یاقوت محمد عارف سابق الذکر است ۱۲ مصحح *

بنویسه یاقوت سهیم و عدیل نداشت - مرد حافظ متقی متورع باخلاق

حمیده و اوضاع پسندیده - از جمله خوشنویسان خط نسخ بود *

قاضی عصمت الله خان این بزرگ پاک نهاد گوی سبقت

در خط نسخ از همه خطاطان نسخ نویس برده - و خط نسخ را از یاقوت

گذرانیده - وضع خوش آیند و خوش ترکیب و خوش اسلوب

ایجاد کرده اختیار نمود - از غایت اشتهار محتاج بتوصیف و تشریح

نیست - کلام الله و حمایل و هفتی ها و قطعها و مشقها دفتر دفتر

کتابت نموده - در عالم نوشته خود یادگار گذاشت - در سنه هزار و

صد و هشتاد و شش هجری رحلت فرمود *

فیض الله (۱) برادر حقیقی قاضی عصمت الله خان است -

در نسخ خوشنویس زبردست گذشته - اکثر کلام الله نوشته دستش

از روشنائی مرکب دیده شده *

عباد الله خان (۲) برادرزاده قاضی - خلف الرشید میان

فیض الله اکثر کلام الله قاضی را با تمام می رسانید - و کسی از مبصران

(۱) قاضی فیض الله برادر بزرگ قاضی عصمت الله خان بود - از

انهای قرن ثانی عشر است ۱۲ مصحح *

(۲) دو عباد الله بوده اند - یکی از آن همشیره زاده یاقوت رقم خان

و دوم برادرزاده قاضی عصمت الله خان بوده - و اولین مخاطب به یاقوت

رقم خان ثانی بوده است ۱۲ مصحح *

فوق و امتیاز نمیکرد - و نسخ بطور زریه قاضی صاحب خوب
می نوشت *

میر گدائی مغلپوریه از شاگردان قاضی صاحب خط نسخ را
بسیار خوب نوشته - مرد مشتاق بوده *

حافظ ابوالحسن شاگرد قاضی بود - خط نسخ را بکمال
شریفتی ارقام مینمود - مرد متقی و خیلی خلیق و متواضع -
در اوایل باستانی میرزا اکبر شاه بهادر سرفراز بود *

میر کرم علی سید بزرگ صالح خوش اخلاق متقی - در نوشتن
خط نسخ شاگرد قاضی صاحب - چند کلام الله بطور اوستاد نوشت -
در علم عربی و طب و غیره مهارت داشت - و در کوچۀ چینان
لاهوری دروازه دهلی سکونت گزین بود *

حافظ مسعود مرد متقی و نمازی - اول خط از قاضی صاحب
نوشته بعد از آن بموجب درخواست و ترغیب رهیلۀها شان و زریه
اوستاد گذاشته خط لاهوری آمیز اختیار کرده در سرکار نواب
ضابط خان (۱) خلف نجیب الدوله گذرانیده *

(۱) نواب ضابطه خان در سال هزار و دویست هجری وفات کرد و شرح
حالش در اورینتال بائیگرافی صفحه ۴۲۳ مذکور است ۱۲ مصحح *

عفایت الله مبروه صاحب شاکرد قاضی صاحب است - این شخص
نیز از باعث خاطر افغانان روهیله رویه اصل خود گذاشته بوضع خط
لاهوری آمیز می نوشت - اکثر در مسجد عفایت الله خان بگذر
چاندنی چوک نشست - و سکونت میداشت *

میر امام علی بن میر امام الدین از سادات صحیح النسب
و عمده خاندان بریور فضل و کمال آراسته - در علم طب بهره وافعی
دارند - و خط نسخ برویه قاضی عصمت الله خان خوب مینوشت -
و در سرکار شاهزاده میرزا ابوظفر ولیعهد بهادر در سلک خوشنویسان
ممتاز و معزز اند *

میر جلال الدین خلف میر امام علی - خط نسخ برویه پدر
خود بسیار خوب مینویسد - و او نیز در زمره خوشنویسان سرکار
ولیعهد بهادر سرافراز است *

حکیم محمد حسین نیز از جمله خوشنویسان خط نسخ است -
برویه احمد تبریزی خوب مینوشت *

میرزین العابدین سید صحیح النسب و شیرین زبان خلیق
مشهر بطغرانویس ملازم حضور والا - در تصحیف شاکرد شاه
اعز الدین - در خط طغرا خیلی مهارت داشت - شخصی جهان دیده

و صحبتها برگزیده در سینه هزار و دویست و بست و هشت و دویست
 حیات در دهلی سپرد *

میر مهدی پسر میر مقصود جوان صالح متواضع مهذب با اخلاق
 حسنه - چند خط می نویسد - لیکن در خط طغرا چه خفی و چه
 جلی مهارتی بدرجه اقصی رسانیده - و از طرف خود دقایق درین
 خط ایجاد کرده - در انشاپردازی گویند که شاگرد لچمی رام پندت
 است - از مدتها مدید بذریعه سفارش حکیم میرزا محمد صاحب
 در سرکار فیض آثار نواب میرزا حسام الدین حیدر خان بهادر به صیغه
 محرمی و خطاطی و غیره منسلک بوده *

شاه ارث علی نامی اوسنان قدیم بر وضع متقدمین تسبیح
 در دست و اوزار بر لب میگذشت - مردمی با اخلاق پسندیده از
 خوشنویسان قدیم - عمر در صحبت عمدها بسر برده - و خط گلزار
 و شکسته بامزه مینوشت - و در آخر - مجلس بچهارم هر ماه
 مقور کرده بود - اکثر مشایخان و تماشائیان جمع می شدند - و رقص
 زنان رقاصه یعنی کنجفی ها میشد - متصل کهاری باولی سکونت
 میداشت - در مکان مذکور بروز مقرر ازدهام و انبوه خلق میشد -
 وفات او در سنه هزار و دویست و بست و هفت هجری *

میان محمدی جوان صالح منقی خوش منظر از قرابتیان
 قریب و شاگرد قاضی عصمت الله خان است - خط را بروی قاضی

صاحب بکمال رسانیده - و دوسه کلام الله نوشته قاضی صاحب
که در عهد جوانی و زور و قوت و ابتدای مشق مرقوم شده بودند -
بدست آورده از روی آن اکثر نقل کرده - و خط را بدرجه اعلی
رسانیده - در انقلاب هنگامه غلام قادر بعد وفات قاضی صاحب
در لکنه رسیده - و در سرکار نواب حسن رضا خان بصیغه استادی
اولادش نوکر شده - در آن ایام از فقیر چند بار ملاقات کرده بودند -
بعد آن از احوالش اطلاع ندارم *

محمد تقی الحسنی الخطیب از طرف ولایت فواره
شده بود - خط نسخ بطور احمد تبریز و ثلث و ریحان می نوشت -
و بسیار قوت داشت - مرد خلیق متقی با وصف علم و حلم اصلا
عجب و غرور نداشت *

قیمت بالسخیر

and stimulating the cause of Oriental literature at least among the Orientals, whose conception of life is not confined to mere material utility but extends to the ennobling pleasures of the aesthetics in Art and Nature. Caligraphy is both an art and a science, and is, in reality, the father of painting, and as such, its claims cannot be, or at least should not be, so rudely dispensed with or ignored. An illuminated caligraphic text hung upon the wall in shape of a picture or painting from the Koranic or Biblical writings often draws a negligent soul much closer to the moral teaching inculcated in it than all the lessons and instructions one may attempt to impress upon it by scriptural reading or recitation.

This difference in the action upon a man's mind can only be accounted for by the ennobling and abiding effect such caligraphic paintings has upon one's soul. I need not further elaborate upon this subject, sufficient will it be for our purpose if Orientalists can enter into my heart and sentiment and see the necessity of the inauguration of a school of Caligraphy where this noble art and science could be taught and diffused. Millions of pounds are being spent in portrait, scenic and other paintings, and I do not see why Caligraphy should not assert its claims upon our heart and attention which it so rightly demands and so richly deserves.

M. HIDAYET HUSAIN,

Lecturer in Arabic and Persian,

13th April, 1910.

Presidency College, Calcutta.

(3) Diacritical points and letters used in Islam.

(4) A short history of calligraphy.

In the original manuscript the time when these calligraphers flourished is mostly left out. I have tried my best to remove this defect by adding footnotes in which the dates of the period to which they belonged are given.

It may not be generally known that calligraphy and calligraphers were much appreciated and respected in the Moghul court. Many of these Emperors were themselves good calligraphers and would always entertain and encourage these literary artists and their art. Emperor Shāh Jahān was himself a good calligrapher and had in his court in the person of 'Abd ar-Rashīd Dāilamī, one of the most eminent calligraphers of the time. This Emperor had such a high esteem for an old calligrapher Mīr 'Imād al-Husain al-Qazvīnī that whoever presented the king with any of his genuine calligraphic productions, even if it was only a quatrain, the Emperor used to confer upon him the title of Centurion (Manṣab-i-yak Ṣadī) with all the material privileges attaching the above office.

One may argue against calligraphy on the plea of the cheaper, larger and the general utility of the Printing Press, but it must be always borne in mind that the difference between Calligraphy and Type-printing is as vast as that between the personal voice of the singer and his recorded voice in a phonogram. The singer in person inspires and creates a more sublime admiration for the aesthetic beauty of music than all his recorded sounds the phonograph can produce. No body would deny that for all practical purposes for the general diffusion of literature the art of printing has become indispensable in the present age, but everybody must equally admit that Calligraphy or Ortho-painting does its own share of duty in spreading abroad

as the "Seven-penned" calligrapher. He was born and brought up at Dihlī. He was well versed in Persian and had a fair knowledge of Arabic. Most of his poetical compositions are in the Persian language, but he has left a few fine pieces in the Urdu language as well. In his latter days he went from Dihlī to Lucknow, which had replaced the former town in learning owing to the downfall of the Moghul Empire. Here he completed his medical education according to the Ūnānī system under Mīrzā Muḥammad 'Ishq. He died at Lucknow about A.H. 1239, A.D. 1823.

Although there exist altogether three printed books on this art, but they do not deal with Indian artists at any length. The first is *Imtiḥān al-Fudala* by Mīrzā Sanglākh Īrānī and was published in Tehran in A.H. 1291 (A.D. 1874). In this book only 34 calligraphers who were much reputed are mentioned: its style is so abstruse that it is difficult to be understood by a foreigner. The second is *Khatt-u-Khattātān* by Ḥabīb Effendī in the Turkish language. It was published in Constantinople in A.H. 1306 (A.D. 1888). The third is in the French language and is called *Les Calligraphes et les Miniaturistes* by Cl. Huart. It is based upon *Miftāḥ al-Khuṭūt*—a work by Ridā 'Alī Shāh Qādirī, which was written in India in A.H. 1249 (A.D. 1833). As Ridā 'Alī had for his ground-work the aforesaid book in the Turkish language, the names of many noted Indians were naturally left out.

I have added an introduction in the Persian language which may serve to make this volume interesting. It contains four chapters:—

- (1) On the origin of the Arabic characters.
- (2) On the origin and creation of the different characters of the ancient Persians.

PREFACE.

Among all other gifts of knowledge that man has been endowed with, the art of writing is, in itself, a noble science, and beautiful writing or calligraphy, which in the past contributed greatly not only in diffusing but in perpetuating the Oriental languages, is the noblest of arts to which we are indebted for our present knowledge of the past.

But it is a regrettable fact indeed that the Semitic calligraphy which is both a science and art combined in itself, is getting extinct, and the history, nay even the names of the celebrated calligraphers, are fast vanishing away together with the art. Calligraphy itself, apart from the beauty and richness of the Arabic and Persian literature, played no mean part in the diffusion and advancement of these languages among the rich and the learned of the olden times, and it would be a pity indeed to consign into oblivion and obscurity the names and history of those who inspired and propagated this noble art.

It will thus be evident that we owe a debt, for which we must remain eternally under an obligation to the past masters of this art, some of whom, although of Indian birth, surpassed even their foreign masters. It is this sense of gratitude to the old calligraphers that has actuated me to undertake to edit this little volume in order to perpetuate the names of the old calligraphers. Readers may also find this little volume a book of ready reference upon the subject.

The author of this book was Mawlānā Ghulām Muḥammad whose poetical name was Rāqim. He is better known

BIBLIOTHECA INDICA:
COLLECTION OF ORIENTAL WORKS

PUBLISHED BY THE
ASIATIC SOCIETY OF BENGAL.

NEW SERIES, No. 1233.

THE TADHKIRA-I-KHUSHNAVĪSĀN
OF
MAWLĀNĀ GHULĀM MUḤAMMAD DIHLAVĪ

EDITED WITH PREFACES, NOTES AND INDICES

BY

M. HIDAYET HUSAIN,

Lecturer in Arabic and Persian, Presidency College, Calcutta.

CALCUTTA :

PRINTED AT THE BAPTIST MISSION PRESS,

AND PUBLISHED BY THE

ASIATIC SOCIETY, 57, PARK STREET.

1910.

AT THE LIBRARY OF THE
ASIATIC SOCIETY OF BENGAL
No. 57, PARK STREET, CALCUTTA,
AND OBTAINABLE FROM

The Society's Agents—

MR. BERNARD QUARITCH, 11, Grafton Street, New Bond Street, London, W.
AND MR. OTTO HARRASSOWITZ, BOOKSELLER, Leipzig, Germany.

* Complete copies of those works marked with an asterisk * cannot be supplied
of the Fasciculi being out of stock.

BIBLIOTHECA INDICA.

Sanskrit Series.

*Advaita Brahma Siddhi, Fasc. 2, 4 @ /10/ each	...	Rs. 1	4
Advaitachintā Kaustubha, Fasc. 1-3 @ /10/ each	...	1	14
*Agni Purāṇa, Fasc. 6-14 @ /10/ each	...	6	0
Aitareya Brāhmana, Vol. I, Fasc. 1-5; Vol. II, Fasc. 1-6; Vol. III, Fasc. 1-5, Vol. IV, Fasc. 1-8 @ /10/ each	...	14	8
Aitareyaśloka	...	2	0
*Ann Bhāshya, Fasc. 2-5 @ /10/ each	...	2	8
Aphorisms of Sāṅkhya (English), Fasc. 1 @ 1/-	...	1	0
Aṭṭasāhārikā Prajñāpāramitā, Fasc. 1-6 @ /10/ each	...	8	12
*Atharvāna Upaniṣad, Fasc. 4-5 @ /10/ each	...	1	4
Ātmatattvaviveka, Fasc. I	...	0	10
Açvavidyaka, Fasc. 1-5 @ /10/ each	...	8	2
Avadāna Kalpalatā, (Sans. and Tibetan) Vol. I, Fasc. 1-7, Vol. II, Fasc. 1-8 @ 1/- each	...	12	0
Bālam Sūtrī, Vol. I, Fasc. 1-2, Vol. II, Fasc. I, @ /10/ each	...	1	14
Baudhāyana Śrauta Sūtra, Fasc. 1-3; Vol. II, Fasc. 1-3 @ /10/ each	...	3	12
*Bhāmatī, Fasc. 4-8 @ /10/ each	...	3	2
Bhāṭṭa Dīpikā, Vol. I, Fasc. 1-6; Vol. II, Fasc. I, @ /10/ each	...	4	6
Baudhyastatrasaṅgraha	...	2	0
Brahma Sūtra, Fasc. I @ /10/ each	...	0	10
Bṛhaddevatā, Fasc. 1-4 @ /10/ each	...	2	8
Bṛhadbhārmī Purāṇa, Fasc. 1-5 @ /10/ each	...	3	12
Bodhicaryāvatāra of Cāntideva, Fasc. 1-5 @ /10/ each	...	8	2
Orī Candimathā Cauritā, Fasc. 1-2	...	1	4
Çatodāṣapī, Fasc. 1-2 @ /10/ each	...	1	4
Catalogue of Sanskrit Books and MSS., Fasc. 1-4 @ 2/ each	...	8	0
Çalāpātha Brāhmana, Vol. I, Fasc. 1-7; Vol. II, Fasc. 1-5 Vol. III, Fasc. 1-7; Vol. V, Fasc. 1-4 @ /10/ each	...	14	6
Ditto Vol. VI, Fasc. 1-3; Vol. VII, Fasc. 1-3 @ 1/4/ each	...	8	2
Ditto Vol. VII, Fasc. 1-3 @ /10/	...	1	4
Çaṭasāhārikā-prajñāpāramitā, Part I, Fasc. 1-12 @ /10/ each	...	8	2
*Çaturvarga Çhintāmapī, Vol. II, Fasc. 1-25; Vol. III, Part I, Fasc. 1-18, Part II, Fasc. 1-10; Vol. IV, Fasc. 1-8 @ /10/ each	...	36	4
Ditto Vol. IV, Fasc. 7-8, @ 1/4/ each	...	1	4
Ditto Vol. IV, Fasc. 8-9 @ /10/	...	1	4
Çlokavartikā, (English), Fasc. 1-7 @ 1/4/ each	...	8	12
*Çrānta Sūtra of Āpastamba, Fasc. 12-17 @ /10/ each	...	8	2
Ditto Çāṅkhya, Vol. I, Fasc. 1-7; Vol. II, Fasc. 1-4; Vol. III, Fasc. 1-4; Vol. 4, Fasc. 1 @ /10/ each	...	10	0
Çrī Bhāshyam, Fasc. 1-8 @ /10/ each	...	1	14
Dāna Kriyā Kaṇṇadi, Fasc. 1-2 @ /10/ each	...	1	4
Gadadhara Padadhātī Kālasāra, Vol. I, Fasc. 1-7 @ /10/ each	...	4	8
Ditto Ācārasāra, Vol. II, Fasc. 1-4	...	3	2
Gobhīlīya Grhya Sūtra, Vol. I, @ /10/ each	...	3	2
Ditto Vol. II, Fasc. 1-2 @ 1/4/ each	...	2	8
Ditto (Appendix) Gobhīlīya Parisīsta	...	2	0
Ditto Grhya Saṅgraha	...	0	10
Haralata	...	1	14
Karmapradīph, Fasc. I	...	1	4
Kāla Viveka, Fasc. 1-7 @ /10/ each	...	4	6
Kātastra, Fasc. 1-6 @ /12/ each	...	4	2
Kāthā Śarīt Sāgara, (English) Fasc. 1-14 @ 1/4/ each	...	17	8
*Kūrma Purāṇa, Fasc. 5-9 @ /10/ each	...	4	14
Lalīta-Vistara, (English) Fasc. 1-3 @ 1/- each	...	3	0
Madhva Pārijāta, Fasc. 1-11 @ /10/ each	...	6	14
Mahā-bhāshya-pradīpdyota, Vol. I, Fasc. 1-9; Vol. II, Fasc. 1-12; Vol. III, Fasc. 1-10 @ /10/ each	...		

BIBLIOTHECA INDICA:
COLLECTION OF ORIENTAL WORKS

PUBLISHED BY THE
ASIATIC SOCIETY OF BENGAL.

NEW SERIES, No. 1233.

THE TADHKIRA-I-KHUSHNAVISĀN
OF
MAWLĀNA GHULĀM MUHAMMAD DIHLAVĪ

EDITED WITH PREFACES, NOTES AND INDICES

BY

M. HIDAYET HUSAIN,

Lecturer in Arabic and Persian, Presidency College, Calcutta.

CALCUTTA :

PRINTED AT THE BAPTIST MISSION PRESS,

AND PUBLISHED BY THE

ASIATIC SOCIETY, 57, PARK STREET.

1910.